

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ferhat GÜNEY

GRAMSCİ'NİN SİYASET TEORİSİ

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2013

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Ferhat GÜNEY

GRAMSCİ'NİN SİYASET TEORİSİ

Danışman
Doç. Dr. Faruk ATAAY

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2013

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Ferhat GÜNEY'in bu çalışması, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Ramazan İzo
Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Fehik Atay
Üye : Yrd. Doç. Dr. CEBEN KALFA ATAY

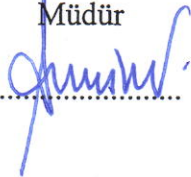
Tez Başlığı: Gramscinin Siyaset Teorisi

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Tez Savunma Tarihi 16./7./2013

Mezuniyet Tarihi : 19./7./2013

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY	iv
ÖNSÖZ	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTONIO GRAMSCI'NİN HAYATI ve DÜŞÜNSEL GELİŞİMİ

İKİNCİ BÖLÜM

GRAMSCI'NİN FELSEFİ YAKLAŞIMI

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GRAMSCI'DE “TARİHSEL BLOK” KAVRAMI

3.1	Sivil Toplum.....	23
3.1.1	Sivil Toplumun Genel Nitelikleri	24
3.1.2	Sivil Toplum Alanı	25
3.1.3	Çeşitli İdeoloji Basamakları.....	25
3.1.4	İdeolojik Yapı ve İdeolojik Gereç.....	26
3.2	Politik Toplum.....	27
3.3	Sivil Toplum İle Politik Toplum Arasındaki ilişkiler.....	28
3.3.1	Sivil Toplum ve Politik Toplum Organlarının Devlet İçerisindeki İşbirliği	28
3.3.2	Sivil Toplum ve Politik Toplum Ayrımının Siyasal ve Pratik Sonuçları	29
3.3.3	Sivil Toplum, Politik Toplum ve Devletin Sonu	30
3.3.4	Tarihsel Blok İçinde Yapı ile Üstyapı Arasındaki İlişkiler	32
3.3.5	Yapı ile Üstyapı Arasındaki Organik Bağ	35
3.3.6	Tarihsel blokun Üstyapısal Yorumu	36
3.3.7	Yapı ile Üstyapı Arasındaki Diyalektik ve Organik İlişki.....	37

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEGEMONYA

4.1	Hegemonya ve İdeolojik Blok.....	41
4.2	Hegemonya ve Diktatora.....	42
4.3	Hegemonya ve Transformizm.....	43
4.4	Hegemonya ve Sınıflar Bağlaşması.....	44
4.5	Hegemonik Sistem ve Ast Sınıflar.....	45
4.6	Sivil ve Siyasal Hegemonya.....	46
4.7	Aydınlar ve Toplum.....	50
4.8	Organik ve Geleneksel Aydınlar.....	52
4.9	Geleneksel Aydınların Özerkliği.....	55
4.10	Geleneksel Aydınların Üstyapının Gelişmesi Üzerindeki Etkileri.....	56
4.11	Aydınlar Hiyerarşisi.....	57

BEŞİNCİ BÖLÜM

YENİ TARİHSEL BLOK

5.1	Organik Bunalım.....	59
5.2	Pasif Devrim Kuramı ve Mevzi-Manevra Savaşları.....	62
5.3	Fabrika Konseyleri.....	66
5.4	Modern Prens.....	68
SONUÇ.....		73
KAYNAKÇA.....		82
Ö Z G E Ç M İ Ş.....		85

ÖZET

Avrupa’da Marksizm ‘in kurucusu olan Antoni Gramsci, bir çok kavramı yeniden ele alarak, eleştirel yaklaşım sergilemiş ayrıca yeni kavramlar ortaya atmıştır. Bu anlamda onun düşünce ve kuramları, pek çok Marksist kuramcıyı da etkilemiştir. Ayrıca, Gramsci kapitalist sisteminin çözümlemesini yaparak, hegemonya, devlet ve ideoloji gibi kavramlarla, kapitalist sistemi ortaya çıkışı, organik bunalım dönemleri ve sistemin sürdürülebilirliğini muhafaza etme yöntemlerini bütünsel olarak irdelemiştir.

Bu çalışmada, Antoni Gramsci’nin siyaset teorisi özelinde, onun hayatı ve düşünsel gelişimi ve Marksist ideolojiye yapmış olduğu katkılar, kavramlar eşliğinde, yapı ve üst yapı arasında yeni bir etki ve görev paylaşımı irdelemesi yaparak sunduğu, aydınların ve basının oynamış olduğu rolün etkisi incelenerek, yeni bir tarihsel blokun ortaya çıkması ve proletarya diktatörlüğüne giden yolda, işçi partinin önderliğine atfettiği roller ortaya konmaya çalışılmış, son kertede, sınıfsız topluma geçiş için Gramsci’nin açıkça teorik ve pratik bağlamda, tasvir ettiği, Marksist teoriyi somutlaştırma girişimi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Egemenlik, Siyasal Parti, Aydınlar, Tarihsel Blok.

SUMMARY

Antoni Gramsci, the founder of Marxism in Europe, has not only re-examined many concepts through a critical approach, but also invented new concepts. In this sense his thoughts and theories have been influential on many Marxist theoreticians. Moreover, Gramsci has analysed the capitalist system, and he examined concepts such as hegemony, state and ideology and the emergence of capitalist system, organic periods of depression and ways to protect the sustainability of the system in a holistic fashion.

In this study, Gramsci's political theory, his life and intellectual development and his contributions to the Marxist ideology, the effects of the roles of intellectuals and the media, which he presented through his analysis of the interaction and share of work between structure and superstructure, and the concept of hegemony, the emergence of a new historical block and the roles he attributed to the leadership of the labour party on the road to proletarian dictatorship have been tried to be established. Furthermore, the study discusses Gramsci's attempt to embody the Marxist theory that he described in terms of theory and practice for the transition to a classless society.

Key Words:Hegemony, Sovereignty, Political Party, Intellectuals, Historical Bloc.

ÖNSÖZ

Marksizm Marks'ın ölümünden uzunca bir süre geçmesine rağmen, hala güncelliğini korumaktadır. Ancak Marksist teorinin varlığı, eleştirel yaklaşımlarla, farklı bakış açıları ve yeniden yorumlarla sürekli olarak gelişmektedir. Şüphesiz Antonio Gramsci Batı Marksizm'i açısından, Marksist ideolojiyi yadsımadan, bir taraftan teorik ve pratik olarak, gerçekleştirmenin yollarını ve yöntemini ararken, diğer taraftan onda bulunmayan yanları ve batıdaki devlet ve sivil toplum yapısına göre tarihi yeniden okuyarak oluşturduğu felsefesini, Marksist teoriye eklemleyerek yeniden değerlendirmiştir. Bununla birlikte, ölümünden bu yana tekrar tekrar okunmasına ve yorumlanmasına rağmen, çoğu kez farklı ideoloji benimseyen siyaset bilimciler tarafından, onun praksis felsefesi, benimsedikleri ideolojinin bir parçası yapılmaya çalışılmış ya da ideolojik kavramları onunla bir yolda kesiştirilmek için çaba harcanmıştır. Tarih, çok zorlu bir hayat mücadelesi veren, çok önemli bir bölümü hapisanede geçmiş bir hayatın, dahi bir beynin yirmi yıllığına durdurulmaya çalışılmasına şahit olmuş, ancak Gramsci'nin hapisanede yazmış olduğu not defterleri günümüze kadar ulaşmış ve tüm ihtişamıyla, karşı olduğu sisteme, adeta her daim canlı bir biçimde muhalafet etmeye devam etmektedir.

Gramsci'nin siyaset teorisi üzerine yaptığım bu çalışmada, tevazuuyla ve sabırla bana yol gösteren, yardım eden ve tüm kolaylaştırıcı rolleri üstlenen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Faruk ATAAY'A teşekkürü borç bilirim.

GİRİŞ

Gramsci, tarihselci bir yaklaşımla, yöneten ve yönetilen ilişkisini, yönetici sınıfın hegemonyasını kurma biçimi ve toplum tarafından kabul görme yollarını irdeleyerek çözümlenmiş, diğer taraftan da bu çözümlenmeyi ezilen sınıf adına kullanma metodolojisini oluşturarak, statik olmayan bir yöntemle, proletarya hegemonyasına giden yolu tasvir etmiştir. Bununla birlikte, işçi partisinin oluşturacağı hegemonyanın temsiliyet kabiliyetini öylesine geliştirebilme, yolları düşünmüştür ki, bu amaçla sınıfsız topluma giden bir toplumsal dönüşümü planlamıştır. Ona göre bu dönüşüm sonradan öğrenilen, başka sınıfların öğretilmiş ideolojileriyle ya da yönetici sınıfın felsefesiyle değil, işçi sınıfına indirgediği ve onlara felsefeyi bir uzmanlık gerektiren yapıdan, herkes tarafında bir parça yapılabilen ve yaşamın içinde bulunduğu ve bulunması gerektiği şekliyle, içselleştirilmesi gereken bir düzeyde, kendi ideolojisini ve dolayısıyla kendi tarihini yaratma kapasitesiyle mümkün olacaktır.

Gramsci, siyasi ideolojisine ulaşmada, bütünselci bir yaklaşımla pek çok açıdan, Marksist teoriden kaynaklanan ve daha sonradan kendi çözümlenmeleriyle, büyük bir yapbozu tanımlamaya çalışırken, yapbozun her bir parçasını da ayrıca ele alarak, hem bütünselci hem de tikel bir yaklaşım benimsemiştir. Onun ortaya attığı metodoloji ve kurgusu ise, burjuva diktatörlüğünden, proletarya diktatörlüğüne ve sınıfsız topluma kadar giden bir yolda son bulur.

Çalışmanın ilk bölümünde Gramsci'nin düşünsel gelişiminde etkili olduğunu düşünmüş olduğum hayatı yer alacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, Gramsci'nin felsefi yaklaşımı ele alınacaktır. Üçüncü bölümde, Gramsci'nin siyasi teorisinin merkezinde yer alacağını düşündüğüm "tarihsel blok" kavramı yer alacaktır. Tarihsel blok kavramını ortaya çıkaran dinamikleri anlamak, sonrasında bunalım dönemlerini içeren ve sonuç olarak yeni bir tarihsel blokun ortaya çıkmasıyla sonuçlanacak evrelerin izini sürmek ve onu değiştiren ya da yok

olmaması için direnen olguları incelemek ve yapı ve üst yapı, aydınlar, basın ve yayın gibi ideoloji aygıtlarının ve eğitimin tarihsel bloktaki rolünü irdelemek önem arz etmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, “hegemonya” kavramı incelenecektir. Hegemonya kavramına Gramsci’nin atfettiği anlam, egemenlik ve hegemonyanın zıt olarak yer alması baskı ve rızanın kullanılması, hegemonyanın nasıl ve hangi ideolojik araçlarla kurgulandığı ve toplumun rızasını ne şekilde kazanıldığı ve bu süreçte aydınların oynadığı rol üzerine durulacaktır.

Gramsci’nin Marksist ideolojiye katkı olarak sunduğu en önemli bakış açılarından biri de aydınların hegemonyanın sağlanması ve kapitalist bunalım dönemlerinin toparlanma ile kendini yeniden dönüştürmesinde aydınların oynadığı roldür. Gramsci aydınlara o kadar önem verir ki, ona göre, proletarya sınıfının hegemonyasını kurmaktaki en önemli engel, kendi aydın sınıfını yaratacak zaman, kabiliyet ve kültür seviyesine ulaşmaktaki zorluktur.

Çalışmanın beşinci bölümünde, Gramsci tarafından ayrıntılı olarak ortaya konan, yeni tarihsel bloğun ortaya çıkışı ve burada gerçek anlamda, işçi partisinin bu görevi üstlenmesi durumunda izleyeceği rol ve somut adımlar ortaya konacak, işçi partisi önderliğinde, Gramsci’nin, Machiavelli’nin *Prens* adlı eserinden etkilendiği rol model olarak anlam yüklediği, modern prens yani işçi partisinin üstleneceği aydın yetiştirme ve kültürel anlamdaki eksik yanı doldurma boyutu ele alınacaktır. Gramsci’ye göre, İşçi partisi, toplumu sınıfsız yapıya ulaştıracak bir misyon yüklenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTONIO GRAMSCI’NİN HAYATI ve DÜŞÜNSEL GELİŞİMİ

Antonio Gramsci’yi anlamak onun bakış açısını yakalayabilmek, entelektüel oluşumunu kavrayabilmek için, ailesi, çocukluğu, yaşam koşullarını ve onun düşüncelerine yön verecek şekilde, yaşamına konu olan bütün olguların, fikirsel ayrışmaya neden olacak yönlerini, bir bütün olarak ortaya koymak yerinde olacaktır. Bununla birlikte, Gramsci’yi yalnızca yaşadığı çağın tarihsel koşullarına göre algılama konusunda, kısır bir bakış açısından da uzak durmak gerekmektedir.

Antonio Gramsci Sardunya adasında tek katlı bir evde, 22 Ocak 1891’de, Ghilarza adlı köyde doğar ve annesi Peppina Marcias ve babası Francesco Gramsci ile burada yaşar. Babası bu bölgeye 1881 yılında henüz genç yaşlarında iken gelir. Yirmi yaşındayken ilk kez işe başlayarak, yerel tapu dairesinde görev alır. Antonio Gramsci hapisshanededen yazdığı bir mektupta, aile kökeni hakkında da bilgi verir. Buna göre büyük dedelerinin daha sonradan İtalyanlaşan bir Yunan-Arnavut olduğundan söz eder (Gramsci, 2011, s.9). Antonio Gramsci’nin dedesi jandarmada albaylık görevi yapmıştır, babası da onun ölümünden sonra çalışmak zorunda kalmasından dolayı, okuldan ayrılıp avukat olmak için çalışır. Annesi de ne çok zengin ne de çok fakir olan ancak saygın bir aileden gelir. (Fiori, 2009, s. 8).

Antonio bir yaşına geldiğinde Sorgono’ya taşınırlar ve yedi yaşına kadar da, yazları yine Ghilarza’ya gitmek dışında burada kalırlar. Daha sonra, Mario, Teresina ve Carlo isimli kardeşleri dünyaya gelir ve aile büyümüş olur. 1898’de ise sürekli kalmak üzere Ghilarza’ya ailesiyle birlikte tekrar taşınırlar. Bundan sonra Antonio’nun anne ve babası hayatlarının sonuna kadar burada yaşarlar. Antonio Gramsci’nin ve ailesinin yaşadığı bu bölge, halkın çok az bir kesim dışında, liberal, demokrat, radikal gibi bir terminolojiden uzaktır, sosyalizm, anarşi ve klerikalizm gibi kavramlar ise hiç duyulmamıştır. Bölgede sürekli tartışan, uzlaşmaz ancak aile temelli klerik partiler hakimdir. 1897 seçimler olduğunda ve Francesco Gramsci’de

seçimi kaybeden grubu destekleyenler arasında yer alır. Bu durum daha sonra Francesco'nun hapse girmesine yol açmış, Antonio'nun ve ailesinin hayatını derinden etkilemiştir. Antonio Gramsci, annesi ve en büyüğü on dört yaşında olan altı kardeşiyle hayatlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır (Fiori, 2009, s.12).

Antonio babasının hapisaneye girmesinin yaratmış olduğu psikolojik ve ekonomik olumsuzlukların yanında, vücudunda oluşan fiziksel bozukluklarla da mücadele etmek durumunda kalmıştır. Sirtında oluşmaya başlayan kamburluk giderek artmıştır. Antonio daha sonra yazılarında, yaşadığı rahatsızlıkları şu şekilde aktarmıştır: “*Dört yaşında çocukken üç gün süren ve beni çirpıntılar içinde cansız bırakan kanamalar geçirdim. Doktorlar öleceğim diye benden vazgeçmişlerdi ve annem gömüleceğim tabutla küçük elbiseleri 1914'e kadar evde saklamıştı*” (Fiori, 2009, s.16). Antonio'nun kız kardeşi Teresina, Antonio'nun fiziksel gelişimindeki bozukluğun onun karakter gelişimini çok etkilediğini ve içe kapalı ve yalnız kalmayı seven bir yapıya bürünmesine yol açtığını söylemiştir. Yine okul arkadaşı, Antonio'nun fiziksel güç kullanarak oynadıkları oyunlardan uzak kaldığını; daha çok evde kalmayı tercih ettiğini, okuma, yazma, ahşap oyma gibi işlerle uğraştığını ifade etmiştir (Fiori, 2009, s.16).

Antonio Ghilarza'da ilkokula başlar, ancak 1900 yılına geldiklerinde Gramsci ailesi fakirlik yaşamaya başlamışlardır. En büyük kardeş Gennaro 16 yaşındayken, aile bütçesine katkı yapabilmek için bu dönemde çalışmaya başlamıştır. 1902'de kötüye giden maddi durum nedeniyle henüz 11 yaşındayken, Antonio da Gennaro'nun yanında çalışmaya başlar. Tapu defterlerini taşıyarak, günde 10 saat çalışır ve günde bir ekmek parasına tekabül eden, aylık 9 liret kazanır. Gramsci daha sonra, o dönemden bahsederken, fiziksel olarak çok ağrı çektiğini, bütün gövdesinin ağrıdığını ve gizli gizli ağladığını ifade etmiştir. Maruz kaldığı yorucu düzen, fiziksel rahatsızlığı da hesaba katıldığında durumdan psikolojisi de olumsuz olarak etkilenmiştir. Daha sonra, Gramsci uzun zaman sevilmeceğine inanmış, bir yabancı olduğunu ve aileye sonradan girdiğini düşünmeye başlamış, bunları unutmanın zorluğunu ve

iz bırakacağını ifade etmiştir. İlkokulu bitirdikten sonra Gramsci Ghilarza'da ortaokul olmaması sebebiyle okul hayatına ara vermek zorunda kalmıştır (Fiori, 2009, s.17).

Sardunya bölgesi tarımsal işlerin yoğunlukta olduğu geçimin tarımsal ürünlere bağlı olduğu bir bölgedir. 1887'den sonra Fransa'ya şarap, zeytinyağı ihraç ederek zorlukla geçinmeye çalışan bir kırsal nüfus vardır. Ancak kırsal nüfusa kredi sağlayan bankaların iflası, kuzeyin sanayi çıkarlarının korunması maksadıyla ticaret antlaşmasının kaldırılması ve tarımsal hastalık salgını ile, Sardunya'nın tarım ekonomisi de çöküşe uğramıştır. Bu dönem adada suçluluk oranları had safhaya ulaşmıştır. Bu konuda Gramsci 1919 da Sardunya'nın koşullarından şu şekilde bahsetmiştir: “*Sınıf mücadelesi eşkıyalıkla karışmış durumdadır: Fidyeye almaktan, ormanları yakmaktan, hayvanları sakatlamaktan, kadın ve çocukları kaçırmaktan, kasabalara saldırmaktan onu ayırmak kolay değildir. Sonuca varmayan ve bitmeyen bir tür ilkel terörizmdir*” (Fiori, 2009, s.33).

Bu dönemde kırsal nüfus, kırsal geçim kaynakları ve kırsal üretim modellerinin varlığı işçi sınıfı olgusunun yerleşmesini geciktirir, bu anlamda itaatsiz eylemler haydutluk şeklinde ortaya çıkacak bir yapılanma biçiminde ortaya çıkar. Sosyalist kavramların olgunlaşabileceği Sardunya'daki tek bölge Sulcis-Iglesiente'dir. Bu bölgede madencilik yapılmakta, tarımsal geçim kaynaklarının, göreceli olarak düşüşü ile bölgede madencilik, kırsal işsizliği azaltabilecek tek endüstri olarak yer almaktadır. 1900'lerin başında madende çalışmaya başlayan on beş bin kadar köylü, dinlenme, tatil, sağlık ödemesi olmadan çalışmak zorunda kalıp, yaşamaya elverişli olmayan barınaklarda kırırlar. İşçilerin kırsal kökenli olması sebebiyle, kolektif hareket etme örgütlenme becerisi zayıftır ve hala kırsal geleneklerden kopmamakla birlikte, aralarında kuzeyin yoksul kesiminden gelmiş, işçilerin siyasi örgütlenmesi için çaba sarf eden bilinçli kişiler de vardır (Fiori, 2009, s.36).

Francesco Gramsci hapis yıllarından sonra nihayet eve döner, ancak dönüşünden sonra bir süre uyum sağlayamaz, önceleri işsizlik sıkıntısı da çeker, daha sonra iş bulur, ancak bu

kez de maaşın yetersizliği sorunu ortaya çıkar. 1905'in sonlarında Antonio'nun anne ve babası onun tekrar eğitime devam etmesi kararını alırlar. Antonio kendisini, okuldan ayrıldığı dönemde yetiştirmeye çalışır, on beş yaşına yaklaşırken, bu sayede ortaokula üçüncü sınıftan başlar. Santu Lussugiu'da evine on sekiz kilometre uzaklıkta vasat, yetersiz bir ortaokulda eğitim hayatına tekrar döner. 1906 da Antonio üçüncü sınıfı bitirdiğinde, Sardunya'da görece daha disiplinli hale gelmiş işçi birlikleri mücadelesi başlar, kırsal kesim ise hala örgütlenmeden uzak olmasına rağmen, anarşik patlamalar yaşamaktadır. Dükkân yağmalamaları, makineleşmeye karşı işçi ayaklanmaları, tramvay istasyonlarının yakılmasına kadar gider. Madende çalışan işçilerin büyük kısmı Tüberkülozdan hayatını kaybederler. Tarımsal nüfus da vergiler altında ezilmektedir. Şubat ve mayıs ayında liman işçileri çalışma saatlerinin on beş saatten 9 saate indirilmesi, ücretin günlük üç buçuk liretten beş lirete çıkarılmasını talep ederler. Direnişin yayılmasıyla birlikte, şirket depoları, peynir fabrikalarına yürüyüş başlar ve askerler kitlelere ateş açarlar. Temmuz ayında olaylar sakinleşir, yüzlerce köylü aydın, işçi hapse girer. Sardunya milliyetçileri bu durumdan güçlenerek çıkarlar. Güneyle kuzey arasındaki ayrım da giderek artar (Fiori, 2009, s.41). Kuzey giderek gelişirken güneye yapılan kısıtlamalar, gümrük politikaları yaşamı daha da kötüleştirmiştir. Bu durum Gramsci'nin daha sonra kuzey güney sorunu konusunda düşünmesine ve yazmasında etkili olmuştur.

Antonio Gramsci on sekiz yaşına geldiğinde artık köy yaşamından şehir yaşamına geçiş yapar. Cagliari'de liseye devam eder, en büyük kardeşi Gennaro'nun da oraya nakil olmasıyla, ailesi Antonio'nun burada eğitimine devam etmesinin uygun olacağı düşünürler. Kardeşi Gennaro ve Antonio bir oda bulup orada kalmaya başlarlar. Bu dönemde Gennaro'nun kazandığı 100 liret ile geçinmek zorunda kalırlar. Antonio'nun lise arkadaşı Renato Figari ondan söz ederken, paltosunun dahi olmadığını, hep aynı elbiseleri giydiğini, kitaplarının olmadığından söz eder. Antonio bu dönemde zaman zaman düşük olan ders notlarını düzeltebilmek için yoğun bir çaba gösterir ve ekonomik yetersizlikler onun kısıtlı bir

yaşam sürmesine neden olur. 10 Şubat'ta babasına yazdığı mektupta, eski ceketini yenileyebilmek için babasından bir terziye mektup yazmasını ister. Karnavalda dışarı çıkmaya utanır, hasta numarası yapıp odasında yatmak zorunda kaldığını anlatır. Daha sonra bu konuda, iki defa daha mektup yazar, kıyafet alacak parasının olmadığını hatta yolladıkları paranın ekmeğe almaya dahi yetmediğini belirtir. Gramsci bu dönemde, hem ekonomik sıkıntılarla, hem de hastalığıyla uğraşmaktadır (Fiori, 2009, s.57).

Gennaro daha sonra askerlikten döndüğünde sosyalist bir militan olduğunu , evde pek çok kitap gazete ve propaganda malzemesi bulunduğunu ve Antonio'nun merakla bunları okuduğunu, evden dışarı çıkmadığını aktarmıştır. Bu dönemde Antonio Marks'a ilgi duymaya başlar, hatta babasına yazdığı mektupta, kardeşi Teresina'ya istemiş olduğu bazı makaleleri saklamasını söylemesini ister. Özellikle Benedetto Croce'ye ilgi duymaktadır (Fiori, 2009, s.63).

Antonio on dokuz yaşındayken ilk gazetecilik deneyimini yaşar. Yirmi yaşın geldiğinde, artık şehir hayatına daha çok alışmıştır, ancak evden yardım almadan kardeşinin maaşı yetersizdir ve hala ekonomik sıkıntılar çekmektedirler. Antonio Gramsci daha sonra yazmış olduğu bir yazıda, durumunu şu şekilde anlatmıştır: “*Sabahları kahvesizlikle başlar, sonra öğle yemeği mümkün olduğu kadar geç saatlere atar, akşam yemeği zamanına ulaşırdım. Böylece sekiz ay boyunca yalnız bir öğün yedim ve lisede üçüncü yılı büyük bir gıdasızlıkla geçirdim*” (Fiori, 2009, s.75).

1911'de Antonio artık lise bitirme sınavlarını verir. Üniversite için burs aramaya koyulur, çünkü burs almadan okuyamayacağını bilmektedir. Carlo Alberto Koleji fakir ve yetenekli çocuklara Torino'da aylık yetmiş liralık burs vermektedir. Başvuruya gitmesi için, Cagliari'den Torino'ya gitmesi gerekmektedir, ancak bunun için bile maddi yönden sıkıntı duymaktadır. Torino endüstriyel bir metropol olmasından dolayı, Gramsci'yi oldukça korkutmuştur. Nihayet bursu hakkı kazanır. Ancak Antonio'nun kazandığı bursta geçinmesine

yetecek miktarda değildir, kışı yine paltosuz geçirdiğini, soğuktan konuşamadığını daha sonra mektubunda ifade eder. Antonio burs sınavına girdiğinde listede, Sardunya lisesinden mezun olmuş olan, Palmiro Togliatti'nin ismini görür. Aynı bölgeden geliyor olmaları ve ortak noktaları olan fakirlik onları bir araya getirerek birbirlerine yakınlaştırır. Bu dönemde kendini daha çok üniversiteye verir. Angelo Tasca da arkadaşları arasına girmiştir. Tasca sosyalist işçi bir aileden gelmektedir. Tasca on yedi yaşındayken, Torino Genç Sosyalistler Federasyonunun kurucularındandır ve Gramsci'yi de aktif olarak sosyalizme çekebileceğinin inancını taşımaktadır (Fiori, 2009, s.91).

1913 Mart ayında Antonio Gramsci yirmi iki yaşındadır ve Edebiyat Fakültesi ikinci sınıfta okumaktadır. Bu dönemde İtalya Libya'ya girer ve savaşın bedeli ağır olur. Torino'da 6500 otomobil işçisi greve başlar. Martta başlayan grev Mayıs ayında da etkisi azalmadan devam eder. Gramsci de bu hareketlerden etkilenir. Togliatti daha sonra, yığınlarla birlikte yürüdüklerini, onların toplantılarını ve konuşmalarını dinlediklerini anlatır, Gramsci ile birlikte direnişe olan ilgilerini ifade eder. Ancak Gramsci sosyalist örgütlerde aktif olarak bulunmaz, ancak olaylara da yakından ilgi duymaktadır. Bu dönemde toplumsal olaylar dışında bir taraftan sağlığıyla, diğer taraftan da bursu kaybetmemek için dersleriyle ve fakirlikle mücadele etmek zorundadır. Eline biraz para geçince de bunu kitap almak için harcar. Kasım ayında geldiğinde Gramsci önceki yılın sınavlarını vermek zorundadır. Ancak zihinsel yorgunluğu, beslenme bozukluğu, onu yorgun ve bitkin bırakır ve şiddetli baş ağrısı nöbetleri yaşar Babasına yazdığı mektubunda, sınavlara girmemeyi düşündüğü ifade eder. Muaf olabilmek için bir arkadaşının da yönlendirmesiyle, akut nevroz teşhisi ile rapor alır. Bunun üzerine, sınavlarını verene kadar, aldığı bursun geçici olarak durdurulması kararı alınınca da, tekrar çalışmak zorunda kalır. Daha sonra sınavlarını çektiği yoğun sıkıntılar sonucunda vermeyi başarır. Ancak 1915 sonuna doğru kardeşine yazdığı mektupta, çabalarının onda derin izler bıraktığını, üç yıldır baş ağrısı yaşadığını ve günde en az bir defa baş dönmesi veya bayılma yaşadığını ifade eder (Fiori, 2009, s.93).

1914’lerde Gramsci’nin İtalyan Sosyalist Partisi’ne üye olup olmadığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bu dönem onun düşünsel gelişiminin geliştiği ve Marksist bir düşünceye evrilmeye başladığını göstermektedir. Döneme ait anılarını yazan Annibale Pastore, felsefe profesörü Bartoli’nin Gramsci’den bahsederken, Marks hakkında çok şey bilmek istediğini ifade eder. Dönemde Pastore, Gramsci dördüncü sınıfta öğrenci iken, Marksizm’in eleştirel yorumunu ders olarak verir, Hegel’in tez antitez sentez diyalektiğini anlatır. Pastore Gramsci’den şu şekilde söz eder: “ *Gramsci kavramın özgünlüğünü hemen kavradı ve bunalımla devrim anlamında yeni eleştirel bir görüş yakaladı. Köken olarak Crocey’di fakat şimdi niye ve nasıl olduğunu bilemeden ondan koptuğu için çok huzursuzdu. Devrimci nedenlerle kültürün nasıl geliştiğini anlamak istiyordu. Kuramsal yaşamın pratiğe dönüşmesini, düşüncenin nasıl eyleme götürdüğünü, düşüncenin insanların ellerini nasıl harekete geçirdiğini, düşüncelerin nasıl ve hangi anlamda eylem olabildiğini öğrenmek istiyordu*” (Fiori, 2009, s.105).

Üniversite yıllarında Gramsci’nin görüşleri Sardunya kimliğinin sınırlarını aşarak ulusal bir kimliğe bürünür. Gramsci aydınlar arasında özgün bir konuma ulaşır, gençliğinin Sardunya milliyetçiliğini reddeder ve kuzeyli işçi sınıfının ideolojisini ve bakış açısını doğrudan kendi düşüncelerini oluşturacak şekilde ele almaz. Sosyalizm, onun Sardunya protesto hareketinin zayıflıklarını ve sınırlarının göstermiş olduğu sorunlara ve ada yıllarında tecrübeleriyle, ortaya koyduğu problemlerin çözümü hakkında yanıt verebilmeyi başarır. Bununla beraber, kırsal sorunu sosyalist devrim sorunundan ayırmayı reddeder (Fiori, 2009, s.106).

Birinci Paylaşım Savaşını ortaya çıkaracak sebeplerin huzursuzlukların İtalya’da ortaya çıktığı dönemlerde, Sosyalist Parti’nin ulusal önderliği ve meclis grubu, İtalya’nın tam tarafsız kalmasını ister ve 4 Ağustos’ta İtalya tarafsızlığını duyurur. Mussolini 18 Ekim’de *Avanti*’de “Mutlak Tarafsızlıktan Eyleme” başlığıyla uzun bir makale yayınlar. Bunun

üzerine Angelo Tasca Torino sosyalist görüşlü, **Halkın Çılgılığı** gazetesinde 24 Ağustos'ta İtalya'nın mutlak tarafsız kalmasını savunan bir makale yayımlar. Gramsci ise tartışmaya 31 Ekim'de, arkadaşı Tasca ile aynı gazetede yayınladığı, "Etkin, Anlamli Tarafsızlık" başlıklı makaleyle katılır. Gramsci böylelikle ilk siyasal yazısını yayımlar (Fiori, 2009, s.109).

Gramsci entelektüel bilgi birikimi ve siyasal açıdan heyecan verici adımlar atarken, diğer taraftan ekonomik sıkıntıları ve sağlık sorunları ile uğraşmaktadır. Yaşamını kazanabilmek için özel ders verir, ancak bu dönemde bursu dört aylığına kesilince, kendini siyasal eylemlerden soyutlar. Gramsci daha sonra yazdığı bir mektupta şu şekilde durumu değerlendirir : *"Belki çok fazla yapabileceğimden fazla çalıştım. Yaşamak için çalıştım, oysa yaşamak için dinlenmem gerekiyordu, rahat bir zaman geçirmem gerekiyordu. İki yıldır bir kez bile güldüğümü ve ağladığımı anımsamıyorum. Fiziksel zayıflığımı çalışmayla aşmaya uğraştım ve eskisinden zayıf hale geldim"* (Fiori, 2009, s.111). 13 Nisan 1915'te İtalyan edebiyatından üçüncü yıl sınavına girer ve bu sınav onun girdiği son sınav olur. Sıkıntılı geçen dönemden sonra Kasım 1915'te **Halkın Çılgılığı** gazetesinde bir yazısı daha çıkar. Yirmi beş yaşına geldiğinde, siyasal tartışma ve gazetecilik çalışmalarına daha çok eğilir. Sosyalizme olan ilgisi ve onun sorularına cevap verebiliyor olması, onun artık profesyonel bir devrimci olmasını sağlamıştır (Fiori, 2009, s.111).

1916'da Gramsci, işçilere ait örgüt, sendika odaların, **Halkın Çılgılığı** ve **Avanti!** gazetelerinin merkezinin bulunduğu binada, üç kişi ile birlikte **Avanti!** ile ilgilenmeye başlar. Yazdığı denemeler, makaleler ve kültürel notlar her iki gazetede de yayınlanır. Yazılarında adını açıkça kullanmaz "A.G" olarak kısaltır. Yazıları sol gazetecilikte beğenilmeye başlar, ancak çok az insan, yazmış olduğu kısaltmanın o olduğunu bilmektedir. Bu dönemde Gramsci yeni sosyalist gazeteciliğinin en büyük örneği, savaş yıllarındaki tek temsilcisi olur. 1916 da yazmış olduğu bir yazıda, sosyalizme ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır: *"İnsan her şeyin üstünde zihindir, bilinçtir; yani doğanın değil, tarihin ürünüdür. Sosyalizm' in hala*

gerçekleşmemesini açıklayabilmenin başka yolu yoktur, oysa sömürülen sömürenler, refahın yaratıcıları ve tek başına tüketicileri vardır. İnsan kendi değerini ancak yavaş yavaş, toplumun bir sektöründen ötekine kavrayabilmeye başlamıştır. Ve bu tür bir bilgi kaba fizyolojik gereksinimlerden kavranılmaz, anlığın işleyişinde kavranır. Önce birkaç kişi sonra bütün toplumsal sınıflar belirli toplumsal olguların nedenlerini kavrarlar, baskı toplumunun yapısını ayaklanmayla yeni bir yapılanmaya götürülebileceğini anlarlar. Bu da her devrimin yoğun toplumsal eleştiri çabasıyla, kültürel kavrayış ve yayılmayla ilerlemesi demektir'' (Fiori, 2009, s.117).

Gramsci bu dönemde gazete çalışmaları, tartışmalarında ve konuşmalarında, eski kuşağın sosyalizm dilini ve düşüncelerindeki dar kalıpları yok etmeye çalışarak geçirir, ayrıca *Avanti!*'den aldığı elli liralık maaş geçinmesine yetmediğinden, özel ders vermeyi de sürdürmüştür. 1916 sonlarına gelindiğinde Genç Sosyalistler Federasyonundan gençlerle, Gaetano Salvemini, Croce ve idealist filozof Gentile'nin izleyicisi Armando Carlini'nin yapıtlarından bölümler içeren, dört sayfalık bir broşür çıkarır. Bu broşürde Croce'yi günümüzün en büyük Avrupalı düşünürü olarak nitelendirir. Broşürün ismi "*La Citta Futura*"dır (Geleceğin Şehri). Gramsci broşürdeki ilk makalesini "Üç İlke Üç Düzen" başlığıyla yazar. Bu makalede Gramsci parti düzeni, insan düzeni, kamu düzeni gibi kavramların siyasal kurumlarca kullanılarak, yeni ve daha iyi bir düzenin akla gelmesi yerine, kökten değişiklik yalnızca yıkım düşüncesine indirgenerek toplumun düzeni değiştirmeye yönelik cesaretini kırmasından söz etmiştir. Makalenin son kısmında ise şu şekilde bitirir: "*Sosyalistler bir düzenin yerine başkasını koymamalıdır. Görevleri gerçek tek düzeni yaratmaktadır. Yerine getirmeleri gereken tek tüzel görev: Bütün yurttaşların hakkı olarak bütün insan kişiliğinin bütünsel olarak gerçekleştirilmesi olağandır. Eğer bu ilke gerçekleşirse geçmişin bütün ayrıcalıkları bir kenarda kalır. Bu, minimum sınırlamayla, maksimum özgürlüğü getirebilir. Bütün geleneksel çerçeveleri aşarak yaşamda ve ekonomide bireysel kapasite ve verimliliği tek yasa haline getirir. Zenginlik artık köleliği oluşturan bir*

araç olamaz, fakat kişisellik dışında herkese ait olur ve mümkün olan en iyiyi elde etme yolu olur. Okullar, kime ait olursa olsun zekayı eğitir. Bütüncül sosyalist propaganda bütün öteki ilkeler organik olarak bu ilkeye dayanmalıdır. Bu bir ütopya değildir, evrenseldir, aşama geçirilebilir. Gerçek düzenin, sosyalist düzenin ilkesi budur: Bu ilkenin herhangi bir ülkeden önce İtalya'da kurulacağına inanıyoruz” (Fiori, 2009, s.122). Ayrıca Gramsci İtalya Sosyalist Partisi'ndeki reformist kanada da gönderme de bulunur: “Nüfusun yüzde elli biri oranına gelmeyi beklemek, sosyalizmin iki bakan tarafından imzalanmış kraliyet fermanı gibi geleceğini uman ürkek ruhların işidir” (Fiori, 2009, s.122).

1917 Şubat ayında Rusya'da devrim başlar, 18 Mart ayına gelindiğinde Rusya'da Çarın devrildiği haberi gelir. Gramsci'nin ilk değerlendirmesinde, burjuvazi yanlısı basın, otokrasinin güçten düşmesiyle yerini burjuvaziye bıraktığı düşüncesini yaydığını belirtir, ancak Rus Devriminin proleter bir devrim olduğuna ikna olduğunu belirterek sosyalist düzenin kurulacağını savunur (Fiori, 2009, s.124).

Bolşevik Devrimi hakkında bu süreçte, **Avanti!**'nin ulusal baskısında “Kapital'e Karşı Devrim” başlıklı Gramsci'nin yazısı yayınlanır. Gramsci düşünceleri şu şekilde aktarır : *“Bolşevik Devrimi Marks'ın Kapitaline karşı bir devrimdir. Rusya'da Kapital, proletaryadan çok burjuvazi üstüne etki yaptı. Daha proletarya kendi özgürleşmesini, kendi sınıf çıkarlarını ve kendi devrimini aklına bile getirmeden, burjuvazi, Rusya'da burjuvazinin oluşmasını ne kadar canlanacağını, Batı türü bir medeniyetin nasıl doğacağını gördü. Fakat olaylar tarihsel materyalizme göre Rus tarihinin açıklanabileceği çerçeveyi yıktı. Bolşevikler Karl Marks'ı reddettiler; eylemleriyle, amaçlarıyla tarihsel materyalizmin yasalarının o zamana kadar inanıldığından çok daha esnek olduğunu ortaya koydular” (Fiori, 2009, s.127).*

Böylelikle tarihin kaderci gelişimi düşüncesini reddederek, insan iradesinin tarihte belirleyiciliğinin, pozitivist anlamıyla determinizmin ekonomik etkenlerin belirleyiciliği düşüncesinin önüne geçtiğini düşünmüştür. Bu anlamda Gramsci kendiliğinden gelecek bir

sosyalizm düşüncesinden uzak durur (Fiori, 2009, s.128). Gramsci, kendiliğinden ortaya çıkmayan bir proletarya diktatörlüğüne vurgu yaparak, kendisinin de daha sonra işçi partisi merkezinde, sosyalizme ve sınıfsız topluma geçiş için kurguladığı durumun temel felsefesini bu dönemde oluşturmuştur.

Bu dönemde sıkıyönetimden ilan edilmesinden sonra, Gramsci gazetecilikten başka propaganda ve örgütsel çalışmalar yapmaktan uzak kalır. Bununla birlikte, genç militanlar için bir tartışma hücresi kurarak, siyasal eğitime olan ilgisini bu şekilde sürdürmeye çalışır. Gramsci büyük şehre geldiğinde yaşam ve düşünce biçimini dar kalıptan çıkar. Bundan sonra düşünce dünyası daha da gelişmeye başlar, Sardunya'dan küçük bir köyden gelen kimliğini reddetmeden, artık İtalya'nın sorunlarını ortaya koyarak, Avrupa'yı ve Leninist Hareketi anlamaya ve onlardan dersler çıkarmaya çalışarak, ulusal bir düşünceden sıyrılıp evrensel manada entelektüel kişiliğini besler (Fiori, 2009, s.128).

Savaşın bitmesiyle birlikte, Tasca, Togliatti ve Teracini şehre dönerler ve gazete çıkarmakla ilgili eski fikirlerini tartışırlar. Nihayet Tasca'nın 6.000 liralık para bulmasıyla, 1919 Mayıs'ta *L'Ordine Nuovo* isimli derginin ilk sayısı yayımlanır. Ancak gazete başlarda Gramsci'nin istediği düzeye ulaşamaz. Kendi deyimiyle “Çirkin kısa öykülere ve iyi niyetli ağaçkakanlığa eğilimli soyut kültürel başlıklarla dolu bir koleksiyondur” şeklinde dergiden söz eder (Fiori, 2009, s.133).

Gramsci Sovyet konseyleri, fabrika, çiftliklerdeki köylülerin ve işçilerin kendilerinin kurdukları konseylerin tarihini çok dikkatli bir biçimde araştırır. İtalya'da ki işçi sınıfının varlığı ve Sovyetlerle karşılaştırabilecek benzer yapıların varlığı üzerine düşünür ve İtalya'daki iç komiteleri benzer yapılar olarak değerlendirir. Fakat bu ilkel yapıyı gerçek bir işçi gücüne dönüştürmek onun temel düşüncesini oluşturur. Bu anlamda Gramsci, bütün işçilerin ve teknisyenlerin ve köylülerin, bir araya gelerek üretim sürecinin aracı olmaktan çıkıp onun hakimi olmasını öngörür. Bu yolla demokratik olarak seçilen işçi organları, fabrika

ve çiftlik konseyleri, mahalle komiteleri, daha önce mülkiyet sahibi olan sınıfın ve onların temsilcilerinin kullandığı yetkeyi kullanabileceklerdir. Hali hazırda iç komiteler yalnızca sendika üyeleri içinden ve sendika tarafından seçiliyordu. Fabrika konseyleri herkes tarafından, anarşistler ve hatta Katoliklerde dahil bütün işçiler tarafından seçilmeliydi. Fabrika konseylerinin görevi sendikalardan farklı olacaktı: Onların görevleri daha yüksek ücret, fabrikada daha iyi çalışma koşulları, çalışma saatlerinin kısaltılması, sağlık, tatil vb. için mücadele değildi. Onlar kapitalistlerle pazarlık için değil, onun yerini almak için çalışıyorlardı, görevleri fabrikayı işletmek, her yönüyle onu idare etmektir. Gramsci ise, İtalya’da bu düzeyde yeterli bir devrimci anlayışın ve olgunluk olup olmadığını düşünür. Ona göre böyle bir harekete en yakın yer Torino’dur. Nitekim **L’Ordine Nuovo** ilk kez 21 Haziran 1919’da “İşçi Demokrasisi” başlığıyla çıktığında, Torino’da geniş yankı uyandırmıştır. Gramsci ve Togliatti tarafından yazılan makalenin son kısmı şu şekilde biter: “*Zamanımız, ‘proletarya diktatoryası’ deyişinin yalın bir formülü, devrimci görünen konuşmalar yapmak için bir bahane olarak kaldığı zaman değil. Sonuca ulaşmak isteyen kimse sonuca götüren önlemleri de benimsemeli. Proletarya diktatörlüğü resmi olarak, yeni nitelik olarak proleter bir devletin kuruluşudur. Baskı altında olan sınıfların, deneylerin kurumlaştığı, bu sınıfların toplumsal yaşamının genelleştirilip kuvvetle örgütlendiği bir yapıda kurulur. Böyle bir devlet irticalen gelişemez.*” (Fiori, 2009, s.139). Gramsci’nin daha sonra, çalışma hücrelerine davet edildiklerini ve büyük fabrika toplantılarına, işçi sendikaları ve sendika delegeleri tarafından davet edildiklerini belirtir. Hatta Gramsci, fabrika komitelerinin nasıl gelişeceği, **L’Ordine Nuovo**’nun temel düşüncesi haline geldiğini ve **L’Ordine Nuovo**’nun da işçi konseylerinin gazetesi olduğunu da belirtir (Fiori, 2009, s.139).

1919 Eylül ayında, **L’Ordine Nuovo**’ya göre devrimci hareketin başlangıcı sayılabilecek olay gelişir. Fiat tesislerinde iki bin işçi çeşitli bölümlerden delegeler seçerek ilk fabrika konseyini kurarlar. Gramsci’de bu hareketin içerisinde aktif rol alarak, fabrikaları ziyaret eder. Konsey hareketi bu dönemde yayılmaya devam ederek, Fiat işletmelerinde otuz

bin kişi konseye katılır. Bu durumda Sosyalist Parti’de aktif rol alarak yüz yirmi bin işçiyi bir saat içinde fabrikalarda harekete geçirerek, proletarya topluluğu şehir merkezine harekete geçer. Bunun üzerine 29 Mart’ta lokavt başlar. Yapılan görüşmelerde işverenler konseylerin dağıtılması durumunda bazı ayrıcalıklar vereceklerini belirttiler. Ancak Parti ve Sendika Konfederasyonu beklenen desteği sağlamaz. Nitekim Sosyalist Parti bunalım dönemini yaşamaktadır. Üye sayısı elli binden, üç yüz bine çıkmasına rağmen zayıflamıştır. Sosyalist Parti, devrim şansının gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konusunda belirsizlik yaşamaktadır ve kimseye zarar vermemek gibi sabit bir fikir benimsenir. Sol cephede bölünmeler başlar. Gramsci ve grubu, parti önderliği ve sendikalarla anlaşmazlık yaşarlar. Sonunda süreç, Gramsci, Togliatti ve Terracini’den kopmasıyla sonuçlanır. Togliatti daha sonra yürütme kurulunun yeni sekreteri olur. 13 Nisanda, genel grev sanayicilerin zaferiyle sonuçlanır (Fiori, 2009, s.150).

28 Ekim 1922’de Mussolini, lideri olduğu, yirmi altı bin kişi ile Roma’ya yürüyüş gerçekleştirerek, faşist rejim iktidara gelir. Bu süreçten sonra, Komünist Parti, yasak ve gizli şekilde faaliyetlerini sürdürmeye çalışır. 1926’da Mussolini’ye yapılan bir suikast girişiminin ardından, faşist baskı muhalefet unsurlara yönelir. 18 Kasım 1926’da Gramsci, Kamu Güvenliğine İlişkin Kanun Metnine göre suçlu bulunarak beş yıl göz hapsine gönderilir. Arka arkaya yapılan duruşmalar sonucunda, savcı, bu beynin çalışmasını yirmi yıl durdurulması gerektiğine karar vererek, 20 yıl 4 ay 5 gün ile Gramsci’yi hapse mahkum eder. Hapis süreci Gramsci’nin hayatının geri kalanına hakim olur. Ancak Gramsci ardında pek çok not defteri ve düşüncelerini bırakır. Hapisten 21 Nisan 1932 de çıkar, 25 Nisanda beyin kanaması geçirerek hayata veda eder.

Gramsci’nin yaşadığı zorlu hayat onun düşüncelerinde etkili olmuştur. Kırsal yaşamdan kentsel yaşama geçiş, yaşadığı parasızlık, kuzey ve güney sorunun yarattığı etkiler onun

düşüncelerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Gramsci Batılı Marksistlerin en büyüğü olarak tarihte yerini almıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

GRAMSCI'NİN FELSEFİ YAKLAŞIMI

Felsefe, “bir bilimin veya bilgi alanının temelini oluşturan ilkeler bütünü”, ya da basit bir şekilde dünya görüşü olarak tanımlanabilir. (www.tdk.gov.tr). Felsefesi olmak demek, insan toplum üzerine, tarih üzerine, dünya üzerine, bir görüş biçiminde, az çok derli toplu belirli bir sayıda fikri olmak demektir. Felsefe bir görüş olarak ifade edilmesinin yanında aynı zamanda bir eylemdir, teori ve pratiğin birliği, Gramscigil Marksizmin temel kavramıdır. Felsefesi olmak salt şekilde dünyayı belli biçimde kavramak anlamına gelmez. Felsefenin teorik olduğu kadar pratik yönü de vurgulanmalıdır. Bir dünya görüşü, o görüşe uygun davranış kurallarından ayrı tutulamaz. Dünya görüşü bilgidir ve bilgi olmasının yanında aynı zamanda ahlak ve politikadır. Teori bireysel ve kolektif praksise temel olan ve dolayısıyla son kertede yeni bir gerçekliğe yol açan bir şeydir. Teorinin pratiğe dönüştürülmesi ussalın gerçeğe dönüşümü, Marks tarafından bir gereklilik olarak ortaya konur. Bu dönüşüme, Gramsci tarafından tarihsel diyalektiğin kavramasını sağlayan temel uğrak olarak, belirli koşullar içinde insan tarafından yeni bir tarihsel gerçekliğe yol açılması olarak düşünülür (Texier, 1985: 2). Marks ve Engels'i anlamak için sadece felsefe ya da bilim seçenekleri, yetersiz kalacaktır. Praksis felsefesi bütünsel olarak irdelenmelidir. Bu nedenle, devrimci teorinin oluşumu felsefe ile sağlanırken, bilim ise somut veriyi açığa çıkararak, bütünsellik oluşturacaktır. Bu nedenle teori ve pratik birlikteliği sağlanmalıdır. Bu birlikteliğin sağlanamadığı durumda, dogmalaşma, pratikten uzaklaşma, ekonomik koşullanma sorunları ortaya çıkacak; toplumsal bütün nesneleşmeye ve işçi sınıfı araçsallaşmaya başlayacaktır. (Öztürk, 2010, s.4).

Gramsci felsefesinin kaynağını Marksist kuramdan alır. Bu nedenle, Gramsci'nin gözüyle Marksist felsefeyi irdelenmek yerinde olacaktır. Marksizm'in öncül felsefesi diyalektik materyalizmdir. Ancak Gramsci onu mutlak tarihselcilik, mutlak içkinlik ve praksis

felsefesi olarak kavramsallaştırırken, kendi çözümlmelerini ortaya koyarak, bütünlüğe ulaşır. Bununla birlikte Marks da Hegel'in tarihsel felsefesinden etkilenmiştir. Ayrıca Hegel'in kurmuş olduğu, Diyalektik Mantıktan, açıklamak gerekirse: “*Bir fikir yani tez ortaya çıktıktan sonra karşı düşünce yani anti tez ile karşılaşır ve sonuçta ortaya yeni düşünce yani sentez çıkar*” görüşünü, en kapsamlı ve geniş biçimiyle alarak, kapitalist üretim tarzının dinamik yapısını açığa çıkarmak için kullanmıştır (Harris vd. 2012, s.270).

Felsefe davranış bakımından düşünsel yapının dışındaki pratikle birlikte, politika yani yaşayan tarih olarak algılanmalıdır. Tarihsel gerçeklik durumuna gelmesi, henüz pratikte var olmayan teoriler, ya tarihsizlikten yoksun bir düşünce, ya da pratiğe geçmeden önce bir sorunu kurgusal olarak çözümlemiş bir ütopyadır. Marks insanların ancak çözebilecekleri sorunları ortaya koyduklarını savunur. İnsanlar çözebilecekleri ve çözmeleri gereken sorunları somut bir biçimde çözecek duruma gelmeden önce ortaya koyabilirler. Ütopyaların değeri bu şekilde ortaya çıkar. Felsefe tarih ya da ussal düşünce ile gerçeğin tamamlanmış bir durum olarak değil ama ara vermeden gerçekleşen bir uğrak olarak gerçekleşmesinin getirdiği özdeşlik de Marksist felsefe algısında mutlak tarihselcilik olarak yer bulur.

Diyalektik materyalizm iki bakışla açıklanabilir: ilk olarak, gerçeğin ve bilginin yorumlanması olan materyalizm, ikinci olarak ise görüngülerin karşılıklı bağımlılıklarını ve niceliğin niteliğe devrimci dönüşümüyle belirginleşen sürekli oluşları tanımlayan, bu oluşun kaynağının söyleyenin kendi özünde bulunduğu bilinmeyen metafizik yöntemden üstün düşünce yöntemi diyalektiktir (Texier, 1985, s.18).

Gramsci'ye göre Marksizm, bir dünya görüşü tam bir felsefe, olgucu bir toplum ya da basit bir tarih ve politika teorisi değildir. Marksizm tüm gerçekliğin insanla madde arasındaki çelişkilerin diyalektik gelişmesinden ayrılamaz olduğunu düşünür. Burada insanla madde arasındaki ilişki, diyalektik bir süreç olarak, karşıtların savaşımı ve özdeşliği olarak tasvir edilmiştir. Buradaki madde kavramından öte, gerçekliği insan ve insan etkinliğinin pratik

koşulları arasında diyalektik ilişkinin sonucu olarak kavrayan Marksist düşüncedeki madde kavramıdır. Yani insan etkinliğinin tümünde olan, insana kendini onun yeni praksisin çıkış noktası olarak kabul eden şeydir. Gramsci'ye göre madde emek tarafından insanlaştırılmış, insanın üretici güçleri tarafından tarihsel olarak dönüştürülmüş, düzenlenmiş, egemenlik altına alınmış bulunan değerdir (Texier, 1985, s.36). Aynı zamanda yeni tarihi ortaya çıkarmak için dayanması gereken üreten ilişkileri birliğidir. Var olan şey nesne eylem ya da düşünce, tarihsel gerçeklik olarak tarihtir ve insanın dönüştürücülüğünden doğar. Tarihsel diyalektik Gramsci tarafından felsefenin bir dünya olgusu olarak tasarlanmıştır, karşılıklı olarak felsefede doğan yeni dünyanın teorisi oluşur. Tüm gerçeklik kendisi için tarih olan felsefenin adı tarihselciliktir. Böylelikle Marksizm felsefesi, praksis felsefesi ya da tarihselcilik olarak tanımlanır (Texier, 1985, s.45). Tarihselcilik, toplumsal bütünlüğü basit ve tekdüze bir yapıya indirgeyerek, fikirlerin anlatıldığı dönemin tarihsel koşullarına indirgemesi nedeniyle yadsınmaktadır (Hall vd., 1985, s.46). Öte yandan, Marks felsefinin görevinden bahsederken, “*felsefenin görevi yalnızca bu dünyayı izah etmek değil, aynı zamanda onu değiştirmektir*” der (Riazanov, 2011, s.65). Burada, düşüncelerin doğruluğunu en azından tamamının doğruluğunu kanıtlanamayacağından, pratiğe koymak, gerçeklik içerisinde somutlaştırılması gerekliliğini savunur.

Gramsci'nin felsefesindeki tarihsel diyalektik tarihselci bir anlayış olmakla birlikte, onu mutlak tarihselcilikle sınırlamak, notlarından yalnızca bir bölümü irdelemek kısır bir bakış açısı doğuracaktır. Gramsci hapishane defterlerinde, praksisi şu şekilde ifade eder: “*Praksis felsefesi mutlak tarihselciliktir, düşüncenin mutlak dünyevileştirilmesidir, mutlak bir tarih hümanzmidir. Yeni dünya görüşünün izinin sürülmesi gereken yol burasıdır*” (Gramsci, 2011, s.278). Ancak Gramsci yeniden irdelendiğinde, düşüncelerinin eksenini alt başlıklardan okunabilir. Gramsci defterlerinde geçmiş ve bu güne dair irdelemede bulunur: “*Şimdiki zaman, geçmişi geçmesinin yanında, geçmişin bir eleştirisi olması. Öte yandan geçmiş bu nedenle bir kenara mı atılmalıdır? Bir kenara atılması gereken, şimdiki zamanın doğası*

gereği eleştirdiği ve bu eleştiriye karşılık gelen parçamız olan şeydir. Geçmişin ve geçmişin devamının bilincinde kalırken, yaratılmasına yardımcı olduğumuz şimdiki zamana daha sıkı sarılmamız gerekir” (Gramsci, 2011, s.278). Gramsci bu anlatımla, geçmişin tarihsel biçimleri ve düşüncelerinin kendinden sonraki fikirlerin şekillenmesinde rol oynadığını savunan, eski ve yeni düşüncenin, yeni de oluşturduğu harmanlanmış bir durumu betimleyen bir tarihselci anlayışı savunur. Nitekim, Gramsci **Hapishane Defterleri**'nde, felsefeciler kendilerinden önceki felsefecileri yok sayamacağını belirtir. Yine **Defterler**'de geçen başka bir bölümde, *“bu günün çözümlenmesi, geçmişi geliştirerek devam ettirir, kendini geleceğe eklemler, ifadesiyle geçmişteki toplumsal pratikler ve fikirlerin, çağdaş anlayışlar hakkında bilgi verdiğini savunur”* (Morton, 2011, s.53). Gramsci her tarihsel evrenin sonraki evrelere ayak izlerini bırakacağını, meydana gelen birleşme ile geçmişte çağdaşında bulunacağını ve güncel olan kısmı hala görünür kalacağını belirtir.

Gramsci praksis felsefesi ile insanların var olan bilinçleri arasındaki ayrılık ve bunun nasıl gerçekleşebileceği konusu üzerinde durur. Bu amaçlardan ilki, Marksist felsefeyi, pratikten uzak, uzmanlık gerektiren bir algıda hapseden anlayıştan uzaklaşma ve dünyaya ilişkin günlük dil, folklor ve din gibi kavrayışlar temelinde açıklamaktır. İkinci olarak ise, felsefeye dünyaya ilişkin diğer kavrayışlardan daha tutarlı eleştirel bir özgüllük kazandırmaktır. Gramsci Marksizm'i, insanlardan kopuk şekilde yalnızca empoze eden bir yapıdan ziyade ortak duyuda, eleştirel bir farkındalık ve sağduyu öğelerini ele alıp geliştiren bir şey olarak kurgular (aktaran Forgacs, 2012, s.402).

Gramsci praksis felsefesini şu şekilde açıklar: *“Tarihteki ve toplumdaki mevcut çelişkilerin barışçıl çözümünü hedefleyen bir şey değildir, bizzat bu çelişkilerin teorisidir. Bu egemen grupların madun sınıfların rızasını kazanmaları ve bu sınıflar üzerinde hegemonya uygulamaları için bir enstrüman değildir; bu, kendilerini yönetme sanatında eğitmek isteyen*

ve tüm hakikatleri bilmekle ilgilenen madun sınıfların ifadesidir'' (aktaran Forgacs, 2012, s.593).

Gramsci felsefe etkinliğinin, salt filozoflara atfedilmiş bir önyargı tutumundan soyutlar kendini ve bu gaye ile herkesteki filozof yönü, onu herkes için edilgen bir karakterde betimleyerek kurgular. Ona göre felsefe, dilin kendisine, ortak duyu ve sağduyuya, halkın dinine ve folklor genel tanımında birleşen, tüm inançlar sistemi, batıl inançlar kanaatlere içerilmiş durumdadır. En basit işte bile bir bilgi ve düşünce gerekliliğiyle, felsefeyi herkes için önyargıdan uzaklaştırma evresinden sonra, farkındalık ve eleştiri ile ilgili olan düzeye geçilmelidir. Gramsci eleştirel farkındalıktan yoksun, kopuk bir düşünce ve dış dünyadan kaynaklanan, bilinç dünyasına girdikten sonra, kendiliğinden içerilen bir kavrayışı paylaşmak mı yoksa bilinçli bir eleştirel yaklaşımla, kendi kafa emeğiyle, dünyaya ilişkin kendi kavrayışını geliştirmesi ve böylelikle kendi etkinlik alanını seçmesi, son kertede kişinin kendi klavuzu olması mı daha doğrudur diye sorgular (aktaran Forgacs, 2012, s.402).

Sonuç olarak Gramsci'nin Marksizm'e genel olarak katkısı, onda gizli olarak bulunan, Marksist siyasal eylem bilimini sistemleştirmiş olmasıdır. Bununla birlikte, Gramsci'ye göre politika tarihsel olarak gelişmekte olan bir güçtür. Politikanın merkezi ise insan etkinliğidir ve bilincin toplumsal ve doğal dünya ile bitin görünümünün içinde barındırdığı ve ilişkiye geçirildiği bir araçtır (Carnoy, 2001, s.253).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GRAMSCI'DE “TARİHSEL BLOK” KAVRAMI

Yapıyla üst yapı birlikteliği tarihsel blok olarak adlandırılır. Bu birliktelik egemen sınıfın, diğer sınıfların çıkarlarını, kendi ekseninde birleştirmesiyle oluşur. Tarihsel bloğun oluşmasıyla, hegemonya aydınlar vasıtasıyla en üst düzeye ulaşır. Bu aşamada ekonomik ve kültürel düzeyde tam bir bağlılık gerçekleşmiş olur. Böylelikle egemen sınıfın çıkarları ortak duyu haline gelirken diğer sınıflar içinde normalleşmiş olur (Öztürk, 2010, s.19).

Tarihsel blok, bütünsel olarak irdelendiğinde, bir yanda doğrudan doğruya üretici güçler ilişkisine bağlı bulunan toplumsal bir yapı, sınıflar, diğer yanda ise ideolojik ve politik bir üstyapı bulunur. Toplumsal yapı ile üst yapı arasındaki organik bağ ekonomik düzey dışında üstyapısal düzeyde etkinlik göstermek için aydınlar, kanaat önderleri tarafından kurulmuştur. Gramsci bu katmanı “üstyapı memurları ” olarak nitelendirmiştir. Toplumsal sistem, aydınların aktif olarak rol oynadığı, yönlendirmede etkin rol oynadığı zaman hegemonik sistem bütünleşme sağlamaktadır. Yapı ve üst yapı, tarihsel blok anlayışı çerçevesinde organik birlikteliğini ancak bu şartları taşıdığında sağlamış olur (Portelli, 1982, s.5).

Gramsci yapı ve üst yapı arasındaki organik bağla bütünleştirdiği tarihsel blok kavramının, nasıl çöktüğünü ve yeni bir hegemonik sistemin nasıl kurulduğunu, dolayısıyla yeni bir tarihsel bloğun nasıl oluştuğunu, açıklamak için, tarihsel blok çözümlemesi kavramını ortaya koyar. Yeni bir tarihsel bloğun oluşması ve yeni hegemonik sistemin gelişimi çalışmanın ilerleyen kısımlarında detaylı olarak irdelenecektir.

Gramsci tarihsel bloğun üst yapılarını, devlet aygıtını bir araya getiren politik toplum alanı ve sivil toplum alanı olmak üzere iki ayrı yapıda şekillenen bir bütünlük olarak ortaya koyar.

3.1 Sivil Toplum

Gramsci, sivil toplum kavramını Hegel ve Marks'tan almakla birlikte, sivil toplum kavramına yeni bir içerik vererek büyük bir önem kazandırmıştır. Sivil toplum kavramına ilişkin, Marks'ta Hegelci bir yaklaşım benimsemekle birlikte, Gramsci ise bu yönde daha farklı düşünmektedir. Marks Hegelci sivil toplum kavramını ekonomik ilişkiler bütünlüğü olarak algılamakta, Gramsci, kavramı ideolojik üstyapı kompleksi olarak yorumlamıştır (Portelli, 1982, s. 10).

Gramsci, işçi sınıfının, sınıf bilincini geliştirebileceklerini düşünmekle birlikte, sınıf bilincine ulaşmadaki engellerin aşılmasının batı toplumunda daha zor olacağını görmüştür. Ona göre işçi sınıfının, sınıf bilincine ulaşmadaki üstlenecekleri rolleri kavramada, yalnızca ekonomik süreç içindeki kendi konumlarını algılama eksiklikleri ya da toplumun din gibi özel kurumları etkili değildir. Temel neden üretim ilişkilerinin yeniden üretilmesinde yer alan devletin kendisidir. Diğer bir ifade ile, devlet sadece burjuvazinin baskı aygıtı değil, burjuvazinin üst yapıdaki hegemonyasını da içerir (Carnoy, 2003, s.253).

Sivil toplum kavramını genel olarak irdelemek gerekirse, Locke ve Rousseau gibi doğalcılar, sivil toplumu insanların kendilerini belli bir devlet öncesi toplumda, buldukları doğa durumu üzerinde düzenin hakimiyeti olarak görüyorlardı. Sivil toplum yasalarla yönetimin olduğu, kolektif bütünlüğün örgütlenmiş biçimi olarak algılanıyordu. Kolektif yapıya girmek gönüllüydü, kişi böylelikle kendi özgürlüklerini koruma özgürlüğünden vazgeçiyordu. Dolayısıyla sivil toplum kolektif irade ve devlet tarafından örgütlenen doğa durumu olarak ifade edilebilir. Hegel ise, sivil toplumu, doğalcı yaklaşımın zıddı olarak sefillik, sefalet, fiziki ve etik yozlaşmanın hakimiyeti olarak ifade eder ve ona göre sivil toplum devletin daha üstün entelektüel kapasitesi tarafından hakimiyet altına alınmalı ve düzenlenmelidir (Carnoy, 2003, s.253).

Marks, sivil toplumu belirli bir dönemin ekonomik ve toplumsal yapı bütünlüğü olarak düşünmüştür. Bu da Hegel'in sivil toplumda ekonomik ilişkiler bütünlüğünü ve toplumsal sınıfların oluşmasını kapsayan anlayıştan temelini alır (Portelli, 1982, s.11). Sivil toplum ve devlet, yine Marks ve Engels'e göre, birbirinin antitezi olarak tasvir edilmiştir. Engels siyasal düzeni bağımlı öge olarak, sivil toplum ve ekonomik ilişkiler alanını ise belirleyici öge olarak; son kertede, yapı ve üst yapı- sivil toplum ve devlet, Marksist sistemde temel bir diyalektik antitezi oluşturacak şekilde belirtmiştir (Carnoy, 2003, s.54). Gramsci'ye göre sivil toplum denilebilecek düzey ise, halk dilinde özel denilen kurumlar bütünlüğünü ve egemen grubun bütün toplumda uyguladığı hegemonya işlevidir. Bakış açısının temelini Hegel'den alır, bu bakış açısıyla sivil toplum devletin etik içeriği olarak bir grubun toplumun bütünü üzerindeki kültürel ve siyasal hegemonyası olarak düşünülmelidir (Portelli, 1982, s.11).

3.1.1 Sivil Toplumun Genel Nitelikleri

Gramsci sivil toplumu, halk dilinde özel denilen ve egemen grubun bütün toplumda uyguladığı hegemonya işlevine karşılık düşen kurumlar bütünlüğü olarak tasvir etmektedir. Sivil toplum alanı çok yaygındır ve bütün tarihsel bloku yönetme yeteneği, içeriğinin eriştiği toplumsal kategorilere bir uyarlaması anlamına gelir. Sivil toplum kavramını üç farklı görünüm olarak tasvir edecek olursak. İlk olarak yönetici sınıfın ideolojisi olarak, ekonomiden, hukuktan, vb, geçerek, sanattan bilime değin, bütün ideoloji kollarını kapsar. Alt yapıyı yönetici sınıfa bağlamak üzere bütün toplumsal katmanlar içinde yayılmış bulunan dünya görüşü olarak, bütün gruplara uyar. Felsefe, ortakduyu, folklor gibi çeşitli nitel dereceleri de bu durumun sonucudur. Son olarak ise, toplumun ideolojik yönetimi olarak, üç özsel düzeyde eklemlenir: gerçek anlamıyla ideoloji, ideolojik yapı, yani ideolojiyi yaratan ve yayan örgütler ve ideolojik gereç, yani teknik ideoloji yayım araçları, okul sistemi, kitle iletişim sıralanır (Portelli, 1982, s.14).

3.1.2 Sivil Toplum Alanı

Sivil toplumun alanı ideolojiyi de kapsadığından çok geniştir. Gramsci, ideolojiyi sanatta, hukukta, ekonomik etkinlikte, bireysel ve kolektif yaşamın bütün belirtilerinde kendini örtükçe gösteren bir dünya görüşü olarak tanımlar. Temel bir sınıfa bağlı bulunan, yani organik ideolojiler özsel ideolojidirler. Temel sınıfın ekonomik düzeyiyle sınırlı bulunan ideoloji, hegemonyanın gelişmesiyle birlikte yönetici grubun bütün etkinliklerine yayılır. Yönetici grup bu grup ideolojisinin ekonomi, bilimler, sanat vb. gibi görünümü üzerinde uzmanlaşan bir ya da bir çok aydınlar katmanı türetir. Çok geniş olan ideoloji anlayışı, yönetici toplumsal grubun bütün etkinlikleri ve özellikle bilimleri bile, bu ideolojik anlayışın içine sokma işlevi görür (Portelli, 1982, s.15).

3.1.3 Çeşitli İdeoloji Basamakları

Gramsci ideolojiyi toplumsal katmanlara göre ayırt eder. Onun bu bakış açısının temelinde, ideolojinin toplumsal katmanlarda farklı düzeylerde, farklı amaçlara yönelen, ve toplumu değiştirmeyi amaçlayan yönetici sınıfın, söylemlerine toplumda hayat bulacak şekilde bir araç olarak kullanılabilmesinden kaynaklanır. Yönetici sınıf dünya görüşünü tüm topluma yaymalıdır. Bu nedenle tepede işlenmiş durumda bulundan ideoloji, felsefe olarak hayat bulurken; en alt basamakta ise folklor olarak yer alır. Bu iki uç düzey arasında ise ortak duyu ve din yer alır. Felsefe, yönetici sınıfla ilişkisinden ve yönetici sınıfın, kendi görüşlerini topluma yayma düşüncesinden dolayı toplumun yaşamını etkiler. Felsefe tarihi, filozofların, buldukları çağda, değiştirmeyi, düzeltmeyi, dünya görüşüne ilişkin, toplumu yönlendirmeyi amaçlayan, belirli sınıfların ideolojik olarak yaptıkları girişimlerin tarihidir. Dolayısıyla felsefe aynı zamanda bulunduğu dönemin tarihidir. Felsefe ve tarih bu manada ayrılmaz bir blok oluştururlar (Portelli, 1982, s.17).

Felsefe ideolojideki rolünü kendi yardımcı ve ast sınıflara ortak duyu ile ulaşır. Ortak duyudan üstün ve bilimsel bir düşünce hazırlamakla birlikte, organik felsefi devinim, ast sınıfları ideolojik bakımdan, daha iyi yönetmek için, halk katmanlarıyla, basit insanlarla ilişki içinde kalmalı ve hatta, irdelenecek ya da çözülecek sorunların kaynağını bu ilişkide bulmalıdır. Ortak duyu, çeşitli geleneksel ideolojilerle yönetici sınıf ideolojisinin bir karışımı olarak, sağduyu olarak görünür. Bu anlamda, yönetici sınıfın ideolojisi yani felsefe, ast sınıfların anlayabileceği ve onların düşüncelerini, kendi felsefi düşünce boyutu içinde sınırlayarak, ast sınıflarda oluşabilecek sorunları bile, yönetici sınıfın ortaya koyduğu ideolojide, kendi düşünceleri gibi manipüle etmeyi sağlar (Portelli, 1982, s.18).

İdeolojik blokun en alt düzeyinde folklor yer alır. Folklor yalnızca işlenmemiş düzensiz bir dünya görüşü değildir. Halkın işlenmiş düzenli sistemli örgütlü siyasal görüşleri olamaz. Ancak folklor, tarihte art arda gelen ve bütün dünya görüşlerinin kalıntılarını bünyesinde barındırır. Bu anlamda Gramsci, folklorda, özellikle dini Katolik ve Ortodoks Hıristiyan olan ülkelerde, aydınların ve din adamları hiyerarşisinden çok farklı bir halk dini, davranış kuralları ve gelenekler bütünlüğünden oluşmuş bir halk ahlakı görür. İdeolojik sivil toplum alanı, tarihsel blok yapısının bütün toplumsal katmanlarını kaplar (Portelli, 1982, s.20).

3.1.4 İdeolojik Yapı ve İdeolojik Gereç

Yönetici sınıfın kendi ideolojisini yayması için sivil toplum alanında görevli örgütler bulunur. Bu, asıl işlevi ideoloji yaymak olan örgütler dışında, toplumsal iletişim araçlarını ve kamuoyunu etkilemeyi sağlayan bütün aygıtları kapsar. Gramsci ideoloji yaymakla görevli örgütleri, genel etkinliklerine kültürel bir etkinlik katan örgütlerden ayırır. Kilise, öğretim örgütü ve basın örgütleri kültürel örgütlerdir. Öğretim örgütü ve halk üniversiteleri de, devlet elinde bulunsun ya da bulunmasın, sivil toplumun ikinci kültürel bütünlüğünü oluştururlar. Üçüncü büyük kurum ise basın ve yayın kurumudur (Portelli, 1982: 22).

İdeolojik yapı, Gramsci'ye göre çeşitli iletişim araçlarıyla, ideolojiyi yayarlar. Görsel işitsel araçlar, yazılı araçlardan daha duygusal ve derin etkiye sahiptirler.

3.2 Politik Toplum

Gramsci üst yapı içerisinde politik toplumu farklı kereler, tanımlamıştır:

- Kendini devlet ya da hukuki hükümette dışavuran doğrudan egemenlik ya da buyurma işlevine karşılık düşen politik toplum ya da devlet (Portelli, 1982, s.25).
- Halk yığınlarını belirli bir uğrağın üretim tipine ve ekonomisine uydurmak için politik toplum ya da diktatora veya zorlama aygıtı (Portelli, 1982, s.25).
- Politik hükümet, yani etkin olduğu, kadar pasif uzlaşmayı da kabul etmeyen grupların yasal disiplinini sağlayan devlet zorlama aygıtı (Portelli, 1982, s.25).

Gramsci, “Macchiavelli Sosyoloji ve Politika Bilimi” başlıklı yazısında devleti tanımlamıştır. Buna göre, “*devlet, yönetici sınıfın yalnızca egemenliğini meşulaştırmakla kalmadığı, aynı zamanda bu egemenliği devam ettirdiği fakat yönettiklerinin etkin rızasını da almayı becerdiği pratik ve teorik faaliyetlerin bileşkesidir*”(Migliaro ve Misuraca, 2012, s.73). Gramsci devleti bir aygıt, makine ya da bir araç olarak tanımlamamış, aksine devlet bazı sınıflar, bazı toplumsal kategoriler, bazı yönetici gruplar ve bazı kişiler tarafından gerçekleştirilen eylemlerin tümü olarak görmüştür. Devlet ideoloji, bilgi üretimi gibi detaylı etkinlikleri de içerir, ki bu bakımdan aydınların bir kısmı da devletin bir parçasıdır. Devlet aynı zamanda zor kullanma gücü yanında önderlik faaliyetleri ve rızanın oluşturulması faaliyetlerini de kapsar ve kendisini toplumun üzerinde konumlandırarak, egemen olan ve kontrolü elinde tutan bir yapıdır, böylelikle, kitleleri örgütler, homojenleştirir, yönetilenlerle yöneticiler arasındaki ilişkinin örgütlenmesidir (Migliaro ve Misuraca, 2012, s.73).

Gramsci'ye göre politik toplum üstyapının zorlama işlevine bağlı etkinliklerin hepsini bir araya getirir. Politik toplum sivil toplumun uzantısıdır. Gramsci politik-militer uğrağın, bir

sınıfın toplum üzerine uyguladığı ekonomik ve ideolojik yönetimin uzantısı ve somutlaşması olduğunu ortaya koyar. Politik toplumun işlevi zor kullanma ve kurulu düzenin zorla sürdürmedir. Bu anlamda hem militer hem de yasal baskı kullanarak hukuk, devlet tarafından yerine getirilen bütün olumlu uygarlık etkinliğinin bastırıcı ve olumsuz etkisi halini alır (Portelli, 1982, s.26).

Politik toplum içlerinde zorlamadan yararlanılan durumlar tarafından belirlenir. Gramsci bu konuda iki durum ortaya koyar: Olağan durum temel sınıf yönetimini onamayan toplumsal grupların denetimine dayanır. Bu gruplar ast sınıflar, toplumsal ve ekonomik ilişkilerin evriminin belli bir derecesinde yönetici sınıf, egemenliğinin koruyup sürdürmek için, az ya da çok yasal zor kullanır. Organik bunalım dönemleri söz konusu olduğunda, ikinci durum daha olağanüstü ve geçicidir. Yönetici sınıf sivil toplumun denetimini yitirir ve egemenliğini koruyup sürdürmeyi denemek için politik topluma dayanır (Portelli, 1982: 27).

Gramsci politik toplumu adlandırmak için devlet kavramını da kullanır. Ancak klasik devlet anlayışı, devletin doğrudan hiçbir ekonomik ve ideolojik işlevi olmadığı yalnızca, yasalara saygının güvenceye alındığı gece bekçisi devleti kasteder. Devlet aygıtının zorlayıcı etkisi de bürokrasi tarafından yürütülür.

3.3 Sivil Toplum İle Politik Toplum Arasındaki İlişkiler

Sivil toplum ve politik toplum, salt ayrı bir çözümlene getirmek yerine, aralarındaki sürekli devam eden ilişki boyutuyla irdelenmelidir.

3.3.1 Sivil Toplum ve Politik Toplum Organlarının Devlet İçerisindeki İşbirliği

Sivil toplum ile politik toplum arasındaki işbirliği, kamuoyunun hazırlanmasında birlikte rol alır. Devlet halk tarafından kabul görmeyecek bir edimde bulunduğu, kamuoyu oluşturarak önleyici bir görev üstlenir. Kamuoyu yeni burjuva sınıfının siyasal iktidarı ele

geçirmesinin, yani mevcut hegemonyanın gücünü yitirmesinin öncesinde önemli görev üstlenir. Bu amaçla ulusal siyasi istencin sınırlarının belirlenmesi ve yönlendirilmesinde, gazeteler, partiler, radyolar kamuoyunu doğrudan yönlendirebilecek organlarını elde etmek için çaba sarf edilmesinin sebebi budur (Portelli, 1982, s.29).

Gramsci parlamento gibi bazı organların, iki yönlü yapısından söz eder. Nitekim parlamento politik toplumun yasa kabul organı iken, aynı zamanda kamuoyunun resmi dışı vurumu olarak sivil toplum organıdır. Bu yönüyle, sivil toplum ve politik toplum arasındaki ilişki iç içe geçmiştir. Bu da aralarındaki ilişkide, keskin ve zorlayıcı, karşıtlıkları azaltan bir yönelimle, güçle onaşma arasındaki birleşmeyi gerçekleştirir. Böylelikle, hegemonyanın, parlamenter rejim üzerindeki, uzamı, gücün onaşmayı çok aşmaması durumuyla, aralarında dengede bir birleşmeyi sağlar. Gramsci bu birleşimle gerçekleşen ve üst yapı organlarının, iki yanlılığına yol açan eğilimin, teoride sivil toplumu özel örgütlerce yönetilmesi, politik toplumu da devlet zorlama aygıtı ile şekillenmesi gerektiği algısıyla, gerçekte tarihsel evrimin düzensiz bölüşümlere yol açtığını savunur (Portelli, 1982, s.31).

3.3.2 Sivil Toplum ve Politik Toplum Ayrımının Siyasal ve Pratik Sonuçları

Sivil toplum ve politik toplum arasındaki ayrım organik değil yöntemselidir. Bunlar egemen sınıf hegemonyasının farklı görünümüdürler. Söz gelimi örgütler, politik topluma ya da sivil topluma bağlı olabildikleri gibi, parlamento gibi bazı yapılar, belli dönemlerde sivil topluma bağlı iken farklı dönemlerde, politik topluma bağlı olmuşlardır. Gramsci sivil toplum ve organik toplum arasındaki ayrımın organik olmaması gerektiğini savunarak, aksi takdirde teorik yanılgılara düşüleceğini savunur. Egemen sınıfın, egemenliğini sürdürüp geliştirmesi için politik toplum ve sivil toplum arasındaki uyumun bulunması gerekir (Portelli, 1982, s.35).

Batılı toplumlarda burjuvazinin hegemonyası, toplumun entelektüel ve moral tüm toplumun ideolojik belirlenmesine dayanır. Bu nedenle tarihsel bloku devirebilmek için, sivil toplumun da devrilmesi gerekir. Sivil toplumun ilkel olduğu toplumlarda, devletin zorlama aygıtı ele geçirildiği takdirde, tarihsel blok da devrilmiş olur. Belli bir tarihsel blokla bütünleşmiş bir sivil toplum aygıtı yaratmak için ise, önce devletin zorlayıcı aygıtını ele geçirmek gerekir. Gramsci'nin düşünceleriyle anlaşılacağı üzere sivil toplumun gelişkin olduğu toplumlarda, salt devletin zorlama aygıtını ele geçirmekle yetinilemez, uzun süreli bir mevzi savaşı yapılmalıdır. Bu nedenle, hegemonik sistemi devirmek isteyen güçler, ilkel toplumlarda daha çok devlet aygıtını hedef alırken, gelişmiş toplumlarda ise, uzun süreli ve sivil toplumu hedef almak durumundadırlar. Ekim Devrimi devlet aygıtına yönelen bir yönleme örnek olabilecekken, Fransız devrimi ise burjuvazinin egemenliğini sağlayabilmek adına yüzyıl süren ideolojik bir savaş sürdürerek mevzi savaşına örnektir (Portelli, 1982, s. 36).

3.3.3 Sivil Toplum, Politik Toplum ve Devletin Sonu

Gramsci'nin düşüncesinde, sivil toplumun önceliği, sınıfsız bir toplum ve devlet yapılanmasında yer bulur. İşçi sınıfı tarafından oluşturulan yeni hegemonik sistem, sivil toplumla, politik toplum arasındaki ayrım sorununu çözmelidir. Egemen bloğun devrilmesi için, yeni hegemonik yapı, sivil toplum ve politik toplumu birleştirerek, onları etkilemeli, sivil toplum mevcut hegemonyadan kurtulabilmek için, işçi sınıfı ve müttefiklerine karşı, üstyapı türdeş ve tek parçalı olmalıdır. Komünist parti bu durumu sağlar ve ideoloji olarak da yalnızca Marksizm bulunabilir. Parti hem sivil toplumun hem de politik toplumun aygıtı olmalıdır. Devlet polis gücü olarak, siyasal yapının koruyucusu olmalı ve önceki tarihsel blok kalıntıları ve ideolojilerini işleyerek yasallık sınırına çekmelidir. Partinin sivil toplum yönü ise işçi sınıfının ideolojisini, Marksizm'i ve dünya görüşünü yaymalıdır. Tarihsel bloğun devrilmesinden sonra, sivil toplum ile politik toplumun parti içindeki bütünselliği gelişerek,

sınıfsız topluma geçmek için geçiş devleti oluşturarak, politik ve ideolojik üstyapıyı merkezileştirir. Böylece Gramsci'nin görüşüyle de Marksist teorideki sınıfsız topluma geçiş aşaması bu şekilde gerçekleşmiş olur (Portelli, 1982, s.40).

Gramsci'nin bakış açısıyla, sivil toplum Marks'ta olduğundan farklı bir yere oturtmuştur. Marks sivil toplumu, maddeciliğin modern mülkiyet ilişkilerinin, herkesin herkese karşı savaşının, benciliğin alanı olarak tanımlar ve ortaya çıkışını Ortaçağ toplumun yıkılmasına dayandırır. Buna göre, bireyler önceleri, lonca veya malikane gibi, politik role sahip cemaatlerin parçasıydılar. Bu yapılanmalar dağılınca, sivil toplum ortaya çıkarak birey önem kazandı ve bencil ihtiyaçlar, eski imtiyaz bağlarının yerini almış oldu. Sivil toplum da yer alan bireyler arasındaki bağlantı, kendi iradelerinin ürünü olmayan, ceza tehdidi yoluyla insan ilişkilerine hükmeden yasalar tarafından sağlanır (Harris vd., 2012, s.526). Lenin'de Marksist ideolojiye bu konuda katkıda bulunmuştur. Devletin ortadan kalkması için sınıfsız toplumun ortaya çıkması, sosyalist devrimin varmak istediği nihai hedef olarak sunmuştur. Ancak Lenin bu aşamaya geçme durumundaki koşulları da ortaya koyar. Bu anlamda, toplumda kapitalistlerin direncinin tamamıyla ortadan kalktığı, sınıflar arasında ayrımın kalmadığı durumda, devletin ortadan kalkacağını savunur (Portelli, 1982, s.40).

Gramsci'nin devleti politik toplum ve sivil toplumun bütünselliği olarak görmesi, politik toplumun ortadan kalkması sorusuna, Marksist bir bakış açısıyla bakılması gerekliliğini savunur. Bu durumda, sivil toplum ve politik toplum bütünselliği bağlamında, devletin ortadan kalkması düşüncesini, Gramsci'nin bakışıyla gözden geçirmek yerinde olacaktır. Gramsci belli bir sınıfın hegemonyasını kurarken, toplumun tamamını temsil etme ve bu şekilde düzenli bir toplum kurma amacının olduğunu ortaya koyar. Bu gerekçeyle, mevcut hegemonya, üretici güçlerin gelişmesini ve kendi çıkarlarına paralel olduğu ölçüde belli bir seviyede kültürel ve moral düzeye çekmesini etik olarak görür. Ancak toplumsal ve ekonomik ilişkiler gelişirken, tarihsel blok içinde, yönetici sınıf ve ast sınıflar arasında bir

kopma meydana gelir. Bu sebeple de, ast sınıflara karşı zor kullanma derecesi artarken, etik devlet ortadan kalkar. Devletin son raddede ulaşacağı nihai hedefi ortaya koyan ve kendi varlığını da bu şekilde sonlama amacıyla olan bir toplumsal grubun var olması gerekir. Dolayısıyla, toplumsal grupların tamamını ideolojik olarak yöneten ve temsil eden bir sınıf ortaya çıktığında, kendi sınıf çıkarları amacını gütmeyen, kendi çıkarlarıyla, toplumsal yığınların tamamıyla bütünleştiği ortak çıkar düzeyine erişildiğinde, devlet aygıtı ortadan kalkabilir. Proletarya hegemonyasında, dışlanmış gruplara zor kullanma amacının kalmadığı, devlet ve hukuk görevlerinin yerine getirilmesine gerek kalmadığı, bu öznelde politik toplumun, sivil toplum tarafından yeniden içselleştirildiği durumda devlet aygıtı ortadan kalkar (Portelli, 1982, s.27).

3.3.4 Tarihsel Blok İçinde Yapı ile Üstyapı Arasındaki İlişkiler

Temel ve üstyapı Marks ve Engels tarafından, toplumun ekonomik yapısı temel olarak, toplumsal bilinç ise üst yapı olarak ortaya konmuştur. Bu manada temelin yani ekonominin, üst yapının varlığını, biçimini koşullandırıldığını savunmuşlardır. Üstyapı, salt devlet ve toplum olarak adlandırılan birbirine bağlı iki toplumu adlandırmak için kullanılmaz. Kavram en azından bir bilinç ya da bir sınıfın dünya görüşüne atıfta bulunarak, farklı mülkiyet biçimleri öznelinde, düşünce tarzlarını yaşam görüşlerini içeren bir üstyapı yükselir. Üstyapı özerk değildir ve kendiliğinden ortaya çıkmadığı gibi, toplumsal üretim ilişkilerine dayanır. Toplumun ekonomik temelindeki değişim, üst yapının da değişmesine neden olarak, temelin üstyapıyı şekillendirdiği savını destekler (Harris vd. 2012, s.581).

Tarihsel blokta temel kavramı, Marks tarafından şu şekilde açıklanmıştır: “*Varlıkların toplumsal üretiminde insanlar; aralarında zorunlu ve kendi iradelerinden bağımsız belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme aşamasına tekabül eder. Bu üretim ilişkilerin tümü, toplumun ekonomik yapısını, belirli*

toplumsal bilinç biçimlerine tekabül eden ve üzerinde hukuki ve siyasal bir üstyapının yükseldiği gerçek temeli oluşturur. Maddi yaşamın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve düşünsel yaşam sürecini koşullandırır'' (Harris vd., 2012, s.526).

Gramsci temel yapı üzerine ayrıntılı sayılacak bir geliştirme üzerinde durmamıştır. Marks'ın yapmış olduğu ekonomik temelli geniş ve kapsamlı çözümlemenin üzerine, Gramsci temel yapıdan ziyade üstyapının önemi, temel yapı ile olan ilişkisi üzerinde durmuştur. Gramsci yapı hakkında, toplumsal güçler ve üretim dünyasının bütünlüğü şeklinde klasik bir tanımlamada bulunmuştur. Toplumsal kümelenmeler, bu kümelerden her biri bir işlevi simgelemek ve üretimin kendisinde belli bir konuma sahip bulunmak üzere, somut üretim güçlerinin belli bir konuma sahip bulunmak üzere, somut üretim güçlerinin gelişme derecesi temelinde oluşurlar.

Yapının diğer bir özelliği de Gramsci'ye göre, bu ögenin tarihsel blokun üstyapısına göre daha durağan bir yapısının olmasıdır. Onun bir bütün olarak kurguladığı temel ve üstyapının birbirinden ilişkisiz çözümlemenin, tehlikeli olduğunu savunmuştur. Yapıyı, verili herhangi bir zamanda, statik olarak zamanda, enstantane bir fotoğraf görüntüsü gibi tespit etmenin güç olacağını belirtmiştir. Politika, belli bir zaman diliminde, yapıdaki gelişmelerin ve eğilimlerin yansması olmakla birlikte, temel ve üstyapı incelemesinde süreç bütünüyle yaşandıktan sonra ancak somut biçimde incelenebilir ve analiz edilebilir (aktaran Forgacs, 2012, s.231).

Gramsci, tarihsel blok kavramı içerisinde, üst yapının önemine dikkat çekmiştir. Şöyle ki ona göre, *“üstyapı toplumsal üretim ilişkileri bütünlüğünün yansıması olduğu ölçüde, üstyapının evriminin çözümlemesi, yapının kendisinin dolaylı irdelemesini sağlayacaktır. Böyle bir yaklaşım, öte yandan, yapının dural fotoğrafını değil ama devingenliğini göz önünde bulundurma ve üstyapının, yapının evrimi üzerindeki etkisini belirtme üstünlüğüne de sahiptir'' (Portelli, 1982, s.48).*

Yapı ve üst yapı arasındaki ilişkiyi irdelendiğinde, Gramsci güçler ilişkisine ilişkin, çözümleme yapmıştır. Buna göre, ilk seviye, yapıyla toplumsal güçler arasındaki ilişkidir. Üretimde maddi güçler gelişirken, farklı toplumsal gruplar kurulur, bu gruplar üretim sisteminde bir konumu ve işlevi temsil ederler. Toplumdaki bu ayrışma, toplumsal dönüşüm ve değişim için hangi seviyede olunduğunun fark edilmesini sağlar. İkinci seviye ise, siyasi güçler seviyesidir. Bu seviyeye bakarak, grupların geçmişten bu güne gelişmişlikleri homojenlikleri ve siyasal bilinç düzeyleri anlaşılır. Gramsci siyasal bilinç düzeylerini de üçe ayırır. En ilkel düzey ilkel iktisadi düzey olarak, tüccar ve imalatçı gibi grupların birbirlerine yakınlık hissetmeleri durumudur. İkinci seviye ise, toplumsal grupların üyelerinin çıkar dayanışması bilincine kavuştuğu, ancak hala iktisadi sınıra bağlı kalınan düzeydir. Üçüncü düzey ise, kişinin gelişim olarak mevcut durumdaki ve gelecekteki, ortak çıkarın ortak sınırların ötesine geçtiği durumdur. Bu evre üst yapılara geçişin olduğu siyasi evredir. Son seviye olarak ise Gramsci askeri güçler ilişkisini ifade eder. Askeri aşama ve siyasi askeri aşama gerçekleşir. Askeri olarak iyi örgütlenmiş bir ulusun başka bir ulusun topraklarını geçirmesi durumunda, o ulusu tahakküm altına alır hem askeri hem siyasi bir ilişki ortaya çıkar (Gramsci, 2012, s.200).

Bununla birlikte, Gramsci organik birlik tezi üzerinde hassasiyetle durmuştur. Teori ve pratik birliği organik birlik olarak ifade etmiş, farklı olan organik birlikte aynı olana doğru evrilecektir. Organik birlik onun tarihsel blok kavramında bütünlük kazanır. Ona göre pratik akıl, gündelik sorunlar ve teori devrime giden süreçte bütünleşirler. Bu bakımdan Gramsci'ye göre, yapısal kerteyle sınıf bilinci gibi öznel etkenler birlikte düşünülmelidir. Ekonomi ya da ideolojiye ağırlık vermeye karşı çıkmakla beraber, etik politik ile ekonomi politiğin birbirinden ayırt edilemeyeceğini savunarak bu bağlamda, Sovyet pratiğini önemser, Fabrika Konseyleri 'ne değer verir ve maddi üretim güçlerini tarihe itici bir güç olarak ifade eder. Gramsci ekonomik ve sınıf indirgemeci yorumlara karşı olarak Marksizm'in bütünlüğünü savunur. Marksizm'i bir özgürlük alanı olarak görür. Organik birlik açısından irdelendiğinde,

Gramsci'nin daha çok üst yapı temelli bir tarih anlayışını benimsediği anlayışı ve ekonomik-kültür ikileminde kültürü siyasal dışavurumun merkezine yerleştirdiği tezi doğru değildir. (Öztürk, 2010, s.12).

3.3.5 Yapı ile Üstyapı Arasındaki Organik Bağ

Gramsci tarihsel blok oluşabilmesi için yapı ve üst yapı arasında organik bağ olması gerektiğini savunur. Üstyapının felsefesi, altyapı ile tarihsel bir blok oluşturması için, alt yapının gelişim sınırları içinde evrilmelidir. Somut bir ifade ile Gramsci organik bağı, üstyapısal etkinlikleri çekip çevirmekle görevli, toplumsal grupların işi olarak tanımlamıştır.

Gramsci her tarihsel blok çözümlemesinin iki ilke sınırları çerçevesinde gerçekleşmesi gerektiğini savunur: İlkini, *“bir toplum kendine hiç olmazsa ortaya çıkma ya da gelişme yolunda bulunan gerekli ve yeterli koşulları henüz var olmayan hiçbir görev saptamaz. İkincisi ise, hiçbir toplum kendi ilişkileri içinde örtükçe içerilmiş bulunan bütün yaşam biçimlerini geliştirmedikçe dağılmaz ve yerini başka topluma bırakmaz”* (Portelli, 1982, s. 49). Toplumun kendine görev saptayabilmesi yeterli koşulların oluşması ve değişmesi için var olan yaşam biçimlerini geliştirmesi gerekir. Gramsci üstyapının evriminin yapısal koşullarını bu şekilde saptamıştır. Gramsci, organik üstyapısal devinimin özsel niteliklerini irdeler ve bu devinimlerin görünümü iki şekilde tasvir eder. Buna göre her organik eylem ya da ideoloji yapı için zorunlu olmalıdır. İdeolojilerin üstyapı tarafından yapıyı değiştirecek ve onu kendi ideoloji perspektifinde yönetecek bir araç olarak kullanılmasının gerekliliğini ortaya koyar. İkinci olarak ise organik üstyapısal devinimler çeşitli toplumsal ideolojik grupların ideolojisini ve politikasını simgelerler. Üstyapısal devinimler organik koşullara yanıt verdiği ölçüde yapının yansıması olacak ve onunla birlikte tarihsel blok oluşturacaklardır.

Yapı ve üstyapı arasındaki organik bağın kurulması ve üst yapıyı yöneten aydınlar grubu tarafından gerçekleştirilir. Ekonomik olarak üretim dünyasında ortaya çıkacak her

toplumsal grup, kendisiyle birlikte organik olarak salt ekonomik alanda değil, toplumsal ve siyasal alanda da birlikte doğduğu toplumsal grubun ideolojileriyle özdeş bir aydınlar sınıfı ortaya çıkarır. Aydınlar bu şekilde temsilcisi oldukları, ekonomik ve toplumsal ilişki içinde buldukları sınıfın üstyapı memurlarıdır (Portelli, 1982, s.50).

3.3.6 Tarihsel blokun Üstyapısal Yorumu

Bobbio'ya göre Gramsci tarihsel blok içinde yapı ve üst yapıyı temellendirirken, üst bloğu sivil toplum ve politik toplum olarak iki alana bölmekle birlikte, üst yapının ideolojiyle yapıyı yönetme işleviyle, tarihsel blokun devindirici ögesi olduğunu savunur. Üstyapı içerisinde özsel rol ise sivil toplum tarafından gerçekleşir.

Gramsci, *Hapishane Defterleri*'nde belirli bir tarihsel durum içinde etkinlik gösteren güç ilişkilerini düzenlerken, yapı ve üstyapı ilişkilerini irdeler ve derecelere ayırır: En ilkel derece, güçler ilişkisinin sıkı bir şekilde yapıya bağlı bulunduğu ve üstyapının doğrudan uzantısıdır. İkinci olarak, bir basamakta, Gramsci'nin çeşitli toplumsal gruplar tarafından erişilmiş bulunan türdeşlik, özbilinç ve örgütlenme derecesinin değerlendirilmesi olarak tanımladığı siyasal güçler ilişkisidir. İkinci düzeyi de ekonomik-korporatif bilinçlenmeden, olumlu bilinçlenmeye doğru aşamalandırır. Hegemonik sistem söz konusu olmadan, ekonomik yapılar planında kendi türdeşlik ve öz çıkarları bilincine erdiği aşamaya ekonomik-korporatif bilinçlenme olarak adlandırırken, olumlu bilinçlenme evresini ise, yapıdan karmaşık üstyapılar alanına kesin geçiş olarak ortaya koyar. Olumlu bilinçlenme evresini soyut olarak "katharsis" yani arınma olarak adlandırırken, bu evreyi daha önce ortaya çıkan ideolojilerin parti durumuna geldikleri, aralarında bir birleşimin sağlandığı, entelektüel ve moral birliğin sağlandığı, temel bir toplumsal grubun hegemonyasını kurarak, bütün toplumsal alan üzerinde üstün gelmeyi kabul ettirme, yayılma eğilimi gösterinceye kadar savaşıma girilen evre olarak tanımlar (Portelli, 1982, s.57).

3.3.7 Yapı ile Üstyapı Arasındaki Diyalektik ve Organik İlişki

Yapı ve üst yapı arasındaki ilişkiler irdelendiğinde, Marks'ın önceliğinin sosyo-ekonomik yapı olduğu görülür. Siyasal üstyapı sosyo-ekonomik yapıya bağlıdır, ideolojik üstyapı da siyasal üstyapıya bağlıdır ancak kararlaştırıcı rol sosyo-ekonomik yapı tarafından belirlenir. Öte yandan Gramsci, tarihsel blok içerisindeki yapı ve üstyapı ilişkisini, eşit derecede belirli olan iki uğrak arasındaki ilişki olarak yorumlar. Yapısal uğrak üstyapıyı doğuran temeldir. Belli bir dönemde, üstyapı ancak son derece belli yapısal sınırlar arasında gelişip etkili olabilecektir. Bu öznelde yapı, üstyapısal etkinlik üzerinde sürekli olarak etkide bulunur. Her tarihsel devrimde, temelde ortaya çıkan çelişkiler, üstyapısal düzeylerde ortaya çıkarlar ve bu aşamada çözülürler. Bu nedenle bu iki öge arasındaki ilişki hem diyalektik hem de organik bir ilişkidir.

“Tarihsel blokun eklemlenmesi, iki karmaşık alanın: sosyo-ekonomik yapıyla, organik bağı ayrılmış bir toplumsal katman tarafından, aydınlar tarafından, güven altına alınan ideolojik ve politik üstyapının derli toplu bir biçimde ayrılmasını sağlar. Söz konusu aydınlar katmanının özsel rolü, tarihsel blokun dinamik çözümlemesinde ve hegemonyanın kullanılmasında ortaya çıkar” (Portelli, 1982, s.66).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEGEMONYA

İtalya 1920’lerde, Torino’da devrimcilik bilinci ve sınıf bilinci anlamında olumlu gelişmeler olmuş ancak, Torino hareketi yeteri kadar destek görmemiştir. Mussoli’nin faşizminin burjuva reaksiyonu köylü ve işçi sınıfından destek görmüştür. Birinci Dünya Savaşından sonraki görece özgürlük döneminde ise, emekçi sınıf partileri, bağımlı sınıfların özgürlüğü ve kurtuluşu için çalışmışlar, ancak muhafazakâr partiler kadar başarılı olamamışlardır. Gramsci bu başarısızlığın nedenini açıklayabilmek için hegemonya kavramı özelinde açıklamaya çalışmıştır (Carnoy, 2003, s.255).

“Hegemonya belirli bir yaşam biçiminin egemen olduğu gerçekliğe ilişkin bir yaklaşımın bütün kuramsal ve özel görünüşleri içinde topluma yayıldığı, ruhuyla bütün beğeni, ahlak, gelenekler, dinsel ve siyasi ilkeleri ve bütün toplumsal ilişkileri, özellikle kendi entelektüel ve ahlaki çağrışımları içinde bilgilendirdiği bir düzendir” (Carnoy, 2003, s.253). Gramsci ise hegemonya kavramını kökenini Lenin’in yapıtlarında görür. L. Gruppi’ye göre, Gramsci kavramı Lenin’in yapıtlarında hegemonya kavramıyla, proletarya diktatoryasını algılayarak kurgular. Gramsci “Güney Sorunu Üzerine” denemesinde, Torinolu komünistler proletaryanın hegemonyası ve işçi devletinin toplumsal tabanı sorununu, somut olarak ortaya koymuştur: *“Emekçi nüfus çoğunluğunun kapitalizme ve burjuva devlete karşı harekete geçmesini sağlayacak bir sınıflar bağlaşması sistemi kurma başarısını gösterdiği ölçüde, proletarya yönetici ve egemen durumuna gelebilir”* (Portelli, 1982, s.68).

L. Gruppi, Lenin’in yapıtındaki hegemonya kavramını çözümlerken, kavramın Gramsci’nin irdelenmesiyle olan sıkı bağlarını ortaya koyarak dört özsel görünüm belirlemiştir. İlk olarak, hegemonyanın sınıfsal tabanına dayanır. Lenin hegemonyayı proletarya diktatoryasıyla sınırlandırmaz. Ona göre *“kapitalist rejimdeki bütün geçici hükümet biçimleri, burjuva devletin, yani burjuva diktatoryasının çeşitlerinden başka bir şey*

değildirler'' (Portelli, 1982: 70). Gramsci, devletin yalnızca politik toplum değil, sivil toplum ve politik toplum birleşimi olduğunu savunarak, aydınların rolü ve özellikle gelişmiş toplumlardaki sivil toplum etkinliğini ortaya koyarak Lenin'in çözümlemesini geliştirmiştir. İkinci görünüm ise hegemonyanın entelektüel örgütlenmesidir. Lenin parti çözümlemesi ve Gramsci partinin eğitici yönü üzerine yoğunlaşırken ikisi de hegemonyanın entelektüel örgütlenmesini savunmaları ortak yöndür.

Üçüncü olarak, hegemonyanın toplumsal tabanında yani temel sınıf için bağlaşıklık gruplara dayanma zorunluluğundadır. İşçi sınıfı ve köylülük bu anlamda bir arada düşünülebilir. Lenin tarafından da düşünülen işçi köylü bloku ortaya konmuş ve 3. Enternasyonal'de sistemleştirilmiştir. Bu şekilde temel sınıfların hegemonya tabanında yer alması sağlanır. Dördüncü ortak nokta, hegemonik sistem içerisindeki güçler ilişkisinin çözümlenmesine dayanır. Lenin bu konuda Menşevist devrimi dikkate alarak, Rus devriminin salt işçi sınıfının yardımcı bir rol oynaması mı, yoksa aktif bir rolle köylü yığınlarını da katarak hegemonya tabanını genişletme konusunu ortaya koyar. Gramsci de bu anlamda, Eylem Partisinin Risorgimento sırasında yalnızca küçük burjuva ve işçi sınıfını temsil ettiğini köylü sınıfının toplumsal hegemonyanın dışında kalmasını eleştirerek, Lenin ile aynı fikri paylaşır (Portelli, 1982, s.71-72).

Gramsci'ye göre sistem gücünü, yönetici sınıf ya da baskı gücünde değil, yönetici sınıf ideolojisinin diğer sınıflar tarafından kabul görme mekanizması içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunur. Yönetici sınıfın felsefesinin diğer sınıflar içinde normal hale gelmesi, ortak duyu halini alarak, toplumun davranışları, gelenekleri ve ahlakını kabul eden sınıflar için, baskın sınıfın ekseninde toplanmış bir felsefe halini alması ve bağımlı sınıflar içinde rızasının kazanılması durumu, Gramsci tarafından anlaşılmaya çalışılmıştır. Yine mevcut Hegemonyanın yerini, yeni bir gruba bırakması konuları da Gramsci tarafından sistemselsel olarak algılanmaya çalışılmıştır (Carnoy, 2003, s.253).

Hegemonya konusunda Gramsci ile Lenin yakın olsa da, Lenin daha çok politik toplum üzerinden ilerleyen, siyasal yönden, devlet aygıtının güç kullanarak devrilmesini öngörürken, Gramsci bu bakışı sivil toplumla yeniden eklemlenerek, hegemonyanın tamamlanacağı görüşünü savunur. Hegemonik grup sivil toplumu denetler ve politik toplumun fethi, her iki alana da yayarak tamamlar. Gramsci bu konuda gelişmiş toplumlarda, sivil toplum alanının önemine dikkat çekerken, az gelişmiş toplumlarda politik toplumu güç kullanarak ele geçirmenin farkını, cephe savaşı ve mevzi savaşı kavramlarıyla ortaya koymuştur (Portelli, 1982, s.73). Bu anlamda Batı Avrupa’da sivil toplum gelişmişmiş olduğundan, mevzi savaşı sosyalizme ulaşmada bir yol olarak ortaya çıkar.

Bobio’ya göre geleneksel Marksist kuram iki şekilde Gramsci tarafından, kurama zıt bir düşünce ile yorumlanır. İlk olarak, Gramsci’de ideolojik üst yapıların ekonomik yapı üzerindeki önceliğidir. İkinci olarak, sivil toplumun politik toplum üzerindeki önceliğidir ve ekonomik yapıdan ziyade, ideolojik ve kültürel ilişkiler bütünlüğü, tinsel ve ekonomik yaşam ve bu ilişkilerin siyasal dışavurumu çözümlemenin odağında yer alır (Carnoy, 2003, s.255).

Gramsci hegemonya kavramına ilişkin açıklamasını iki şekilde yapar. İlkinde, hegemonya egemen sınıfın bir fraksiyonunun, ahlaki ve entelektüel liderliği yoluyla egemen sınıfın öbür müttefik fraksiyonları üzerinde denetim uyguladığı sivil toplum üzerindeki bir süreçtir. Bununla birlikte egemen sınıf ideolojisini baskı kullanarak dayatmaz. Bunun yerine egemen sınıfın müttefik grupların çıkar ve görüşlerinden alınmış ortak unsurları bir araya getiren hegemonik bir ilkeyi eklemlendiği pedagojik ve siyasal açıdan dönüştürücü bir süreci temsil eder. İkinci olarak ise, hegemonya egemen ve bağımlı sınıflar arasındaki ilişkidir. Bu anlamda egemen sınıf kendi ideolojisini merkezde konumlandırarak, siyasal ahlaki ve entelektüel liderliğini kullanarak, bağımlı sınıfların çıkar ve gereksinimlerini de kendi çıkar ve istekleri doğrultusunda biçimlendirerek, kendine evirir. Bu nedenle hegemonya durağan değildir ve sürekli mücadele alanıdır (Carnoy, 2003, s.356).

4.1 Hegemonya ve İdeolojik Blok

Yönetici sınıf hegemonyasını kendi organik entelektüelinde pekiştirir ve kendi temsilcilerini aydınlar katmanında yücelterek, diğer aydınları onlara bağımlı kılarak, bütün aydın sınıf arasında bir dayanışma sistemi ve aydın katmanları oluşturarak, ideolojik bir blok ya da entelektüel blok meydana getirir.

Gramsci temel sınıfın ekonomik önceliğinin, ideolojik blok kurulması için gerekli olduğunu ama yeterli olmadığını bunun için yönetici sınıfın gerçek bir aydınlar politikasının gerekli olduğunu savunur. Yönetici sınıfın aydınlar üzerinde hegemonyası iki şekilde ortaya çıkar. İlk olarak üyelere bir ayrılık ilkesi ve zorla egemen olan eski ideolojilere karşı bir savaşım ögesi veren, entelektüel bir saygınlık sağlayan genel bir yaşam görüşü, felsefe. İkinci olarak ise, aydınların, yani ilköğretim öğretmenlerinden üniversite profesörlerine kadar, kendi teknik alanlarında, kendine özgü bir etkinlik ile ilgili olan ve kendine özgü bir etkinlik veren bir öğretim programı, özgün bir eğitsel ve eğitimbilimsel ilke vasıtasıyla ortaya çıkar (Portelli, 1982, s.74).

Gramsci, sivil toplumun oluşma ve gelişme sürecini yönetici sınıfın hegemonyasını oluşturmak ve yaymak için, nasıl bir süreç geçirdiğini belirtir. Yeni bir sivil toplum hazırlanırken, temel sınıfın temsilcileri, diğer aydınlara, diğer toplumsal katmanların aydınlarına seslenirler. Hegemonik sistemde ideolojik blok hegemonya etkenidir. İlk olarak, yönetici sınıf temsilcilerinin, diğer sınıf temsilcilerini yönetmede, ikinci olarak ise, ideolojik blok aracılığıyla diğer toplumsal katmanları denetleme olanağı sağlar. İdeolojik blokun dağılması, kendiliğinden değil, polis önlemlerine ve hükümet darbelerine, gizli veya dolaylı zorlamayı gerektirir (Portelli, 1982, s.75).

Hegemonyanın kurulmasının farklı yolları vardır. Mali politikalarla, baskı aracı olarak hegemonya kurmak bir yöntem olabildiği gibi, ideolojik öğelerle de hegemonya kurulabilir. Gramsci bu anlamda, muhalif aydınları devşirme, tarafsızlaştırma, muhalif politik gündemi

kendi gündemine aktarma gibi yollarla kurulan hegemonyayı, toplumun tümüne entelektüel ve moral liderlik yaparak kurulan hegemonyadan farklı tutar. İlk yaklaşımda, baskın grubun kendine muhalif olan grubu dönüştürmesi, soğurması, etkisizleştirdiği pasif konsensus olarak tanımlarken, ikincisinde toplumun aktif olarak katıldığı, toplumun tüm kesimlerinin, kendi çıkarlarının da hegemonik alanda temsil edildiğini algıladığı bir durum olarak tanımlar. Bununla birlikte tüm kesimlerin temsil edildiği düşüncesi de egemen sınıfın kültürel ve moral liderliği onayına tabi olduğundan, algılanan durum ve gerçek birbiriyle çelişebilir (Sancar, 2008, s.42).

4.2 Hegemonya ve Diktatora

Gramsci'ye göre yapısal düzeydeki temel sınıf, toplumu, sivil toplumun denetimi sayesinde, sağladığı onaşmayı yönetir. Bu şekilde ortak duyu halini alan dünya görüşü, toplumun içinde yayılarak, sivil toplumun çekip çevrilmesini sağlarken tarihsel blokun kurulmasıyla belirginleşir.

Sivil toplumun denetimi sayesinde, politik toplum ve zorlamanın etkisi azalacağından, Gramsci hegemonyayı daha demokratik olarak nitelendirmiştir. Böylece politik toplumun rolü ek bir role indirgenerek, sivil toplumla birleşmeye yönelir. Gramsci buna örnek olarak iki olay gösterir: İlk olarak sivil toplum ve politik toplumun ilişki noktası olan kamuoyu kavramı; ikinci olarak ise, parlamentonun hem sivil toplum hem de politik toplumun aracı olmasıyla kendini gösteren güçler ayrılığı (Portelli, 1982, s.77).

“Gramsci, diktatora ya da egemenlik kavramını, devlet aygıtın elde bulundurulması sayesinde, toplumu yalnız zorlamayla egemenlik altında tutan hegemonik olmayan bir toplumsal grubun durumunu belirtmek için kullanır” (Portelli, 1982, s.77). Bu çıkarımla hegemonya Gramsci için diktatordan farklıdır. Politik toplumun, sivil toplum içerisine eklemlenmesiyle, onun demokratik yöne doğru kayması, diktatoryadan uzaklaştırır.

Hegemonyanın, sivil toplumla demokratikleşen yanının uzak tutulduğu salt politik toplum tarafından elde tutulan, güç ile yönetimde, ideolojik yönetim elde tutulamaz. Böyle bir durumda Gramsci iki durumun karşıya çıkacağını savunur. İlk durumda hegemonik yapı salt politik güç ile ayakta kalmaya çalışır ve faşizm ortaya çıkar, ikinci durumda da Rusya devriminde olduğu gibi hegemonyayı elde etmek isteyen sınıf, devlet aygıtını ele geçirir. Gramsci'ye göre salt politik toplum önceliğindeki durumlar, hegemonik dönemler arasındaki aracı durumlardır. Ancak bu dönemler geçici olsa da, gücü elinde tutan grupların sivil toplumdaki hasımlarının kadrolarını ele geçirme eylemine gidebilirler. Bununla birlikte yönetici sınıf, kendi toplumsal tabanını yönetirken kendine karşıt olan toplumsal tabana karşı güç kullanır. Bazen de hegemonik yönetici grup ile zor kullanma gücüne sahip egemen grup aynı olabilir (Portelli, 1982, s.78).

4.3 Hegemonya ve Transformizm

Hegemonik yapı ne kadar güçlü ideolojik bir blokun kurulmasına dayanıyor olsa da, hegemonik yönetici grup, egemen olarak güç kullanabilir. Bu durumda transformizm yani dönüştürmecilik ortaya çıkar. Yönetici sınıfın diğer toplumsal grupların aydınlarını, onların önderlerini ortadan kaldırmak üzere kendi bünyesine alması durumunda ortaya çıkar (Portelli, 1982, s.79). Bu anlamda ast sınıfların yönetimini kaldırmak için bu sınıfta bulunan aydınlar siyasal sınıfa alınarak aydınlar soğurulurlar.

Transformizm değişik şekillerde gerçekleştirilir. Dönüşüme uğrayıp soğurulacak, hegemonya dışındaki gruplardan çıkan aydınları kabul edecek yeni siyasi partilerin kurulmasıyla yoluyla gerçekleşebilir. Gramsci buna örnek olarak ilk dönemde Libya savaşı sırasında ve müdahale sırasında eski sendikacı ve anarşist gruplardan oluşmuş milliyetçi parti örneğini verir. Transformizm, hegemonyanın diktatora ile düşman grupların, soğurulması ve

zayıflatılmasını, ilkel güç kullanma yönteminin dışında barışçıl yollardan gerçekleştirmeyi sağlar (Portelli, 1982, s. 83).

Hegemonya durumu, temel sınıfın egemen olmak yerine yönetici olmayı seçtiği durumda yardımcı grupları denetlemek maksadıyla ideolojik bloktan faydalandığı, sivil toplumun politik topluma üstün geldiği durumu ifade ederken; egemenlik, politik toplumun sivil topluma üstün geldiği, ideolojik bloktan bu sınıfları etkisiz hale getirmek için faydalandığı durumu ifade eder. Egemen sınıfın bağlaşma politikasını yeğlediği durumda hegemonya, bu sınıf sivil toplumun denetimini yitirdiği zamanda diktatora ortaya çıkar.

4.4 Hegemonya ve Sınıflar Bağlaşması

Bu iki kavramın farklılığını özümsemek, hegemonyanın toplumsal tabanı irdelendiğinde ortaya çıkar. Hegemonyanın toplumsal tabanında, yöneten ve yönetilen sınıf ilişkisinin niteliğini ortaya koymak gerekir. Yönetici sınıf, yapısal düzeyde, ekonomik alanda temel sınıf olması bakımından, üst yapısal düzeyde ise entelektüel blok aracılığıyla ideolojik yönetimi elde tutmasından dolayı bir derece üstün durumdadır. Bağlaşık gruplar ise, hem yapısal düzeyde, hem de üstyapısal düzeyde ikincil bir rol oynarlar. Böylece ekonomik alan ve ideolojik yönetimde, yönetici lehine bir eşitsizliğe yol açar. Aynı zamanda bu durumda ideolojik bloka ya katılma ya da soğurulma gerçekleşir.

Gramsci'nin yardımcı sınıf ya da bağlaşık olarak nitelendiği gruplar, yönetici sınıf çevresinde toplanmalıdırlar. Bu gruplar, temel sınıfın gücünü pekiştirme görevine yardımcı olurlar. Yönetici sınıf için tanınmış tabanı hasımlarına yasaklanmıştır. Yardımcı gruplar hegemonyanın kurulup sürdürülmesi için gerekli de olsalar, aydınlarının soğurulmaması, onların kendi çıkarlarının da göz önünde bulundurulması gerekir. Hegemonik sistem bu şekliyle ancak bağlaşma olarak nitelenebilir. Bu durumda egemen grup bağımlı grupların genel çıkarlarıyla somut olarak eşgüdümlemişlerdir. “*Yardımcı grup ve yönetici grubun*

çıkarları kesişebilir, bu durum hegemonyayı pekiştirir. Örnek olarak 1920 yıllarının İtalya'sında burjuvazinin denetlediği gruplar, kırsal küçük burjuvazi gruplarıdır'' (Portelli, 1982, s.92).

Gramsci ast sınıflar konusunda da bir bağlaşma önermiştir. Proletarya, sınıf bağlaşmasını köylü sınıfla onaşması gerektiğini bunu gerçekleştirdiği ölçüde egemen yönetici sınıf duruma geleceğini savunur. *Yönetici grup bağlaşık gruplar arasında var olan uzlaşmanın, niteliği ne olursa olsun, bu uzlaşmanın varacağı nokta, yapı düzeyinde temel sınıf tarafından uygulanan hegemonyanın toplumsal tabanını genişletmektir (Portelli, 1982, s. 94).*

4.5 Hegemonik Sistem ve Ast Sınıflar

Gramsci hegemonya çözümlemesinde, tarihsel blok içinde üç toplumsal grup tipinin ayırt edilmesini sağlar. (1) Hegemonik sistemi yöneten temel sınıf, (2) hegemonyaya toplumsal taban ve hegemonya personeli için yetiştirme alanı hizmetlerini gören yardımcı gruplar ve son olarak da (3) hegemonik sistemden dışlanmış alt sınıflar bulunur (Portelli, 1982, s.94).

Yönetici sınıf ve onun hegemonik rejimi ile ast sınıflar arasındaki ilişki egemenlik yani politik toplumun baskı ya da zor gücü olarak konumlanır. Yönetici sınıfla ast sınıflar arasındaki ilişkinin zorlayıcı yönü üç olanaklı görünüm ortaya çıkarır: ilk olarak, temel sınıf bu gruplar üzerinde hegemonyasını gösterdiğinden, ast sınıfların temel sınıfın etkisinde kararlaştırıcı bir rol oynadıkları durumdur. Bu durumda ast sınıfların yönetici sınıfı kendi amaçlarını ve hatta gerçek amaçlarını aşma zorunda bıraktıkları olabilir. İkincisi, transformizm yani politik toplumun sivil toplum üzerindeki üstünlüğü varsayımdır. Egemen sınıf, ast grupları siyasal edilginlik içinde tutarak onlar üzerindeki etkisini koruyup sürdürmekle yetinir; bunun için, kendi siyasal sınıfı içinde eriterek, onların önderlerini barışçıl yoldan ortadan kaldırır. Üçüncü durum ise salt diktatoryanın kullanılarak ast sınıfların

egemenlik altında tutularak yalnızca politik toplumun kullanılması durumudur. Bu durum artık egemen sınıfın sivil toplumun denetimini elde tutamayacağı anlamına gelir, tarihsel blok bunalımı yaşanır ve bu dönem geçiş dönemi halini alır (Portelli, 1982, s.92-93).

4.6 Sivil ve Siyasal Hegemonya

Gramsci hegemonyanın varlığını, baskın bir toplumsal grubun gönülsüz buyruklarını dayatmak yerine, diğer toplumsal tabakaların rızalarını alması anlamını taşıdığını ileri sürer. Bu da politik toplumun gücünü zor olarak kullanması yerine, ideolojik bütünleşme mekanizmalarıyla olabilmektedir.

Gramsci feodal bir düzene karşı, burjuva devrimindeki rolü bağlamında üretilmiş hegemonya kavramını, istikrarlı bir sermaye toplumunda, işçi sınıfı üzerinde burjuva egemenlik mekanizmasını kapsayacak kadar genişletmiştir. Gramsci hegemonyasının, işçi sınıfı hareketi için büyük ölçüde cebri önlemlere dayanan proletarya diktatörlüğüne alternatif getiren rızaya dayalı bir siyasal strateji olduğunu ileri sürer. Gramsci rızayı güç ile ve zor ile dengelediği, buna da kimi zaman sivil toplum ile siyasal toplum, hegemonya ile diktatörlük arasındaki tamamlayıcı ikili karşıtlıkların eşlik ettiği bir dizi notu temel almaktadır. Bu nedenle hegemonya kavramını Batıdaki burjuva iktidarlarının yapısını ayrıntılı tahlil için kullanmıştır. Anderson Gramsci'nin bu düşüncelerini olgunlaştırırken Machiavelli'nin güç ile rıza, tahakküm ile hegemonya, şiddet ile uygarlık arasındaki açık karşıtlıklar kümesini ortaya koyan, yarı-insan yarı-hayvan Centaur'un ikili karakterini başlangıç noktası olarak benimsediğini ifade eder. Gramsci bir sosyal grubun üstünlüğü iki şekilde alabileceğini savunur: egemenlik ve entelektüel ahlaki yönlendirme. Bir sosyal grup silah zoruyla kendine bağımlı kılmaya çalıştığı gruplara karşı egemenliğini; müttefik ve dost olduğu kesimler içinde yönlendirici olur (Anderson, 2007, s. 40).

Gramsci rızanın iki şekilde olabileceğini söyler. Buna göre, rıza ya pasif ve dolaylı ya da aktif ve doğrudan olabilir. Rızanın pasif ve dolaylı olduğu durumda, tabandan gelen her müdahale dışlanır. Rıza devlet tarafından araçsallaştırılır. Aktif ve doğrudan rızada ise, yönetenler ve yönetilenler için rol değişimi gerekir. Proletarya diktatörlüğü de yayılcı bir yol izler ve baskıcı değildir. Devamlılığı olan tabandan başlayıp yukarı doğru ilerleyen bir harekettir. Hegemonya, kitlelerin kendi örgütlülüğü üzerinden, sivil toplumdan başlayarak, fabrikadan okula, aileye kadar, tüm hegemonik aygıtlarda, onların rızasını almaya yönelik bir stratejidir. Hegemonik sınıf Gramsci'ye göre çıkarları evrenselleştirir, çıkarları ezilen sınıflarında çıkarı olabileceği düşüncesinde sınıfları birleştirir (Glucksmann, 2012, s.126).

Gramsci, hegemonyayı sivil topluma, zoru ise devlete atfeder. Sivil toplum tüm özel kurumlar düzeyinde hegemonyayı, politik toplum yani devlet ise zoru kullanır. Sivil toplum ve politik toplum, bir yandan hegemonya işlevini yerine getirirken, diğer yandan devlet, yasa ve hükümet kanalıyla doğrudan buyurma ve egemenlik işlevlerini yerine getirirler. Gramsci, sivil toplum ve politik toplum arasındaki zıtlıktan söz eder ve onları karşı uçlara koyar. Ancak bu zıtlık, devlet ve sivil toplum arasındaki ilişki değişimlere uğrar. Hegemonya kavramından söz ederken, baskı ile rızanın sentezi olarak açıklar. Gramsci liberal devletteki yasama yürütme ve yargı organlarını da politik hegemonya organları olarak görür. Burada sivil toplumu aşan, devletin içine sımsıkı yerleşmiş bir hegemonya mevcuttur. Bu anlatımla, sivil toplum, politik vurgusu buradan da biçimlenerek, sivil hegemonya ve politik hegemonya zıtlığı da şekillenmiş olur. Son kertede hegemonya hem devlet hem de sivil toplumda yerleşmiş olur. Gramsci *Hapishane Defterleri*'nde kimi zaman, hegemonyayı politik toplumun yani devletin karşısına koyarken, kimi zaman da devletin kendisini hegemonya aygıtı olarak söz eder. Bununla birlikte kimi zamanda rıza ve baskıyı birleştirerek, sivil toplum ve politik toplum ayrımını ortadan kaldırır. Bu durumu Gramsci'nin yazılarındaki çelişkili durum olarak ortaya atmanın ötesinde, bu kavramların gelişmiş toplumlar, az

gelişmiş toplumlar dolayısıyla doğu batı ekseninde temellendiği göz önüne alınmalıdır (Anderson, 2007, s.59-60).

Anderson'a göre, Gramsci doğu ve batı arasındaki gelişmişlik farkına atıf yaparak, devletin doğuda herşey iken batıda doğudaki gibi ilkel ve peltemsi olmayan, sarsıntılara dayanıklı, güçlü ve sağlam bünyeli sivil toplum kalesinin dış hendeği olarak görür. Bu öznelde, devlet burjuvazinin sömürülen sınıflara baskı ve silahlı tahakküm alanı, sivil toplum ise burjuvazinin kültürel yönlendirme veya gönüllü hegemonya alanı olarak açıklanır. Bu durum zor ile rıza, baskıyla ikna, politik toplum ve sivil toplum arasındaki zıtlık ile modellenabilir. Batıda sivil toplum devlete üstünken, hegemonya da baskıya üstün gelir. Hegemonya sivil topluma özgü olduğundan, sivil toplumda devletten baskın olduğundan, kapitalist düzende istikrar yönetici sınıfın kültürel üstünlüğüdür (Anderson, 2007, s.59-60).

Anderson rıza ile zoru birbiriyle karşıtlık içinde olduğunu varsaymıştır. Thomas'a göre Gramsci hegemonyayı, bu şekliyle tahakküm antitezi olarak sunmamıştır. Liderlik-hegemonya ile tahakküm birbirinden niteliksel bakımdan ayrı bir şey olmanın yanında, bölünmez bir siyasal iktidarın stratejik açıdan farklılaşmış biçimleridir: hegemonya öncü gruba yakın sınıflara uygulanan siyasal iktidar biçimiyken, tahakküm bu gruba muhalif olanlara uygulanmaktadır. Rıza bir sınıf iktidarı birleştirici bir araya getirici unsur iken, zor dışlanan muhalif gruplara uygulanır (Thomas, 2011, s.234).

İkinci olarak Gramsci'nin sivil toplumun devlete karşı üstün olarak görmediği, hegemonyanın sivil toplum ve politik toplum arasında bölüştürdüğü görüşü yer alır. Bu yaklaşımda Gramsci devletin ideolojik işlevleri olarak eğitim, hukuk, okul ve yargı sistemiyle ilgilenir. Devlet ve sivil toplumun ideolojiyi kontrol araçlarının birlikte mevcudiyetini, hakim sınıfın politik ve kültürel hegemonya aygıtını oluşturmadaki önemine dikkat çeker. Hegemonya işlevi bu durumda hem devletin hem de sivil toplum aygıtına denk düşer. Bununla birlikte, bu görüşte hegemonya kavramını da rıza ile zor bileşkesi olarak ortaya

çıkar. Anderson'a göre zor+rıza olarak hegemonya, hem sivil toplum hem de politik toplumda yani devlette aynı şekilde olduğunu söylemek doğru değildir. Weber'in tanımına göre, devlet belirli bir bölgede şiddet kullanması meşru sayılan ve bu meşruluğu tekelinde bulunduran bir kurumdur. Sivil toplumda baskı kullanmanın hukukta yeri bulunmamaktadır. İdeoloji sivil toplum ve politik toplum tarafından paylaşılır fakat şiddet kullanma gücü devletin tekelindedir (Anderson, 2007: 59-60). Bu yaklaşımda, Gramsci, hegemonya aygıtının bir uzantısı olarak devleti, burjuvazinin kendi hegemonyasını kurmaya çalışırken, toplumun denetimini sürdürüp genişletmek amacıyla geliştirdiği sistemin bir parçası olarak düşünmüştür. Böylelikle Gramsci devleti de burjuva sınıfının hegemonyasına dahil etmiştir ki, burjuvanın kendi hegemonyasını oluşturma ve toplumu dönüştürme kapasitesi ve soğurma yeteneği bunu mümkün kılar (Carnoy, 2003, s. 260).

Son olarak, Gramsci'nin hem politik toplumun hem de sivil toplumun devlete dahil olduğu görüşüdür. Bu görüşte hegemonya baskı ve rıza sentezi olarak hem devlete hem sivil topluma yayılmadığı bir durumu ifade eder. Devlet ve sivil toplum üst birlikte kaynaşır, devlet yönetim aygıtlarının yanında, sivil toplum aygıtlarını da içinde bulundurur. Sivil toplumu devletin bir parçası olarak ortaya koyan bir formüldür (Anderson, 2007, s.59-60). Gramsci'nin bakışıyla sivil toplumu hegemonya özneline ele alan ve sivil toplum alanından daha çok dernekleri kasteden bir düşünce eleştirilebilir. Hegemonyanın oluşum sürecinde, dernek gibi sivil toplum kuruluşları değil, doğrudan parlamenter düzen etkilidir. Bununla beraber, ikna ve zor kavramları bu kadar keskin bir bakışla birbirinden ayırt edilemez. İkna, kendisini destekleyen gizli bir zor tehdidinin varlığında gerçekleştiği ifade edilebilir. Şiddet tehdidi olmadığı durumda, aynı şekilde iknanın gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, ikna ve zor kavramlarının ayrışmasını zorlaştırır. İşte bu nedenle, Hem politik hem de sivil toplumu devlete dahil eden görüş ortaya çıkar. Devlet sivil ve siyasi toplumun, ikna ve zorun, ideoloji ve şiddetin toplamıdır. Bu görüş Hegel'in etik devlet ya da evrensel devletiyle özdeşleşir (Öztürk, 2010, s.29). Althusser'de Gramsci'nin hem politik toplumun hem de sivil toplumun

devlete dahil olduğu görüşünde hemfikirdir ve ideolojik devlet aygıtlarında bu yaklaşımı kullanır. Althusser bütün ideolojik ve politik üst yapıları, aileyi, sendikaları, reformist siyasal partileri ve özel medyayı devlet aygıtları yani hegemonya aygıtları olarak nitelemiştir (Carnoy, 2003, s.260).

4.7 Aydınlar ve Toplum

Gramsci'nin ortaya koymuş olduğu düşüncede yer alan organik aydın ve geleneksel aydın kavramları, Marksist teoriye katkı sunması bakımından önemlidir. Marks ve Engels daha önce aydınların toplumsal pozisyonları ve etkinliklerine ilişkin genel perspektifler ortaya koymakla birlikte, modern toplumlarda aydınların yapısal rolüne ilişkin kapsayıcı bir teori sunamamışlardır (Thomas, 2011, s.540).

Aydınlar, aşkın bir statüde, sıradan insanların ulaşamayacağı bir konumda yer alırlar.. Bu amaçla zihinsel emek kas gücüne dayalı emekten daha değerli algılanır. Aydınlar, ayrıcalıklı, elitist bir bakış açısıyla, eğitilmiş ve sınıfsal açıdan özerk görülür (Bağla, 1973, s.1). Gramsci aydınlar üzerine denemesinde, aydınların özerk ve bağımsız bir takım ya da her toplumsal takımın kendi aydın uzman grubunun olup olmadığına dair düşüncesi yer alır. Bunu da tarihsel oluşum içerisinde farklı şekillerde değerlendirmiştir. İlk olarak ekonomik üretim dünyasında, ortaya çıkan toplumsal gruplarla birlikte ortaya çıkan aydın grupları vardır. Bu aydın grup birlikte var olduğu grubun, ideolojik, toplumsal olarak da görev bilincini sürdürür. Aydınlar gerçek anlamda bir sınıf değildirler ancak sınıflara bağlı gruplar oluştururlar. Bu nedenle bağımsız aydınlar sınıfı yoktur, ancak her toplumsal grup kendi öz aydınlar grubuna sahiptir, ya da onu oluşturmak ister. Kendi aydınlarını ve özellikle büyük aydınları ithal etme zorunda olan ast sınıflar daha dayanıksızdırlar ve egemen sınıfların yöneticileri bu ast sınıfın aydınlarını transformize ederek, kendi ideolojisindeki siyasal sınıfla bütünleştirir (Portelli, 1982, s.100).

Gramsci iktidarı ele geçirmek isteyen ve hegemonyasını kurmak isteyen her toplumsal sınıfın, hakimiyetini güçlendirmek için aydınlara ihtiyacı olduğunu belirtir. Bununla birlikte Gramsci aydınları iki açıdan irdeler. İlk olarak toplumsal yapıyla bütünleşmelerini ele alır. İkinci olarak ise, tarihte yer alış biçimleri, oynadıkları roller ve yerine getirmekte oldukları görevle ele alır, ki bu öznelde aydınlar baskın bir sınıfa organik bir bağla bağlı olabilmektedirler (Bağla, 1973, s.1).

Gramsci'ye göre aydın ve onu ortaya çıkmasına sebep olan güçlü sınıflar arasındaki organik bağ, aydın kesimin üstyapıda gösterdiği etkinlikle, temsil ettiği grubun hegemonyasını sağlamak ve türdeş bir ideoloji yaratma çabasıyla ortaya çıkar. Bu organik bağ, yalnız ekonomik değil, siyasal ve toplumsal alanda da bir ya da birkaç aydınlar katmanı yaratır. Yeni bir güçlü grubun ortaya çıkışında, aydınlar ortaya çıkan yeni sınıfın, yeni toplumsal yapının başlangıç modelinin yansıması olarak ortaya çıkar. Gramsci bu aydınları vasıflarını, işletme, teknik bilgi kimi entelektüel yeteneklerle ifade eder. Bu ilk derece uzmanlaşmayı, ekonomik düzeyde sınırlı tutar ve bu aşamayı ekonomik-korporatif olarak niteler. Ancak temel sınıf bu ilk düzeyle yetinmez, toplumdaki yönetme iradesini elinde toplayabilmek için, aydınların egemenlik ve hegemonyayı pekiştirecek rolü üstlenmeleri gereklidir.

Gramsci'ye göre aydınlar sivil toplumla politik toplumun canlı hücreleridirler: Aydınlar egemen sınıfın ideolojisini hazırlayarak, onu tüm toplumun ideolojisi olarak ortak duyu ile yerleştirerek, dünya görüşü hailini almasını ve normalleşmesi sürecine hizmet ederler. İdeolojiyi yaymak için, sivil toplum örgütleri (kiliseler, öğretim sistemi, sendikalar, partiler vb.) ve ideoloji aygıtları olan, basın ve kitle iletişim sistemlerini kullanmak görevini de yine aydınlar üstlenirler. Buna ek olarak bu sınıf, devlet aygıtı ve silahlı gücün idaresinde de önemli roller alırlar (politikacı, memur vb.) (Portelli, 1982, s.102-103).

4.8 Organik ve Geleneksel Aydınlar

Gramsci bazı aydın gruplarını nitelerken ‘‘organik’’ terimini kullanmaktadır. Organik teriminin kullanımının sebebini öncelikli olarak ortaya koymak yerinde olacaktır. İlk olarak, organik aydınların kendilerini ortaya çıkaran sınıfsal oluşumlarla aynı gelişim süreçlerini ve tarihsel kronolojiyi paylaşma olgusudur. Diğer bir neden ise, bu grup aydınların, bağlantılı oldukları sınıflara, türdeşlik ve sınıf bilinci kazandırmış olmalarıdır. Bu öznelde, Gramsci’nin aydınların toplumsal konumlarına uygun olarak yerine getirdikleri işlevin niteliğine ve sınıflarla kurduğu ilişkinin doğasına göre organik ölçütünü belirlenmekte olduğu çıkarılabilir. (Yetiş, 2013, s.7).

Organik aydınlar, üretim tarzındaki gelişmelerle ve dönüşümlerle birlikte, ortaya çıkan yeni sınıf oluşumlarının gereksinimlerini tamamlayacak şekilde aynı dönemde ortaya çıkmışlardır. Dolayısıyla bu aydınlar yeni ortaya çıkan sınıfın, ideolojisinin ve yapısına uygun olarak, organik bir bütünlük oluşturacak şekilde uzmanlaşmaya yol açan bir nitelik sergilerler. Sanayideki uzmanlaşma kapitalist sistemin gelişmesi bakımından önemli bir görevi yerine getirirse de, toplumsal yapıda hegemonyanın oluşturulması ve egemenliğin sağlanması için yeni aydın tipleri rol alırlar. Bu bakımdan organik aydınlar, bağlı buldukları sınıfın, gelişmesine ve kendi egemenliği kurma da kolaylaştırıcı ve hızlandırıcı rol oynayarak, devlet aygıtı, ideolojik ve kültürel aygıtları da kapsayan geniş bir alanda, toplumun geniş kesiminde rol üstlenen bir kategori oluştururlar (Yetiş, 2013, s. 6).

Gramsci’ye göre kapitalist işletme sahipleri, asgari ölçüde teknik bilgi ve örgütlenme, sahibi olduğu işletmeye para yatırmış olanların güvenini, üretmiş olduğu mal ya da hizmeti satın alacakların da güvenini örgütleyebilmeli, aynı zamanda, işletmenin gelişimini sağlayacak, dışarıyla olan ilişkilerini düzenleyecek uzmanlar görevlilerini seçecek yetide olmalıdırlar. Ortaya çıkan yeni sınıflar, kendileriyle birlikte var ettikleri organik aydınlar da uzmanlaşmadır. Yeni ortaya çıkan gruplar kendi organik aydınlarını ortaya çıkardığı halde,

köylü sınıfları, kendi organik aydınlarını yetiştiremezler, oysa başka toplumsal gruplara bağlı aydınlar köylüler arasından çıkmaktadır. İkinci olarak yeni bir ekonomik yapıyla birlikte ortaya çıkan organik aydınlar, daha önceden var olan aydın grupları ile karşılaşmışlardır. Bu aydın grubu, toplum ve politika alanında, en karmaşık ve köklü değişimlerin bile durduramadığı tarihsel sürekliliğin de temsilcileri olmuşlardır. Gramsci bu aydın grubu için somut biçimde kiliseye bağlı aydınlar grubunu örnek gösterir. Bu aydınlar, din ideolojisini, buldukları dönemin felsefe ve bilimini, okul eğitimi, ahlak adalet hayırseverlik ve yardım işleri gibi, bir takım önemli görevleri tekellerinde buldurmüşlardır. Bu aydın sınıfı, toprak aristokrasisine bağlı organik aydınların parçasıdır; aristokrasinin faydalandığı ayrıcalıklardan faydalanırlar. Çeşitli gruplar bu şekilde kral tarafından desteklendikçe, bilginler, kuramcılar, filozoflar gibi yöneticiler sınıfı doğmuştur (Gramsci, 1967, s.18-21).

Gramsci'ye göre aydınlar üst yapısal düzeyde yönetsel süreçlerde özel nitelikli görevleri yerine getirip, oydaşmanın sağlanması bakımından ideolojik ve kültürel etkinlerle kalmayıp, zor kullanma aygıtı devlet yani politik toplumda da yönetici sınıfın temsilciliğini yaparlar. Bu öznelde, aydın kesimi, sivil toplum tarafında, gazeteciler, yazarlar düşünürler vb. alanlardaki kadar, hukuksal hiyerarşide yönetsel etkinlik gösteren yargıç, savcı gibi devlet görevlerinde de yer alırlar (Yetiş, 2013, s.8).

Gramsci *Hapishane Defterleri*'nde aydın teriminin anlamının en uç noktasını sorgular: Ona göre, “*aydınların farklı faaliyetlerini eşit oranda karakterize eden ve aynı zamanda bu faaliyetleri diğer toplumsal grupların faaliyetlerin işlevsel bir şekilde ayırıştırarak tek bir kriter bulmak zordur. En yaygın metodolojik hata belirleyici karakteristiği, bu faaliyetlerin genel toplumsal ilişkiler toplamında konumlandığı ilişkiler sisteminden ziyade entelektüel faaliyetin içsel doğasında aramaktır*” (Gramsci, 1967, s.18-21). İşçi, bedensel ya da araçlı çalışması ile değil; belli koşullarda ve belli toplumsal ilişkiler içinde çalışmasıyla özel olarak karakterize edilir. Nitekim her bedensel çalışmada, ne kadar mekanik ve niteliksiz olursa

olsun, asgari bir teknik yetenek, yani asgari bir yaratıcı entelektüel faaliyet sergilenir. İkinci olarak ise, girişimcinin kuracağı işletmenin uzmanlarını seçmek ve yönetmek için bazı aydın vasıflara sahip olması gerekir. Bununla birlikte, girişimcinin toplumsal konumu sahip olduğu yeteneklerle değil, sanayi içindeki konumuyla şekillenen genel toplumsal ilişkilerle belirlenir.

Gramsci, hayatın herhangi bir anında her insanın yumurta pişirdiği, ya da ceketinin sökünün dikebildiği ortaya koyarak, ancak bunun herkesi aşçı ya da terzi yapmadığını savunarak, her insanın mesleği dışında da herhangi bir düşünce çabası gösterdiğini, bu yönüyle her insanın beğenileri olan filozof bir sanatçı olduğunu ve bir dünya görüşüne katılarak, bilinçli bir ahlak görüşüne göre davrandığını belirtir (Gramsci, 1967, s.24). Böylece, felsefeyi de uzmanlık gerektiren bir alandan, daha alt ve geniş bir toplumsal tabanda üretilebilen bir olgu haline getirir.

Gramsci, “Güney Sorunu Üzerine” başlıklı denemesinde, üretim biçimine bir temel sınıf ve aydın düştüğünü belirtir ve kapitalizmin gelişimi aydın katmanındaki değişikliklerde belirleyici olmuştur. Gramsci köylü ve zanaatçı tabandan gelen toplumun örgütleyicisi olan aydınları eski tip aydın olarak nitelendirirken, devleti ve ticareti örgütlemek için egemen sınıfın geliştirmiş olduğu, teknik kadrolar ve uygulamalı bilim uzmanı gibi yeni aydın tiplerini ortaya çıkarmıştır (Portelli, 1982, s.106).

Geleneksel aydınlar köy topluluklarında ortaya çıkan, kapitalist düzenin dışında kalan şehirlerde, küçük burjuvaziye bağlıdırlar. Bu aydınlar merkez ya da bölge yönetimi ile köylü arasında iletişimi sağlarlar. Köylüler kendilerine göre görece daha iyi hayat şartlarına sahip bulunan bu sınıfa, kendi durumlarından kurtulmak ve belki de çocuklarının da bu tip aydın olabileceği umuduyla örnek teşkil ederler. Bu yönüyle köylü bu aydın grubuna ve özellikle devlet görevlilerine hayranlık duyar. Bununla birlikte kıskançlık duyduğu köylü aydınlara zaman zaman öfke de duyabilir. Son kertede köylü bu geleneksel aydın grubuna bağlılığı

hesaba katabilecek bir kollektif çabaya dönüşecek durumdan uzaktır ve bu nedenle köylünün her organik gelişmesi, bir noktaya kadar bu aydınlara bağlıdır (Gramsci, 1967, s.33).

Geleneksel aydınları iki tip örnek bağlamında nitelendirilebilir. İlk olarak üretim tarzları arasındaki dönüşüm sürecinin somut görünümleri bağlamında, önceki tarihsel blokla ortaya çıkan, temel bir sınıfın karşısında bulunduğu siyasal ve toplumsal değişimlerin kesintiye uğratmadığı, tarihsel sürekliliği temsil eden aydın gruplarıdır. Bu grup yeni tarihsel blokta geleneksel olarak yer alan fakat eski tarihsel bloğun organik aydınları olarak açıklanabilir. Bu gruba Gramsci örnek olarak feodal dönem aristokrasisinin organik aydın görevi gören din adamları sınıfını örnek olarak sunar. İkinci geleneksel aydın grubu ise, ideolojik ve kültürel konularından dolayı, kendilerini sınıfların dışında ya da üstünde gören, hiçbir sınıfa ait görmeyip, bağımsız olan aydın grubudur (Yetiş, 2013, s.10).

Yeni tarihsel blokun ortaya çıkardığı kendi varlıklarını ve hegemonyasını örgütleyerek ideolojik temelini sağlamlaştıracak olan ve bu yönüyle yeni tarihsel bloka bağlı bulunan organik aydınlar, ortaya çıktıklarında var olan eski aydınların başka deyişle geleneksel aydınlara karşı koyarlar. Dolayısıyla yeni tarihsel blokun ortaya çıkmasıyla eski aydınların soğurulması ya da ortadan kaldırılması gerekir. Geleneksel aydınlardan dağılık olan kırsal aydınların soğurulması kolay olacaktır. Ancak eski tarihsel blokun sivil toplumunu örgütleyen, daha örgütlü geleneksel aydınların soğurulması daha zor olacaktır. Şehir aydınları için fabrika teknisyenleri kendi işçi yığınları için politik etkide bulunmazlar, kimi zamanlarda ise bu etki dolaylı yoldan, organik aydınların aracılığıyla, teknisyenler üzerinde oluşturulan politik etkiyle gerçekleşir (Gramsci, 1967, s.34).

4.9 Geleneksel Aydınların Özerkliği

Geleneksel aydınlar, kendilerini özerk bir kategori olarak gösterirler. Kendi kesintisiz tarihlerini sürekliliklerinin ve niteliklerinin duygusunu bir meslek dayanışması ile

duyduklarından, kendi kendilerini egemen toplumsal gruptan özerk ve bağımsız yere yerleştirirler. Geleneksel aydınların kendilerini bu şekilde görmelerinin kavramsal mantığı şu şekilde açıklanabilir. İlk olarak bu aydınlar kendileriyle organik olarak bağlı buldukları toplumsal tabanı çoğu kez yitirmişleridir. İkinci olarak ise, geleneksel aydınlardan, kesintisiz ve sürekli olanlar dağınık olmayan örgütlü olan aydın gruplardır. Çünkü dağınık durumda bulunan örgütsüz aydınların soğurulması daha kolay olduğundan bunların sürekliliği de olmayacaktır. Son olarak ise geleneksel aydınlar, özellikle kiliseler ve dinin dünya görüşü üzerindeki etkisi, ideolojilerinin dinsel olması durumlarını güçlendirmektedir (Portelli, 1982, s. 111).

Organik aydınlar ise kendilerini eski aydınların bir parçası ya da uzantısı olarak görmezler. Çünkü yeni baskın grup ortaya çıkarken var olan eski baskın gurubun kalıntılarına ve onun eski organik aydınlarıyla çatışmaları gerekir. Dolayısıyla ortaya yeni çıkan baskın grupla birlikte var olan grupla ortaya çıkan organik aydınlar bu yeni baskın gruba bağlıdırlar. Dolayısıyla yeni baskın gruba kendini organik olarak bağlı görmeyen hem de kendi varlığını koruma durumunda, yeni baskın sınıfın ideolojisini hegemonyasını pekiştirmeye çalışan aydın sınıf, gerçekte eski baskın sınıfın aydınlarıdır. Aydınların kendilerini özerk olarak görmesi bu nedenle aslında onların özerkliğinin, daha önce organik olarak bağlı buldukları sınıfın temelini yitirmesinden kaynaklanan eski sistemdeki gücünü yitirmiş olmasının belirtisidir. (Portelli, 1982, s.112).

4.10 Geleneksel Aydınların Üstyapının Gelişmesi Üzerindeki Etkileri

Gramsci'ye göre organik aydınların yeni baskın sınıfla birlikte ortaya çıkması, geleneksel aydınlar için, ya onların içinde soğurulma ya da onlara kaynak oluşturma amacıyla çekicilik oluşturur. Bu kaynaşma belirli kurumlarda gerçekleşir. Bu kurumlar politik toplum alanında devlet aygıtı, sivil toplum alanında ise siyasi partileridir. Geleneksel aydınların, yeni

sistemde devlet aygıtına katılımları Gramsci'ye göre tam bir kaynaşma gerçekleşmez. Bu anlamda belirli bir grubun siyasal partisinin içine giren aydın organik açıdan daha başarılı bir kaynaşma sağlar. Devletin aygıtına eklenen geleneksel aydınların kaynaşma sorunu, onların kendilerini devlet olarak düşünmelerine yol açarak ekonomik yapının evrimiyle çelişki taşır (Portelli, 1982, s.113).

Geleneksel aydınlar ve organik aydınlar arasındaki ilişki ve organik bunalım, yeni tarihsel blokun oluşması kavramlarını ele aldığımızda, yeni ülkeler geleneksel aydınları barındırmadığından, ilk kez baskın grup kendi organik aydınlarıyla birlikte hegemonyasını yaratacağından, geleneksel aydın- organik aydın kaynaşması ve sıkıntılarını yaşamazlar. Söz gelimi Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni bir kıtada sınai temele bağlı güçlü bir organik aydın sınıfını yaratması örnek gösterilebilir. Bu durumda işçi sınıfı ekonomik-korporatif düzeyi aşmadığından politik alanda siyasal sınıf arasında türdeşlik yaratmıştır (Portelli, 1982, s.114).

4.11 Aydınlar Hiyerarşisi

Gramsci'ye göre yeni baskın grubun organik aydınları ve geleneksel aydınların, hegemonik sistemin oluşumu aşamasında, entelektüel blok içinde bir araya gelirler. Dolayısıyla bu entelektüel blok içinde, aydınlar hiyerarşisi, üstyapı içerisinde nitel hiyerarşiye dayanacak; bütünsel olarak tarihsel blok düşünülürse, entelektüel blok içinde, egemen sınıf temsilcileriyle bağımlı sınıflar temsilcileri arasındaki ilişki önem kazanacaktır.

Aydınların nitel hiyerarşisi, üstyapıda entelektüel bir işlev görmeyen yönetim işi olmayan ast görevlileri, dışta kalırlar. Bunun dışında, hegemonyaya katılan aydınlar, büyük aydından ast aydına değin, işlevlerinin nitel değerine göre dağılırlar. Tepede yeni dünya görüşünün ve onun bilim, felsefe, sanat hukuk, vb. çeşitli kollarının yaratıcıları yer alır. Aşağı aşamada ise, ideolojiyi uygulamak ve yaymakla görevli bulunan kişiler bulunur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YENİ TARİHSEL BLOK

Yapı ile üst yapı arasındaki organik bağ bozulduğu durumlarda, teori ve pratik arasındaki bütünlükte bozulur. Bu durum sonuç olarak hegemonya krizini doğurur. Gramsci'ye göre sivil toplum oydaşmayı temsil eder, hegemonya organize olmuş oydaşmadır. Bu amaçla yeni bir toplum yaratma çabası, işçi sınıfının önderliğinde olmalıdır ki, bu sayede burjuva hegemonyası yıkılarak, işçi sınıfını önderliğinde proletarya hegemonyası kurulabilsin.

Temel sınıfın, hegemonyasını geliştirmek üzere kendi organik aydınlarıyla oluşturduğu, tarihsel blokun diğer sınıfları dışladığı durumda, temel sınıfta ilelebet hegemonyasını sürdüremeyecek ve temel sınıf rolünden uzaklaşmak zorunda kalacaktır. Bu süreçte yeni toplumsal güçlerin ortaya çıkması ve ast sınıflar arasından da yeni temel sınıflar çıkabileceği organik bir bunalımın patlak vermesi yoluyla gerçekleşir.

Yeni tarihsel blokun ortaya çıkması öncesindeki organik bunalım, aydınların toplumsal sınıfları temsil edememesi ve sonuç olarak da yapıyla üstyapının arasındaki bağın kopması şeklinde gerçekleşir. Bu durumda ast sınıflar kendi aralarında hegemonik bir sistem için bir araya gelemezlerse, mevcut hegemonya sürecektir. Ya da böyle bir durum yoksa, organik bunalım ortaya çıkmayacaktır (Portelli, 1982, s.126).

Gramsci tarihsel blok içerisinde ortaya çıkan her bunalım organik bunalım olarak görmemektedir. Ortaya çıkan bunalım, mevcut hegomonik güç ile onun yerine kendi hegemonyasını kurmak isteyen gruplarla ilgili ortaya çıkan bunalımlardır. Bu anlamda organik bunalım, burjuva ve bağlaşıkları, işçi sınıfı ve öbür ast sınıflar arasındaki savaşımdır. Ancak bu savaşım zaman zaman hegemonik sistemin içinde de oluşabilir ve temel sınıfla

yardımcı sınıflar ya da temel sınıfın bölüntüleri kendi aralarında savaşılabirler (Portelli, 1982, s.127).

5.1 Organik Bunalım

Egemen sınıf kendi çıkarları çerçevesinde diğersınıfları da bir araya getirerek, yapıyla üst yapı bütünselliğiyle tarihsel blok oluşturur. Böylelikle egemen sınıf diğersınıfları kendine ekonomik ve kültürel olarak bağlamış olur. Hegemonya içerisinde egemen sınıfın dünya görüşü, ortak duyu halini alır. Sonuç olarak egemen sınıfın çıkarlarını besleyen ideolojiler diğersınıflar için normalleşmeye başlar. Bununla birlikte tarihsel blok yapı ve üst yapı arasında organik ilişki dışında, tarihin belli bir anında toplumun kendi örgütlenme biçimi, üretim tarzı, eski ve yeni üretim tarzları arasındaki eklemlenmeler ve sınıflar arası ilişkilerin toplamını da sunar. Gramsci tarihsel bloğun yerine yeni bir tarihsel blok oluşma sürecini, ortaya çıkacak bir hegemonya kriziyle gerçekleştirebileceğini ifade eder. Bu durumda yapı ile üst yapı arasındaki organik ilişkinin bozulmasından ve teorik ve pratiğin arasında uyumsuzluk meydana gelmesiyle, organik bunalım şeklinde gerçekleşir (Öztürk, 2010, s.20).

Gramsci yönetici sınıfın ekonomik ve kültürel işlevini yerine getiremeyince, yeni ekonomik ve üretken etkinlik alanlarını yavaş yavaş egemenliği altına almak için kadrolarının sayısını sürekli olarak arttırarak, tüm toplumu ilerletmeyi durdurduğu zaman, ona bağlı olan ve hegemonyayı kazandıran ideolojik blok dağılma eğilimi göstereceğini ifade eder. Ancak bu durumda bile büyük aydınların yatıştırıcı etkisiyle kesin olarak dağılmaya gitmez. Eski tarihsel bloğun bir yok oluşu, ancak yapısal bunalım organik bir bunalıma, ya da hegemonya bunalımına yol açarsa gerçekleşir. Hegemonya bunalımı, organik bunalımının özsel özelliğidir. Bağımlı sınıflar onların temsilcileri olan aydınlardan koştukları için, egemen sınıf onların yönetimini kaybeder. Tarihsel yaşamın belli bir noktasında, toplumsal gruplar kendi geleneksel partilerinden koparlar, yani geleneksel partiler, gösterdikleri örgütlenme biçimi

içinde, onları yöneten çok belirli insanlarla birlikte, artık kendi öz sınıf ya da sınıf bölüntülerinin dışavurumu olarak kabul edilmişlerdir (Portelli, 1982, s.128).

Bu durum, yöneticiler bürokrasisinin sonunda yığından koptuğu partilerde görülür, böylelikle, parti çağdışı duruma gelir ve derinden bunalım anlarında, toplumsal içeriğinden boşaldığı ve boşlukta kurulmuş gibi kaldığı olur. Ortaya çıkan güven bunalımı kamu organlarına ve basına da yayılarak, sivil topluma da yansır. Hegemonya bunalımı olarak, organik bunalım, yönetici sınıfların diğer grupların üzerindeki yönetim mekanizmasını yani onaşmayı etkiler. Otorite bunalımının ortaya çıkmasıyla, egemen duruma gelmiş yönetici sınıfın ideolojik olarak ayrılmış buldukları ast sınıflarla pekişen bir otorite bunalımıdır. (Portelli, 1982, s.129).

Hegemonya bunalımı meydana geldiği durumlarda olasılıkla farklı durumlar meydana gelebilir. Mevcut hegemonik güç ile altyapı arasındaki organik bağın zayıfladığı ya da koptuğu dönemlerde, alt sınıfların yeni hegemonik olma kapasitesi yoksa, mevcut hegemonyanın durumu tekrar kontrol etmesi zor olmayacaktır. Bu durumda hegemonik sınıf, sivil toplum ve siyasal toplumu yeniden düzenleyerek hegemonyasını yeniden sağlama yoluna gidebilir. Bu düzenleme, iktidar partisinde değişikliğe gitmek, koalisyon hükümetleri ya da milli mutabakat hükümetleri oluşturma yoluyla gerçekleştirilebilir. İkinci olasılıkta, bunalımın ağır olduğu durumda, alt sınıfların hegemonik yapı oluşturacak gelişimi tamamladığı durumda ortaya çıkar. Bu durumda da yönetici sınıf kendi içinde bölünebilir ve alt sınıflar kendi hegemonyasını ortaya çıkaracak bir fırsat olarak değerlendirebilir veya sezarist çözümler ortaya çıkabilir. Sezarist çözüm, tarafsız görünümlü karizmatik bir liderin tarafları uzlaştırmasıyla ya da hükümet darbeleriyle çözüme gidebilir. Ancak bu durumlarda yönetici sınıf kaybettiği hegemonyasını yeniden sağlamak için zorlayıcı önlemlere başvurabilir. Son olasılık ise, yönetici sınıfın hegemonyasını yitirdiği ve alt sınıfların hegemonik gelişimini tamamladığı durumlarda ortaya çıkar. Bu durumda toplumda radikal dönüşümler görülebilir ve bu şekilde yeni bir tarihsel blokun ortaya çıkması söz konusu olabilir. Ancak alt sınıfların

kendi organik aydınlarını yetiştirme güçlüğü ve siyasal yaşama kendi partileriyle katılma olanakları sınırlıdır. Özerk örgütlenseler bile ekonomik-korporatif aşamadan öteye ulaşamazlar. Alt sınıfların kendi bilinçlerini yaratma, karşı hegemonya oluşturması ancak kendi aydınlarını yaratmakla mümkün olabilecektir. Gramsci bunun gerçekleştirilebileceği durumları, kolektif aydın olarak nitelediği siyasal partiye atfeder (Ataay ve Kalfa, 2008, s. 34- 35).

Hapishane defterlerinde Gramsci iki bunalım türünü ifade eder: Bir bunalım ya yönetici sınıf büyük yığınların onayını güç yoluyla istediği ya da geniş yığınlar (özellikle köylüler ve küçük burjuvazi aydınlar) siyasal edilgenlikten birdenbire belli bir etkinliğe geçtikleri ve inorganik bütünlükleri içinde, bir devrim oluşturan istemlerde buldukları için gerçekleşir. Dolayısıyla iki durum ya yönetici grubun siyasal sınıfının ciddi bir başarısızlığının sonucudur, ya da ast sınıflarla aydınlarının siyasallaşmaları ve ayrılmalarının sonucudur (Portelli, 1982, s.130).

Gramsci bunalım dönemlerinde, geçiş sürecinin pratiği hızlandıracağını savunur ve krizin yarattığı istikrarsızlığı kendi sınıf iktidarını destekleyecek birlikte bir devrim kuramı aracılığıyla değerlendirmek ister. Gramsci'ye göre hegemonya organize olmuş oydaşmadır. Bu nedenle işçi sınıfının hegemonya inşa edebilmesi için, tüm ilerici sınıfların işçi sınıfı önderliğinde tek bir tarihsel blok içerisinde birleşerek, bu yolla burjuva hegemonyasına son verilebilir. Gramsci devrim düşüncesinde, proletaryanın hegemonyasını oluşturabilmesi için, işçi sınıfı ve köylü sınıfının ittifak yapmalıdır. Bu konuda önce var olan burjuvazi hegemonyasının sona ermesi gerekir. Gramsci burjuva hegemonyasının devamlılığını, işçi sınıfının bu hegemonyanın etkisinde kalmasından kaynaklandığını savunur ve ona göre burjuva sınıfının hegemonik bir pozisyonda olması, onun kültürel üstünlüğüyle ilgilidir. Ancak işçi sınıfının burjuva sınıfının kültür birikimine rakip olacak kültür yaratması zordur ve işçi sınıfı bu eylemi gerçekleştirmek için gerekli olan zamana sahip değildir. Gramsci, işçi sınıfı tarafından karamsar olan bu düşünceye karşın, halkın kara cahil olmadığı görüşünü

savunur. Ayrıca kültürel uçurumun kapatılması konusunda aydınlara güvenir ve dolayısıyla kendi organik aydınını yaratma çabası önem kazanır. Bununla birlikte parti ve konseyler de sınıf çıkarlarını örgütleyerek hegemonyanın yaratılmasında önemli rol üstlenebilirler, düşüncesi hakimdir. Mevzi savaşıyla hemen gerçekleşecek bir devrim Gramsci tarafından çok olanaklı bulunmamakla birlikte, zamana ihtiyaç vardır. Gramsci sonuç olarak burjuva hegemonyasına karşı, proletarya hegemonyasının yaratılabileceği görüşünü savunur. Marks'ın öne sürdüğü her sistem kendinden sonra gelecek sistemin içinde yeşerip büyüyeceği ortamın doğmasına neden olur görüşü Gramsci'nin görüşüyle örtüşür (Öztürk, 2010, s.21).

5.2 Pasif Devrim Kuramı ve Mevzi-Manevra Savaşları

Niceliksel değişimi anlatan evrime bağımlı olan devrim, niteliksel değişimi ifade etmek için kullanılır. Niteliksiz nicelik ya da niteliksiz bir nicelik olamayacağından bu iki terim karşıt anlamları da barındırmaz. Gramsci'ye göre nitelik ile nicelik karşıt olamayan, parçalanmayan iki taraftır ve taraflar sürekli kendilerini geliştirmek isterler. Bu geliştirme işleminde kontrolü kolay olan yani nicelik tercih edilerek toplumsal bir formasyona gidilir (Gramsci, 2007, s.66-67). Ancak asıl olan devrimin niteliksel bir değişimi ifade etmesi nasıl oluyor da niceliğin üstünlüğüyle sonuçlanır ? Gramsci, bir Marksist olarak Marks'ın "Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı" kitabının önsözündeki devrim anlayışından beslenir ve Marks'ın bu anlayışına bir takım yeni açılımlar getirmeye çalışır. Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı kitabının önsözünde Marks şöyle yazar: "Gelişmelerin belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde devindikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar" (Marks, 2005, s.39). Marks, devletin kökenini maddi üretici güçlere dayandırır ve bu yüzden bu ilişkiler mevcut üretim ilişkilerine ters düşmeye başlaması sonucu toplumsal devrimlerin yaşanacağına işaret

eder. Gramsci de Marks'ın devrim tanımından yararlanarak pasif devrimi kavramlaştırır. Marks'ın devrim anlayışına dayandırarak Gramsci pasif devrimden şöyle söz eder; “Pasif Devrim kavramı siyaset biliminin iki temel ilkesinden kılı kırk yarararak türetilmelidir. 1) hiçbir toplumsal oluşum içinde gelişen üretken güçlerin daha da öteye ilerici hareketleri için yer buldukları sürece ortadan kalkmaz. 2) toplum çözümleri için gerekli koşulları oluşturmadıkça kendisi için görevler yaratmaz vb...” (Gramsci, 1984, s.122). Böylece Gramsci, Marksist kurama maddi üretici güçlerin dönüşümü dışında, politikanın da etkisine işaret ederek katkı sağlamış olur. Gramsci'ye göre politika “merkezi insan etkinliğidir; biricik bilincin toplumsal ve doğal dünyayla bütün görünüşleri içinde ilişkiye geçirildiği araçtır” (Hobsbawm, 2012, s.18). Marks'ın önsözünün zorunlu ve eleştirel bakış açısını anlatabilmek için Gramsci, mevzi ve manevra savaşlarını kullanır. Çünkü Marks'ın Fransız Devrimi etkisi taşıyan devrim kuramı, Gramsci'nin bahsettiği gibi yalnızca manevra savaşıyla bir tutulmamalıdır. Devlete doğrudan ve cepheden yöneltilen bir savaş olan manevra savaşının zıttı mevzi savaşı, sivil toplum alanında yürütülür. Bu anlamıyla da Gramsci'ye göre sivil toplumun rızası söz konusudur (aktaran Forgacs, 2010, s.273). Bu noktadan sonra Gramsci sivil toplumu anlatabilmek adına devleti tanımlar. Gramsci'ye göre devlet iki anlam barındırır; birinci anlamıyla devlet tahakküm alanıdır, yani bir sınıfın diğer bir sınıfı ezme aracıdır. Başka bir deyişle bu tanım devletin ta kendisidir. Ancak Gramsci'nin devlete yüklediği ikinci anlam, sivil toplumu da içerisine katarak yapılan daha geniş bir anlamı içermektedir; “Devlet tümleşik bir devlettir. Hem zor hem de rıza işlevine sahiptir. İkinci devlete (sivil toplum) politika toplum da denir” (Forgacs, 2010, s.504-505). Sivil toplum, Gramsci için üst-yapıyı temsil eder. Üst-yapı, kapitalizmin hegemonik alanıdır ve sivil toplumda, rıza ilişkisiyle kapitalizmin gelişmesini sürdüren bir alandır. Gramsci'nin Marks'tan ayrıldığı bir nokta olması açısından hegemonya kavramını burada açmak gerekir. Marks, ideolojiyi egemen sınıfa dayandırır ve maddi üretim araçlarını elinde bulunduramı egemen sınıf olarak niteler. Marks Alman İdeolojisi'nde şöyle der; “Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen

düşüncelerdir, başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretimin araçlarını da emrinde bulundurur” (Marks-Engels, 1999, s.75). Gramsci ise üstyapının önemine vurgu yaparak, Marks’ın ideoloji anlayışına hegemonya kavramını eklemiştir. Gramsci’ye göre “ne zor ne de kapitalist üretimin mantığı, bu üretimin bağımlı sınıflar arasında elde ettiği rızayı açıklayabilirdi. Bilakis, bu rızanın açıklaması ideolojinin ve bilincin gücünde yatar. Ancak, aynı zamanda, kapitalist toplum ilişkilerine rıza gösteren işte bu bilinçtedir ki, sivil toplumdan başlayarak –fabrikadan okula ve aileye- bütün hegemonik aygıtlarda, kendi öz-örgütlenmeleri yoluyla kitlelerin etkin rızasının kazanılmasına yönelik bir stratejinin temelleri de yatmaktadır” (Buci-Glucksmann’dan aktaran Carnoy, 2001, s. 257). Ancak bu hegemonik ilişki hiçbir zaman değiştirilemeyecek bir yapıda değildir.

Egemen sınıf, hegemonyasını koruyabilmek adına çeşitli araçlarını kullanarak bazı eylemlerde bulunur. Çünkü egemen sınıfın mevcut durumu koruması gerekir. Ancak mevcut durumu korurken de hegemonik ilişkilerin sürekli değişen yapısından dolayı toplumda bazı dönüşümleri gerçekleştirmelidir. Egemen sınıf, devleti kullanarak bu değişime karşı kendi uygarlığını da yaratmak ister. Bunun için baskı ve ideolojik aygıtların (Althusser) tümünü gerek rıza, gerekse zora dayalı gerekse de bunların diyalektik ilişkisi üzerinden kullanarak başarıya yolunu seçer. “Çünkü belirli yaşam tarzının mümkün olduğu koşullar bir kez yaratıldı mı, suç fiili ya da kusurun, sadece genel bir biçimde tehlikeli diye hüküm vermekle yetinilmeyerek, ahlaki sonuçları da olan cezai bir yaptırım olmalıdır” (Carnoy, 2001, s.263). Bu hegemonik ilişkinin kullanılması Gramsci için egemen sınıfın hegemonyasını sürdürmek istemesi içindir. Böylece egemen sınıf, iktidarını değişime karşı sürekli dönüştürecek ve bunu kendi ideolojisi doğrultusunda yapacaktır. İşte Gramsci’nin egemen sınıfın diğer alt sınıfları dönüştürme çabasına verdiği isim pasif devrimdir. Pasif kelimesinden anlaşılması gereken “devrimci bir hasmın gelişmesinin, sergilediği devrimci potansiyelin başının vurulmasıyla

önlenmesindedir” (Showstack Sassoon’dan aktaran Carnoy, 2001, s.264). Egemen sınıf pasif devrimi, hegemonyasıyla toplumsal formasyonda devrimci nitelik kazanacak potansiyeli yok etmek adına kurgulamıştır. Dolayısıyla pasif devrim üretici güçlerin kendilerine yer bulabilme uğraşı devam ettiği sürece varlığını sürdürecektir. Başka bir deyişle egemen sınıfa karşı verilen mücadele pasif devrimin varlığına hatta o varlığın güçlendirilmesine neden olur. Gramsci’ye göre bunun nedeni, bir toplumun kendi önüne çözüm için gerekli koşulların daha önce oluşmadan görevler koymayacağıdır (Forgacs, 2010, s.326).

Gramsci’nin yaşadığı dönem itibariyle faşizm yükselişe geçmiştir. O dönemin bir tartışması da faşizmin liberalizmin 20. yüzyıldaki ifadesi olup olmadığıyla ilgilidir. Özellikle 1930’lu yıllarda devletin ekonomiye müdahalesi Gramsci’yi de bu tartışmaya katılarak faşizmin, yeni bir liberalizmin olup olmadığını sorgular. Bu noktada da Gramsci faşizmin, 20. yüzyılın iyi bir pasif devrim örneği olduğuna karar verir. “Şu ileri sürülebilir: buradaki pasif devrim, ekonomik yapının reformist bir biçimde bireyci bir ekonomiden planlı bir ekonomiye (komuta ekonomisi) dönüştürülmesi olgusunu anlatmaktadır. Salt bireyci bir ekonomi ile bütünsel olarak planlanmış bir ekonomi arasında ara bir ekonominin gelişi, yok edici türden radikal ve yıkıcı felaketler olmaksızın, daha gelişkin siyasal ve kültürel biçimlere geçişe imkân verir. Korporatizm geliştikçe, pasif karakter taşıyan bu ara ekonomi biçimi olabilir ya da bu biçime dönüşebilir” (Forgacs, 2010, s.328). Ancak Gramsci pasif devrimi, yalnızca egemen sınıfının, devrimci hareketleri bastırma yöntemi olarak görmez. Bu olumsuz bakış açısına karşı, pasif devrimi olumlu halde de kullanır. Gramsci’ye göre pasif devrim, derece derece gerçekleşen bir değişimin kaynağıdır ve ilk olarak egemen sınıfın kaynağı olarak da kullanılabilir. Başka deyişle bu anlayıştaki pasif devrim din rengine boyanmış bir pasif devrimdir. Ancak, bir de pasif devrimin mevcut sistemi tasfiye edici niteliği söz konusudur. İşte pasif devrimin bu niteliğine mevzi savaşı diyen Gramsci, bölgesel ele geçiş sonucunda manevra savaşıyla tamamlanacak bir kaynağı da anlatmış olur. Tabi ona göre tasfiye niteliği taşıyan pasif devrim kadercilikten ve mekaniklikten arındırılmalıdır (Gramsci,

2007, s.305). Böylece Gramsci, Marks'ın Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı'nın önsözündeki devrim anlayışına üretici güçler dışında politikayı da katarak yaklaşmış olur. Ona göre pasif devrim kavramı “politikada manevra savaşına karşılık mevzi savaşı olarak adlandırılan şeyle karşılaştırılabilir.” Fransız Devrimi, bir manevra savaşıydı yani harekete dayanan bir mücadeleydi. Daha sonrası ve özellikle 20. yüzyıl başları uzun bir mevzi savaşıydı. “Öyle görülüyor ki pasif devrim kuramı, Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı'nın önsözünün zorunlu/eleştirel bir sonucudur” (Forgacs, 2010, s.327-328).

5.3 Fabrika Konseyleri

Birinci Dünya Savaşı'ndan güçlenerek çıkan İtalyan emek hareketi, 1919'dan itibaren giderek siyasallaşmış, grev ve sokak ayaklanmaları had safhaya ulaşır. Savaş sonrasında, burjuvazinin liberal kurumları yerleştirmedeki yetersizliği ve yönetilenler karşısındaki meşruiyetini sağlayamaması, burjuvazinin İtalya'nın tarihsel gelişiminde temel özne olamayacağını ortaya çıkarır. Aynı yıl *L'Ordine Nuovo* (Yeni Düzen) gazetesini çıkarmaya başlayan Gramsci ve arkadaşlarının fabrika konseyleri stratejisinin temelini, İtalyan burjuvazisinin liberal bir toplum hedefini gerçekleştirememesinin yarattığı bu krizin çözümü oluşturur. Fabrika konseyleri hareketini liberal devletin yıkılışı, burjuvazinin bu tarihsel krizi ve başarısızlığı doğurur ve esasında, İtalya'da yeni bir siyasal ve toplumsal formasyonun tek öznesinin işçi sınıfı olabileceğinin göstergesidir (Yetiş, 2009, s.130-131).

Liberal devletin çöküşünün ardından, yeni bir devletin kurulmasında öncü yapıların neler olacağı ve nerede yer aldığı önemli bir tartışma konusudur. Gramsci, yeni bir tarihsel özne olan işçi sınıfının kurulmasına öncülük edeceği devletin kurumsal yapılarını, sendikalardan ve siyasi partiden ayırır, yeni devletin kurucu öğeleri olarak fabrika konseylerini işaret etmektedir. Çünkü mevcut olan bu kurumsal yapılar kapitalist devletin kurumlarıdır ve yeni inşa edilecek olan sosyalist devletin kurumlarına dönüştürülemezler. Gramsci'ye göre “Kapitalist devletin kurumları serbest rekabeti koruyacak şekilde örgütlenir:

bu kurumlardaki personeli basitçe değiştirmek onların etkinliğinin yönünü hemen hiç değiştirmeyecektir” (aktaran Forgacs, 2010, s.105). Dolayısıyla kapitalist sistemin yarattığı olan sendika ve siyasi parti, içinde geliştikleri kapitalizmi tamamen aşıp, bir devrime öncülük edemeyeceklerdir. Gramsci, işçi demokrasisinin yalnızca fabrika konseyleri aracılığıyla gerçekleştirilebileceğini savunur (Forgacs, 2010, s.96-106; Yetiş, 2009, s.131-132).

Fabrika konseyleri stratejisini geliştirirken Leninist teoriden de beslenen Gramsci, sendika ve siyasi partilere yeni devlette kuruculuk atfetmese de sınıf mücadelesindeki işlevlerini tamamen göz ardı etmiş değildir. Sendikalar ve siyasi parti, proletaryanın örgütlenmesi ve sınıf bilincinin gelişmesine *öznel* olarak katkıda bulunabilir ancak hiçbir zaman proletaryanın devrimci özne haline gelmesi için yeterli gelişmişliğe sahip olamayacaktır. Gramsci, tarihsel deneyimlerden yola çıkarak, başlangıçta sendikaların işçi sınıfı mücadelesinin yanında konumlanmış örgütlenmeler olduklarını belirtir. Ancak oldukça radikal ve devrimci söylemlere sahip olan sendikalar dahi kapitalist sisteme eklenmiştir. Gramsci’ye göre, sendika – emek ilişkisi ise Kapitalizm – meta ilişkisinin bir benzerini yeniden üretmektedir. Sendika emekle olan bu ilişkisinde emeğin metalaştırılmasına katkı sağlamakta, tıpkı burjuva ideolojisi gibi emeği edilgenleştirmekte ve devrimci uçları budamaktadır. “Nesnel anlamda sendika, emeğin bir meta olarak kapitalist sistemde (sistem, pazarı kontrol etmek için kendisini örgütlediğinde) bürünmek zorunda kaldığı biçimdir. Bu biçim; içerisinde memurların, örgüt teknisyenlerinin (bunlara teknisyen denilebildiğinde) ve uzmanların (bunlara uzman denilebildiğinde) işçilerin gücünü işçi sınıfı ile sermaye arasında uygun bir denge oluşturacak şekilde yoğunlaştırmaya ve yön vermeye çalıştığı bir bürodan ibarettir.” (aktaran Forgacs, 2010, s.12). Dolayısıyla sendikalar, emek ve sermaye arasında bir aracı görevi sürdürmekte, uzlaşmaya dayanan bir *endüstriyel legaliteyi* ortaya çıkarmaktadır. Kapitalist devlet içinde bu *endüstriyel legalite*, sendikalarda bir bürokratikleşme eğilimi ortaya çıkarmakta, kitleselleşen sendika, sıkı denetimi altındaki bu kitlelerden bağlarını kopararak bir büro halini almakta ve sınıf mücadelesinin önünü kesmeye

çalışmaktadır. Fabrika konseyleri ise devrimci eğilimleri dolayısıyla *endüstriyel legalite*yle uzlaşamaz ve sürekli çatışma halindedir (Forgacs, 2010, s.108-116; Yetiş, 2009, s.132-136).

Gramsci, işçi demokrasisinin gerçekleşebilmesi için, her bir fabrikanın kendi iç komisyonlarına, irtibat mekanizmalarına sahip olması gerektiğini, ancak bunların otoriter değil serbest seçim yoluyla yetkiyi elinde toplaması gerektiğini belirtir. Böylece fabrika içindeki toplantılar aracılığıyla en bilinçli kişilerin gerçekleştireceği aralıksız propagandalar, işçi sınıfının kendini tarihsel bir özne olarak görmesini sağlayacaktır. Ayrıca Gramsci'ye göre, işçi kitlelerinin gerçek bir özyönetime kavuşmaları için gerekli bazı önlemleri almaları gerekir. Öncelikle işçiler, özerk atölyelerde kendilerini disipline etmelidirler (disipline etmek, hiçbir şekilde sınırlamaya gönderme yapmamaktadır). Böylelikle yeni sistemle birlikte bu disiplin üretimi artıracak, insanları köleleşmekten kurtaracaktır. Konseyler, sendikaların yarattığı sınıf içi bölünmelerin aksine, işçi sınıfının bir bütün olarak etkinliğini ve örgütlenmesini öngörür (Forgacs, 2010, s.98-102).

5.4 Modern Prens

Yukarıda belirtildiği üzere Gramsci siyasi partiye işçi sınıfının yeni bir hegemonya üretebilmesi misyonunu yükler. Yönetici sınıfın hegemonyasının ortaya çıkışını incelerken, yalnızca gerçekliğin kuramını yapmakla sınırlı kalmayıp, eşitlikçi ve özgürlükçü bir toplum düzeninin kuruluş olanaklarını incelemiştir. Bu öznelde ona Machiavelli'nin *Prens (Hükümdar)* adlı eseri ilham kaynağı olmuştur. Machiavelli bu eserde, İtalya'nın ulusal birliğinin kurulması yolunda kolektif bir iradenin nasıl yaratılacağı sorununa çözüm aramıştır (Ataay ve Kalfa, 2008). Gramsci *Hapishane Defterleri*'nde: Modern Prens, mit-prens gerçek bir kişi, somut bir birey olamaz. Bu ancak bir organizma, kolektif bir iradenin somutlaştığı, kısmen tanındığı ve eylemde onaylandığı bir toplumsal unsur hâlihazırda verilidir; bu, siyasi

partidir, evrenselleşme ve totalleşme eğilimindeki kısmi, kolektif iradelerin bir araya geldikleri modern formdur (Thomas, 2011, s.576).

Gramsci'ye göre, Machievelli *Prens* adlı eserinde, yeni bir devletin kurulması için, gerekli olan siyasi liderliği ve organları incelerken, siyasal hedefe ulaşmak için kolektif iradenin oluşturulması sorununa bilimsel bir yaklaşım sergilemektedir. Bu anlamda, halka önderlik edecek, onları harekete geçirecek ve nihayetinde yeni bir devlet kurulması sonucuna giden süreçte, bu nitelikteki bir prensin sahip olması gereken nitelikleri tanımlamaya çalışmaktadır. Gramsci modern zamanda bu nitelikte bir önderin eşitlikçi ve özgürlükçü bir topluma ulaşmada bireysel olarak bir prensin olamayacağı görüşüyle, kolektif iradenin örgütlenmesiyle biçimlendiği bir “siyasal parti” (modern prens) olabileceğini savunur. Gramsci siyasal partide kolektif bir örgütlülüğün yansıması olmasını savunur ki ona göre, karizmatik bir önderde vücut bulan kolektif irade yeni bir toplumun kurulması amacıyla kalıcı olamayacaktır. Siyasal parti kolektif iradeyi somutlaştırmakla beraber ona biçim verecektir. Böylelikle, evrensel insanlık idealleri temelinde entelektüel ve ahlaki bir reform, siyasi parti tarafından yürütülecektir. Bu denli kökten bir kültürel değişim de ancak sosyo-ekonomik bir değişimin sonunda gerçekleşebilecektir. Ekonomik temelli bir değişimin üstüne inşa edilen kültürel reformla birlikte, yeni ekonomik sosyal düzene geçilmiş olacak ve böylece yeni katılım ve alternatif meşrutiyet biçimleri yaratılabilecek, kapitalist demokrasilerde bulunan devlet-sivil toplum ayrımı ortadan kalkacaktır (Ataay ve Kalfa, 2008, s.38).

Ekonomik temelde bir değişim temelinde, kültürel reformu da amaçlayan bir parti, bulunduğu toplumun sınıf ilişkilerini ve toplumsal güçler ilişkisini doğru bir biçimde analiz edebilmeli ve bu anlamda, dayanacağı toplumsal ittifaklar sistemi, izleyeceği karşı-hegemonya ve iktidar stratejisini bu şekilde geliştirebilecektir. Gramsci siyasal partinin stratejisine ilişkin yöntemler ortaya koymuştur. Buna göre siyasal parti öncelikle alt sınıfların,

geniş kesimlerinin ittifakına dayanmaya öncelikli hedef olarak belirlemeli diğer taraftan ise, yönetici sınıfın sivil toplum ve siyasal toplumda hegemonya kurma biçimlerini analiz ederek buna göre bir strateji belirlemelidir (Ataay ve Kalfa, 2008, s.38). Gramsci'ye göre siyasal partinin bir diğer önemli görevi ise, eğitim alanındadır. Oluşturulacak olan yeni toplum için geleceğin aydınları ve yöneticilerini de siyasi parti tarafından yetiştirilebilmelidir. Modern prens olarak siyasi parti, aydınlar sınıfını; hem siyasal toplum, hemde sivil toplumda yönetici sınıf yetiştirirken, alt sınıf alanında ise sadece sivil toplumda yetiştirebilecektir.

Gramsci, modern prens olarak kurguladığı, sosyo-ekonomik ve kültürel reformlar gerçekleştirecek ve yeni toplum yaratacak bir partiyi somut olarak sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Bu durumda siyasi partinin ilk unsuru tabandır. Bu grup partiye sadakatle bağlı olan ancak fazla yaratıcı olmayan ortalama insanlardan oluşacaktır. Partinin toplumsal olarak varlık kazanabilmesi, ortalama insanlardan oluşan ancak geniş bir taban kitlesinin varlığına bağlı olacaktır. İkinci olarak, parti liderliği önemlidir. Parti liderliği, birleştirici, merkezileştirici ve disipline edici bir yapıyı sağladığı gibi, politikaların belirlenmesini ve yenilenmesi görevini de üstlenecektir. Üçüncü sınıf ise aydınlardan oluşacaktır. Bu sınıf, parti liderliği ve tabanı arasında örgütsel ve entelektüel birliği sağlama görevini yerine getirecektir (Ataay ve Kalfa, 2008: 40). ‘‘Modern Prens geliştikçe, düşünsel ve ahlaki ilişkiler sisteminin tümünü dönüştürecek, Prens, insanların bilincinde, tanrısallığın ya da kesin buyruğun yerine geçer ve modern yaşamın tüm yönlerinin ve tüm göreneksel ilişkilerin eksiksiz bir biçimde laikleşmesinin temeli haline gelir’’ (aktaran Forgacs, 2012, s.299).

Gramsci'ye göre aydınlar proletaryanın burjuvaziye karşı hegemonyasını sağlamada yardımcı olacaktır. Buradan cevap beklenen soru, aydınların neden böyle bir duruma destek vermesi gerektiğidir ki, sosyalist aydınların pek çoğu, orta sınıf ve üst sınıftandırlar. Bununla birlikte siyasi parti aracılığıyla yetiştirilecek organik aydınların da dönüştürülmesi ortaya çıkmaktadır. Burjuva aydınlar devrime hizmet edebileceği gibi burjuva sınıfıyla da birlikte

olabileceklerdir. Bu durumda, proletaryanın içine burjuva sınıfının organik aydınları karışabilecektir (Öztürk, 2010, s.26). Devlet Marks Engels ve Lenin' de olduğu gibi salt bir sınıfın aracı olarak değil, karmaşık ilişkiler bütünü olarak görülmelidir. Bu nedenle, proletarya, yeni bir tarihsel blok oluşturmak için karmaşık ilişkiler yaratmalıdır. İşçi sınıfının siyasal parti vasıtasıyla, kendi organik aydınlarını yaratacağı durum, eski bir tarihsel bloğun yerini yenisinin alması değil, çok büyük kitlelerin dahil olduğu, bilginin ve toplumun yeniden örgütlendiği bir aşamaya dönüşecektir (Vacca, 2012, s.36). Gramsci bu aşamaların gerçekleşmesi için, ekonomi ve siyaset arasındaki burjuva ayrımın bitmesi için mücadele eder. Devletin ele geçirilmesi ve geçiş sürecinde sürekliliği yakalayabilmek için, konseyler komünizme geçiş aşamasında politik bir dönüşümün temelini atmak zorundadırlar. Toplumun önderliğinin proletaryaya geçmesi için, alternatif kurumlar yaratılmalıdır. Bu süreçte ikili bir iktidar meydana gelebilir, bu süreçte eski devlet yeni devlet yaratım sürecinde ise, yani baskı gücüyle ayakta kalmaya çalışır, toplumsal tabanını kaybetmişse kendiliğinden yok olacaktır. Sonuç olarak, proleter güçlerin örgütlülüğü ve üretici gücü özgürleştirmeye muktedir olması gerekir (Felice, 2012: 210) Bu noktada politika sadece parti düzeyinde değil tüm düzeylerde uygulanmalıdır ve toplumu dünyayı değiştirmeyi amaçlayan bir eylem olarak yeniden formüle edilmelidir. Bu anlamda politika, iktidarın kazanılmasını sağlarken, yeni toplumun ve sosyalizmin çekirdeğini oluşturacaktır (Hobsbawm, 2012, s.119).

Gramsci siyasi partiye yüklediği misyonu, baskı zırhı kuşanmış hegemonyalar arasında rekabete ve cephe çatışmasına imkan tanıyan baskıcı totaliter rejimin karşısında yer alan bir modeldir. Gerçekte Gramsci güçlü bir merkezi partiye ulaşma fikrinin hedefini son kertede demokrasiye ulaşmak olarak kurgular. Merkezi ve otoriter bir siyasi partide meydana gelebilecek bürokratik ve otoriter kötüye kullanımlarına da karşı olmuştur (Santucci, 2011, s.160).

Son kertede işçi sınıfı, farklı sınıfları ve toplumsal güçleri bir araya getirecek bir olgunluğa erişemediği durumda işçi sınıfının siyasi müdahalesi gerçekleşemeyecektir. Kapitalizmin organik krizlerinin gerçekleştiği dönemlerde, işçi sınıfı, burjuva sınıfına karşı fırsatı kaçırırsa, burjuva sınıfı kendisini yeniden örgütleyerek, toplumu da kökten değiştirebilecektir. Böylelikle tarihsel bloğun devamlılığı sağlanmış olacaktır. Kapitalizmin kriz dönemleri, işçi sınıfının mücadelesinin başarılı olabilmesi ve sosyalizme geçiş için somut imkânların oluştuğu bir fırsattır (Sassoon, 2012, s. 120).

SONUÇ

Gramsci felsefesini anlamak yine onun kendi içinde barındırmış olduğu pratikte, kendi bakış açısında açıklamakla mümkün olacaktır. Gramsci'nin praksis felsefesindeki yaklaşımla, mutlak tarihselcilik kavramına yüklediği anlamla, onu kavrayabilmek, o dönemin tarihsel koşullarında, ancak salt bir tarihselciliğe onu hapsedmeden anlamakla mümkündür. Gramsci bir taraftan felsefeyi herkesin anlayabileceği bir düzeyde algılayabileceği, ortak duyu ile vücut bulan düzeyde betimlerken, diğer taraftan, felsefeyi de birbiri ardına gelen kümülatif bir eğilimle değerlendirir. Praksis felsefesi, felsefesinin tarihte teorik ve pratiğin bir araya gelerek somutlaşarak, tarihselleşmesiyle ortaya konur. Gramsci kendi felsefesini kurgulamakla birlikte, özünü Marks'tan almıştır. Bununla birlikte, Hegel'in öğretisi onun için ilham kaynağı olmuştur. Gramsci Marksist teoriyi pratikle birleştirmenin bütünselliğini vurgulayarak, felsefeyi yaşamda yer almayı sağlayacak bir praksise dönüştürmeye çalışmıştır. Bu öznelde, Gramsci Marksizm'i pratikte yaşanabilecek bir yaşam felsefesi haline getirmeye çalışmıştır.

Gramsci ideolojiyi toplumsal katmanlara göre ayırtmıştır. Bu öznelde, yönetici sınıfın ideolojisi felsefe olarak, alt basamakta ise folklor olarak yer alır. Alt düzey ve yönetici sınıf arasındaki ideoloji olarak ortak duyu ve din yer alır. Bu nedenle felsefe olarak üst yapının toplumu değiştirdiğinden ve sivil toplum alanının her alanında da yer aldığından, yönetici sınıfın ideolojisi, diğer bir ifade ile felsefe ve geçmişten bu güne felsefe tarihi, yönetici sınıfının ideolojisinin uygulama alanı olarak, tarihi de belirler. Gramsci felsefe ve tarihi bu yorumla birbirine kenetlenmiş olarak ifade eder. Yönetici sınıfın ideolojisi manasındaki felsefe kendini ast sınıflara yayma konusunda ise, ortak duyuyu kullanır. İdeoloji yönetici sınıfta bilimsel bir düzeyde ele alınır ancak ast sınıflara basit şekilde, ast sınıfın anlayabileceği düzeyde onları kendi ideolojik düşüncesinde sınırlayarak gerçekleştirir.

Böylelikle ast sınıf, kendi ideolojisini de yönetici sınıfın ideolojisinde bulur ve kendi sorunlarına yönelik çözümü de yönetici sınıfın sunmuş olduğu felsefede arar. Ast sınıflarda ise, ideolojik blokun en alt düzeyinde folklor yer alır. Folklor yalnızca işlenmemiş düzensiz bir dünya görüşü değildir. Halkın işlenmiş düzenli sistemli örgütlü siyasal görüşleri olamaz. Ancak folklor, tarihte art arda gelen ve bütün dünya görüşlerinin kalıntılarını bünyesinde barındırır. Bu anlamda Gramsci, folklor, özellikle dini Katolik ve Ortodoks olan ülkelerde, aydınların ve din adamları hiyerarşisinden çok farklı bir halk dini, davranış kuralları ve gelenekler bütünlüğünden oluşmuş bir halk ahlakı görür. İdeolojik sivil toplum alanı, tarihsel blok yapısının bütün toplumsal katmanlarını kaplar.

Gramsci özgünlüğünü en çok tarihsel blok kavramında ortaya koymuş, yapı ve üst yapıyı Marks'tan farklı olarak yeniden irdelemiş ve onun bakış açısına zıt yönden yaklaşmıştır. Onun bütün yaklaşımları tarihsel blok kavramı içerisinde kavramsallaştırmıştır. Yapı ve üstyapı oluşturduğu tarihsel blok kavramı, bu yapı arasındaki organik bağ, hegemonya ve hegemonyayı oluşturmada aydınların rolü, organik kriz ve yeni tarihsel bloğun oluşması sürecinde bütünsel bir kavrayışla ortaya koymuştur. Bununla birlikte Gramsci batı ve doğu arasındaki farkları gözeterik tarihsel blok kavramını ve yeni bir tarihsel blok oluşması ve bu öznelde güçlü ya da zayıf olan sivil toplum ve politik toplum yaklaşımı temelinde, mevzi savaşı ve cephe savaşı kavramlarını ortaya koyarak sivil toplumun gelişmiş ve gelişkin olmadığı toplumları ayrı ayrı irdelemiştir.

Marks'a yaklaşımında onun, altyapının bütün alanları belirlediği ekonomik temelli bakış açısını reddetmiştir. Tarihsel blok kavramında, hegemonya ve üst yapı ilişkisini irdeleyerek, üstyapının altyapıyı belirleme onu kendi ideoloji çerçevesinde kendini merkezde konumlandırarak, ekseninde toplumdaki diğer sınıfları ortak duyu içerisinde, diğer aydınları da soğurarak yer aldığı görüşüyle yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.

Gramsci *Hapishane Defterleri*'nde yapıdan ziyade üst yapı üzerinde durmuştur. Üst yapıyı, devlet aygıtını bir araya getiren politik toplum ve sivil toplum alanı olmak üzere ikiye ayırmıştır. Sivil toplum kavramı devletin baskısının ulaşmadığı, siyasal iktidardan uzak bir alan olmanın aksine, Gramsci, özel olarak bilinen ve hegemonya işlevine karşılık düşen kurumlar bütünlüğü olarak tasvir ederek, hegemonya ve yönetici sınıfla sivil toplumu ilişkilendirmiştir. Ona göre sivil toplum alanı, yönetici sınıfın ideolojisi ekonomi ve hukuk alanından sanat ve bilime kadar bütün ideoloji alanlarına yayılır. Tarihsel süreçte her baskın grubun olduğu dönemdeki ideolojinin felsefesi, ortak kültürü folkloru halini alır ve ideolojiyi yayma araçları olan, okul ve kitle iletişim basın yayın kuruluşları ile yayılır. Gramsci görsel iletişim araçlarının daha derin ve duygusal etki sağlayacağına dikkat çekmiştir.

Gramsci sivil toplum, politik toplumun işbirliği yaparak kitle iletişim araçlarının hegemonyanın sağlanması, korunması ve faaliyet alanında kolaylaştırıcı etki göstermesine dikkat çeker. Sivil ve politik toplumun işbirliği, yönetici sınıfın hegemonyasını yitirmemek için kullandığı bir araç haline gelir. Yeni burjuva sınıf iktidarı ele geçirmesini engellemek ve zarar gören hegemonik yapının tamiri ve yok olmasının önüne geçer. Basın ve yayın gibi kitle iletişim araçlarına sahip olmanın sağlamış olduğu kamuoyunu yönlendirme gücünden dolayı, siyasi iktidarlar bu aygıtları elde tutmanın çabasıyla hareket ederler.

Tarihsel blokun oluşabilmesinin koşulunu Gramsci yapı ile üst yapı arasındaki organik ilişkinin varlığına dayandırır. Üstyapısal felsefe, altyapının sınırları içerisinde evrilmelidir. Yapı ve üst yapı arasındaki organik bağ ise aydınlar tarafından kurulur. Ortaya çıkan her yeni sınıf kendi aydınlar sınıfını da yaratarak, kendi ideolojisiyle özdeş bir sınıf yaratacaktır. Böylelikle Gramsci aydınları, ekonomik ve toplumsal ilişki içinde oldukları grubun üst yapı memurları olarak nitelendirmiş ve bu öznelde aydınların ayrı ve özerk bir sınıf değil, belli bir sınıfa bağlı olduklarını vurgulamıştır. Ortaya çıkan her baskın grup, hegemonyasını kurmak ve yayılmasını sağlamak için kendi organik aydınlarına ihtiyaç duyar ve eski tarihsel bloktaki

aydınları da kendi ideolojisine uygun olarak dönüştürür. Böylelikle aydınlar, türdeş yapıda, baskın grubun hegemonyasını gerçekleştirmek için ekonomik alan dışında siyasal ve ekonomik alanda da rol alırlar.

Toplumda ideolojinin yayılması üst yapıda sivil toplum ve politik toplumda yer alan ve sanayi toplumunun ortaya çıkan yeni aydın tipleri ve eski aydınlar, Gramsci tarafından organik aydınlar ve geleneksel aydınlar olmak üzere, yerine getirdiği görevler ve temsil ettikleri toplumsal sınıflar bakımından iki farklı tipte tasvir edilmiştir. Organik aydınlar, üretim tarzındaki değişim ve kapitalist sistemin ortaya çıkışıyla birlikte, yeni sınıflarla birlikte ortaya çıkarak, bağlı oldukları sınıfın ideolojisini toplumun tüm katmanlarına yayma konusunda işlev görürler. Yeni kapitalist düzenin dışında kalan, köy topluluklarında ortaya çıkan geleneksel aydınlar ise, merkez ya da bölge yönetimi ile köylü arasındaki iletişimi sağlamaktadırlar. Köylülerin gelişmesi ise bu aydın sınıflara bağlı olarak gelişebilmektedir. Gramsci geleneksel aydınları da, eski tarihsel bloktan kalma eski bağımlı organik aydınlar ve kendisini hiçbir gruba bağımlı görmeyen eski aydın grup olarak tasvir ederek aydınların toplumda kırsal kentsel düzende ve kapitalist sistem için yerine getirdikleri görevi detaylı olarak irdeleyerek Marksist teoriye önemli bir katkıda bulunmuştur.

Yeni bir tarihsel blokun ortaya çıkmasında, aydınlar sınıfının üstlenmiş olduğu rolü betimleyen Gramsci, bu durumda eski organik aydınların durumunu da ifade etmiştir. Buna göre, yeni tarihsel blokun organik aydınları, bağlı oldukları sınıfın ideolojisini yayarken eski aydınlara karşı koyarlar, bu nedenle eski aydınlar yeni organik aydınlar tarafından soğurulurlar. Geleneksel aydınların örgütsüz kırsal kökene bağlı olmaları onların soğurulmalarını kolaylaştıracaktır. Yönetici sınıf bunun için diğer toplumsal sınıfların önderlerini aydınlarını kendi siyasal sisteminin içine alarak, onların varlığını ortadan kaldırarak, kendi siyasi egemenliği içerisinde soğurur ve transformizm gerçekleşmiş olur. Egemen sınıfın bağdaşmayı seçtiği durumda sivil toplumun üstün geldiği durumda,

transformizm ile barışçıl bir yöntem gerçekleşirken, politik toplumun üstün olduğu durumda egemen sınıf eski aydınlara karşı baskı gücünü kullanacaktır.

Lenin hegemonyaya daha çok politik toplum üzerinden devlet aygıtın ele geçirilmesi yönüyle yaklaşırken, Gramsci sivil toplum yönüyle yaklaşmıştır. Ona göre baskın yönetici sınıf, ideolojisini aydınlar kanalıyla, sivil toplum üzerinden transformist bir ilerlemeyle sürdürür. Egemen sınıf diğer sınıfların, çıkarlarını ve isteklerini de kendi ideolojisi ve çıkarları doğrultusunda evirir. Bu öznelde hegemonya, politik toplumun baskı gücünden farklı bir yerde, yönetici çıkarlarının ortak duyuyla harmanlanmasıyla gerçekleşmiş olur. Bununla birlikte, Lenin'in hegemonya kavramına ilişkin görüşleri Gramsci'nin hegemonya kavramının temelini oluşturmuştur.

Gramsci'nin hegemonya kavramı batıdaki burjuva iktidarlarını, çözümler için kullanılan ideal bir çözümle fırsatı sunmuştur. Bu öznelde, doğu ve batı arasındaki sivil toplum ve politik toplum karşılaşmasını ortaya koyması ve cephe savaşı ve manevra savaşı kavramlarının ortaya çıkışı, bu yönde gelişmiş bir Marksizm eleştirisini de beraberinde getirmiştir. Gramsci hegemonyayı sivil toplumla, egemenlik kavramını ise politik toplum yani devletle ilişkilendirmiştir. Buna göre, sivil toplum rızayı, devlet zor kullanma gücünü temsil etmektedir. Doğuda, devlet bir dış siper gibi dururken, batıda sivil toplum ideolojik ve kültürel bir hegemonyayı getirmiştir. Dolayısıyla, doğuda çok cılız olan sivil toplum nedeniyle, cephe savaşıyla kısa sürede egemenlik ele geçirilebilir. Ancak batıda sivil toplumun gelişmiş olmasından dolayı, hegemonyayı sağlamak ve mevzi savaşıyla uzun süreli bir savaş gereklidir. Gramsci, Marksizm'e aykırı olarak, proletarya devriminin kendiliğinden olacağı tezine karşı çıkar ona göre, ideolojik ve kültürel mücadele edilmeli ve kolektif bir bağlaşma sağlanmalıdır.

Gramsci'de yeni tarihsel blokun ortaya çıkmasında sistemli bir çözüm geliştirmiştir ve proletarya hegemonyası ve sınıfsız bir topluma varan bir nihai hedefe ilerler. Egemen sınıf

kapitalist ve burjuvaya karşı bir araya gelerek bağlaşma sağlarsa, proletarya sınıfı yönetici ve egemen olabilir. O sistemin gücünü, devletin baskı gücünde değil, toplumun egemen ideolojiyi ortak duyu olarak kabul etme mekanizmasında görür. Devlet kavramı da Gramsci tarafından Lenin'den farklı olarak sivil toplum ve politik toplumun birleşimi olarak görülmüştür. İdeolojik üst yapılar Gramsci'de ekonomik yapı üzerinde, sivil toplumda politik toplumda öncelikli olarak ele alınmıştır. Sivil toplumun denetiminin yüksek olması durumunda, politik toplumun baskı gücü azalır bu nedenle hegemonya daha demokratiktir. Ayrıca Gramsci, sivil toplumun demokratik etkisinin olmadığı durumda, ideolojik yönetimin elde tutulamayacağını savunur. Buna göre yönetici sınıf sadece baskı gücü ile ayakta kalmaya çalışırsa faşizm ortaya çıkar, baskı ve zor gücü diğer sınıflara karşı kullanılır.

Hegemonya yönetici sınıf tarafından entelektüeller tarafından pekiştirilerek kendi entelektüellerini aydınlar olarak üstte konumlandırarak diğer aydınları da onlara bağımlı hale getirir. Böylece entelektüel blok oluşmuş olur. Gramsci yönetici sınıfın aydınlar üzerinde nasıl hegemonya oluşturduğunu iki şekilde açıklar. Buna göre, ilkin eski ideolojilere ve aydınlar karşı savaşı öngören ve buna göre onlara entelektüel saygınlık sağlayan genel bir yaşam görüşü meydana getirilir. İkinci olarak ise, yönetici sınıf kendi çıkarları ve ideolojisinde bir eğitim planını örgütler ve bunu eğitim veren tüm aydın kesimlerce yayılmasını sağlar.

Gramsci sınıfsız topluma kadar giden yolu da nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair, yol haritası da belirlemiştir. Buna göre, ortaya çıkacak yeni hegemonik yapının sivil toplum ve politik toplum arasındaki ayrımı kaldırmalıdır. İşçi sınıfı sivil toplumla bir araya gelerek, mevcut hegemonyaya karşı üst yapıda türdeş bir yapıya dönüşmelidir. Bu yapı komünist partinin bütünleştirici mekanizmasıyla ortaya çıkar ve Marksizm bu yapının merkezinde bulunur. Parti hem sivil toplumun hem de politik toplumun merkezi olarak, önceki tarihsel blok tan kalma yapılar dönüştürülmelidir. Partide sivil toplum mekanizması, Marksizm'i

yayacak şekilde yapılanmalıdır. Politik toplum ve sivil toplumun birleşmesinden sonra, mevcut tarihsel blokun ortadan kalkmasıyla, geçiş devleti kurulmalı, Marksist ideolojideki sınıfsız toplum aşaması gerçekleştirilmelidir.

Yeni bir sınıf hegemonyasının ortaya çıkması ve sınıfsız topluma geçiş aşamasında, sivil ve politik toplum bütünleşmesini sağlayacak, yeni hegemonyayı kuracak sınıfın tüm toplumsal sınıfları temsil etme kapasitesinin olması gerekir. Mevcut hegemonyanın ast sınıflarla ve ideolojik olarak örtüşmediği gruplarla çatıştığı durumlarda, hegemonyanın zor kullanma ile sürdürülmeye çalışır. Kendi çıkarlarına öncülük vermekten öte toplumun tüm kesimlerini temsil edecek ve ideolojik olarak türdeşleşmenin ortaya çıktığı durumda, toplumsal yığınlarla bütünleşme kapasitesiyle doğru orantılı olarak devlet aygıtına gerek kalmayacaktır. Proleterya hegemonyası bu aşamada zor kullanma gücüne ihtiyaç duymayacak seviyede bir bütünleşme sağlamalı ve sivil toplum politik toplumu ifade edilen amaçlara ulaşma amacıyla çözümlenmelidir.

Gramsci yeni tarihsel blokun ortaya çıkma sürecinde gerçekleşecek aşamaları da irdelemiştir. Buna göre, tarihsel blokun oluşması için yapı ve üst yapı arasındaki organik ilişkinin bozulması, teori ve pratiğin uyumunu yitirmesi, hegemonyanın krize girmesi sürecindeki ilk adımı oluşturur. Hegemonya ona göre baskı ve zor kullanma gücünü azaltan, daha demokratik bir oydaşmayı temsil eder. Bu nedenle yeni tarihsel blokun ortaya çıkışında, hegemonya işlevini yerine getirecek unsur, işçi sınıfı önderliğinde proleterya olmalıdır. Egemen sınıfın kendi aydınlarını yücelttiği diğer aydınları dışladığı ve diğer sınıflara karşı baskı gücünü kullandığı durumlarda, organik bunalım ortaya çıkacaktır. Organik krizin ortaya çıkmasıyla birlikte, aydınların toplumsal sınıfları temsil edememe ve egemen sınıfın ideolojisi toplumsal olarak kabul görmemeye başlayacaktır. Bu durumda yapı ile üst yapı arasındaki organik bağ kopar ve diğer sınıflar bu aşamada bir araya gelebilme başarısını gösterdikleri takdirde mevcut hegemonya varlığını yitirerek yeni bir hegemonik güç ortaya çıkacaktır.

Hegemonya bunalımı ortaya çıktığı her durumda, yeni bir tarihsel blok oluşmaz. Bu aşama da mevcut egemen sınıfın aydınları yatıştırıcı rol üstlenerek, hegemonyanın varlığını korumaya çalışırlar. Yapı ile üst yapı arasındaki organik bağın zayıfladığı durumda, diğer sınıfların yeni bir hegemonya kurma kapasitesinin olmadığı durumlarda, mevcut egemen sınıfın siyasal toplum ve sivil toplumu yeniden düzenlemesine ve hegemonyasını tahsis edecek ve sürdürecektir önlemler almasına fırsat tanır. Alt sınıfların kendi organik aydınlarını oluşturacak ve yeni bir hegemonya tahsis edecek konuma geldiği durumlarda radikal ve köklü değişimler meydana gelebilir. Ancak alt sınıfların kendi organik aydınlarını yetiştirmesi kolay değildir. Bu nedenle Gramsci bu sorunun çözümünü siyasi partide görmüştür.

Gramsci işçi sınıfının egemenliğini kurması için siyasi partiye yüklediği misyonu ve nasıl gerçekleşeceğini de ortaya koymuştur. Burjuvazi sınıfının egemenlik alanını ele geçirmek ve işçi sınıfının hegemonyasını kurabilmesi için, işçi sınıfı ve köylü sınıfı ittifak yapmalıdır. İşçi sınıfının burjuvazinin sahip olduğu kültür düzeyine ve organik aydınlara sahip olmamasından dolayı, siyasi parti önderliğinde ortaya çıkacak kolektif çaba gerekecektir. Bununla birlikte, Gramsci halkın kültür düzeyinin çok da kötü olmadığını belirtir. Parti ve konseyler sınıf çıkarlarını örgütlemelidir, bu yolla Proletarya devrimi kısa süreli bir cephe savaşıyla elde edilemeyecektir. Sivil toplumun güçlü olduğu bir toplumda yalnızca politik yapının ele geçirilmesiyle mevcut hegemonya ele geçirilemez. Amaca ulaşmada tek yöntem uzun sürecek olan mevzi savaştır. Son kertede yeni oluşacak olan tarihsel bloğu oluşturacak olan mekanizmalar mevcut tarihsel blok içerisinde oluşacak ortamı bulacaktır.

Gramsci Machiavelli'den esinlendiği modern prens, kavramıyla işçi partisine yüklediği misyonla, kolektif iradenin bütünlüğünü siyasal parti önderliğinde, yeni bir tarihsel blokun ortaya çıkmasını kurgulamıştır. Siyasal partinin kolektif iradeyi somutlaştırması öznelinde sosyo-ekonomik ve kültürel açıdan kökten bir değişimin gerçekleşeceğini savunmuştur. Bu

nedenele siyasal partiyi çok geniş bir temele yayılmasını ve yönetici sınıfın sivil toplum ve ekonomik toplumda egemenliklerini nasıl kurduklarını ve koruduklarını analiz ederek, strateji belirleme görevini üstlenecektir. Siyasi partiye önder bir konum veren Gramsci, eğitim alanında da geleceğin aydınların yetiştirilmesi konusunda da rol üstlenmelidir. Gramsci siyasal partiyi de kendi içerisinde bir sınıflandırmaya giderek somutlaştırmıştır. Buna göre ilk olarak, parti tabanı partiye sadakatle bağlı ortalama kişilerden oluşmalıdır. İkinci olarak ise, parti liderliği önemli bir konumda yer alır. Parti liderliği, birleştirici merkezileştirici ve disiplin edici bir yapıya sahip olmalı, politikaların belirlenmesi ve yenilenmesi görevlerini yerine getirmelidir. Son olarak ise, parti tabanı ve parti liderliği arasındaki, entelektüel birliği sağlayacak, aydınlar grubudur. Aydınlar grubu siyasal partiye, burjuva sınıfa karşı başarı kazanmada entelektüel açıdan yardımcı olabilecektir.

KAYNAKÇA

- ALTHUSSER, L., İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, İthaki Yayınları, İstanbul, 2010.
- ANDERSON P., Gramsci Hegemonya Doğu-Batı Sorunu ve Strateji, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2007.
- ATAAY F. ve KALFA C., ‘‘Modern Prens’ten Post-Modern Prens’e: Gramsci’nin Siyasal Parti Kuramı Üzerine’’, Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi, Sayı 15, (2008), 26-49.
- BAĞLA L., ‘‘Antonio Gramsci ve Aydınların Rolü Sorunu’’, Birikim Dergisi, Sayı 23, (1973), 84-92.
- CORNAY M. ‘‘Gramsci ve Devlet’’, Çev. Yetiş M., Praksis Dergisi, (2001), 252-278.
- FELİCE F., ‘‘Devrim ve Üretim’’, Gramsci’ye Fraklı Yaklaşımlar, der. Özmakas U, 199-209, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.
- FIORI G., Antonio Gramsci Bir Devrimcinin Yaşamı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- FORGACS D., Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-1935, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010.
- GLUCKSMANN C. B., ‘‘Hegemonya ve Rıza: Politik Bir Strateji’’, Gramsci’ye Fraklı Yaklaşımlar, der. Özmakas U, 121-129, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.
- GRAMSCİ A., Aydınlar ve Toplum, Çan Yayınları, 1967.
- GRAMSCİ, A. Modern Prens, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1984.
- GRAMSCİ, A., Hapishane Defterleri, Belge Yayınları, İstanbul, 2007
- GRAMSCİ A., Hapishane Defterleri 1. Cilt, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011.
- GRAMSCİ A., Hapishane Defterleri 2. Cilt, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2012.
- HALL S., LUMLEY B., McLENNAN G., Siyaset ve İdeoloji: Gramsci , Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara. 1985.
- HARRIS L., KIERNAN V. G., MILIBAND R., Marksist Düşünce Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

HOBBSAWN E. J., “Gramsci ve Marksist Politik Teori”, Gramsci’ye Farklı Yaklaşımlar, der. Özmakas U., 15-34, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.

MARKS, K., ENGELS, F., Alman İdeolojisi [Feuerbach], Sol Yayınları, Ankara, 1999.

MARKS K., Ekonomi Politikği Eleştirisine Katkı, Sol Yayınları, Ankara, 2005.

MILIBAND R., Kapitalist Devlet, Belge Yayınları, İstanbul, 1989.

MOLYNEUX J., Marksizm ve Parti, Belge Yayınları, İstanbul, 1991.

MİGLİARO L. R., MİSURACA P. , “Modern Bürokrasi Teorisi”, Gramsci’ye Fraklı Yaklaşımlar der. Özmakas U., 71-88, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.

MORTON A. D., Gramsci’yi Çözümlemek, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011.

ÖZTÜRK, A., “Özne-Nesne Diyalektiğinde Gramsci Uğrağı”, Günümüzde Yeni Siyasal Yaklaşımlar , der.İnce H. O., DoğuBatı Yayınları, Ankara, 2010.

PORTELLİ H., Gramsci ve Tarihsel Blok, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

RİAZANOV D., K. Marks F. Engels Hayat ve Eserlerine Giriş, Belge Yayınları, İstanbul, 2011.

SANCAR S., İdeolojinin Serüveni: Yanlış Bilinç ve Hegemonyadan Söyleme, İmge Kitapevi, Ankara, 2008.

SANTUCCI A. A., Gramsci’yi Anlamak, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2011.

SASSOON A. S. “Hegemonya Mevzi Savaşı ve Politik Müdahale” , Gramsci’ye Fraklı Yaklaşımlar der. Özmakas U., 97-116, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.

TEXIER J., Gramsci ve Felsefe, Birey ve Toplum Yayıncılık, Ankara, 1985.

TEXIER, J. ,“Gramsci: Üstyapılar Teorisyeni”, N. Bobbio ve J. Texier, Gramsci ve Sivil Toplum, 43-90, Savaş Yayınları, Ankara, 1982.

THOMAS P. D., Gramsci Çağı Felsefe Hegemonya Marksizm, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010.

VACCA G., “Aydınlar ve Marksist Devlet Teorisi”, Gramsci’ye Farklı Yaklaşımlar der. Özmakas U., 35-66, Dipnot Yayınları, Ankara, 2012.

YETİŞ, M., “Antonio Gramsci”, 1900’den Günümüze Büyük Düşünürler, der. Veysel Ç., Etik Yayınları, İstanbul, 2009.

YETİŞ M., *Gramsci ve Aydınlar*, (Erişim Tarihi: 11.06.2013)

(<http://www.belgeler.com/blg/2mai/gramsciveaydinlar>)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI : Ferhat GÜNEY

Doğum Tarihi ve Yeri : 15/04/1987 - Ulukışla / NİĞDE

Medeni Durumu : Bekar

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Akşehir Anadolu Lisesi. 2005

Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Kamu Yönetimi Bölümü, 2009.

Yüksek Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi S.B.E. Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Tez Konusu : Gramsci'nin Siyaset Teorisi

Yabancı Dil / Diller : İngilizce

İş Denevimi

Çalıştığı Kurumlar : Antalya Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, 2009 -

E-Mail : ferhat.guney@iskur.gov.tr